

8
L 356

Wilkins

Dr. M. Walters

Satweeschu Kritisika

mahßlas un sinibu jautajumos

Jidewis
Jaunu rakstu apgahdeens

L. 8

L 8
356

Milbrons
dehhl .L
1

Dr. M. Walters

Latweeschu kritika

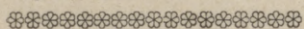
mahfflas un jinibu jautajumos.

Isdewis

"Jaunurakstu apgahdeens".

1908.

З. Алфчина типо-литография,
Рига, Елизаветес есља Nr. 16.



Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

2000-~~8.371~~

0309069203

I.

Eewadolchas peefihmes.

Lattweeschu kritika? Waj tahda maj ir? Mums ir laif-
rakstos kritikas nodalas, kritikas raksti nowed pee mums daschreij
dsihwās šaduršmēs, bet kad jautajam, waj mums ir kritika, tad
daschs labs paliks domigs.

War runat par kritiku, kur kritika pahrwehrtušeēs par
kulturas elementu; kur ta no atšewišchkām epizodem palikuši par
sistemu wejelā kulturas darbu sistemu rindā un kà tahda eegu-
wuši atšihšchanu kà kulturas un sinatnes špehks.

Buhs leeki peefihmet, ka tahda kritika war attihstitees
weenigi uš wispahrigem sinibas un kulturas pamateem. Kur
naw sinibu, tur ari naw kritikas. Kur naw sinibu, tur ari naw
sinatnišku metodu, naw sinatniškas apdomibas un pamatigas
analises, kas palaišchas weenigi uš šawu metodi un šawu spree-
dumu špehku.

Žit daschada un speziala ari kritika nebuhtu, wiau apweeno
sinamā mehrā weenadi mehrki, weenadi noluhki. Kritikas rakstu-
riško eesihmi waretu meklet winaš zenteenos ašinat un attihstit,
runajot modernā pšichologijas walodā, „intelektuelos kontrashtus“.
Žišchkirt atšinas aktus, nodalit jehdšeenus, attihstit pareišus fleh-
dšeenus un špreedumus, paplašchinat un nodšitinat zehlonibas
šakarūs, — tas ir kritikas galwenais darbs wišur un weenmehr.
War šazit, kritikai jastahw uš robeschas starp esošcho un nah-
šošcho, starp sinamo un nesinamo, starp wezo pateesibu un jauno
hipotesu. Kritikai jasper arween šolis tahtat atšihšchanā, tifat
tad ta išpilda šawu usdewumu.

Mo ta nofahrschams, zif gruhts tas ir un zif daudj sinaschanu tas prasa.

Kritikai jabuht pehz sawas dabas jo bagatai metodem, ta pehz ka winas darbibas lauks saet kopà ar da sch a d à m sinibam. Tai pastahwigi jamekle, waj apspreeštà parahdiba naw pehtama wehl ar kahdu zitu lihdsjekli ij zitas sinatnu nosares, lai tà atrastu sinama flehdsjeena nepilnibas waj lai to papildinatu.

Tas it sewijschki jaewehro sàbeedrisko sinatnu kritikai. Winàs wairaf kà jebkur robeschas sanahf kopà ar kaimianu sinatnem. Te kritikai jabuht it sewijschki wehrigai, te daschadi pehtischanas lihdsjekli jo labi japahrwalda, stahjotees pee tirsaschanas darba; ar weenu otu sinaschanu drušku te nefas naw panahkams.

Kur wehl wairaf nopeetnibas, eewehrojot wisu to, japrasa no kritikas, kas stahjas pee tirsaschanas darba rakstneezibà un mahfslà, it sewijschki wehl, ja schi kritika negrib aprobeschotees ar beletristisku eespaidu un juhtu attehloschanu, bet grib eet tahlaf, grib buht soziologiska estetika. Schahdai kritikai janem metodes no wijàm sinatnem.

Dabas sinatnès tai darischanas ar pehtijumeem, kas nodarbojas ar atteezibam starp ahrejo pasauli un juschanu; ta ir modernà pfichosijika, kà tai leef pamatu 1860. gadà Tschners. Pfichosijika sawukahrt atbalstas pfichologija un fisiologija. Ar dailes jautajumeem no fisiologijas stahwokla skatotees, nodarbojàs Brücke, Helmholtzs, Stumpfs, Dettingens, Hirts un ziti. Winu zenschanas ir atrast likumibu, kas pahrwalda sakarus starp dailumu, sajuhstu un fisiologiskeem prozeseem zilwekà. Sahf attihstitees pat ihpasa „mahfslas fisiologija“, kà to redsam pee Hirta eewehrojamà darba „Kunstphysiologie“. Ir tahlaf sakari starp mahfslu un dsimuma instinktu, tà tad ari sakari starp soziologisko mahfslas kritiku un gonimatiku.*) Mo gonimatikas mehs nonahkam pee biologijas, pee jautajumeem par dsihwneeku mahfslas dsinekleem un wianu atkaribu, par buhwes prinzipeem dabà un wianu ispauschanos dsihwneeku darbiba. Musikas un architekturas kritika neistiks bes matematikas.

*) Sal. Naumann, Geschlecht und Kunst, Leipzig, 1899.

Višas minētās šinātnes weenā waj otrā šinā peeskaras pee dailes jautajumeem. Wehl leelakā mehrā, šaprotamš, japahrwalda dailes kritikai kulturās wehsture, ar winas daudsām nošarem, kā šozialās attihštibas un politikas wehsturi, eitku, filosofiju, estetiku. Pee jautajuma par mahšlenceeka radošcho špehku un wina darbibu kritika peespeesta eepašihtees ar dailneezigo radišchanas psihologiju.

Tā isaug plašchs un leels kritikas darbs, kam mahšlas eespaidi japahrwehšch jehdšeenos.

Tomehr tas ijdošees tikai pa daļai. Katrā ihsta mahšlenceeka darbā paliks warbuht weenmehr kas pahri, kam mehš nešpehšim dot jehdšeeena noteiktibu.

„Škaištuma daba jau pastahw taijni eeshch ta, ka wina eeshchejā buhniiba atrodas ahrpus domaschanas špehta, eeshch wina izšelschanās, eeshch wina tapšchanas. Škaišts newar tift atihšts, to jarada waj to jafajuhst.“*)

Anatols Franss iškaka apmehram to pašchu domu šawā runā par mahšlenceeku Carrière. No ka zelas, jautā tas, ka šchi mahšlenceeka šawadee, neškaidree pelekee dabas škati šawilno til štipri muhšu juhtas? „Tur ir kahds dšilch šwehšts nošlehpums, juhšu genija nošlehpums,“ šaka Franss uš Carrière.***) Te nu kritika war un tai beeschi tas jadara dot šajehgu par pašchu nošlehpumaino eespaidu, ne zaur analiži, bet gan meklejot eespaidam jaunās ašoziažijas, plašchatas juhtu šaškanas, lai eespaidu daritu peeeetamaku. War buht gadijumi, kur kritika tahdā attehlošchanas darbā pati teek par mahšlas turpinajumu waj papildinajumu un tā šawā šinā iškilda to pašchu ušdewumu, kā tā šauktās „turpinatajas mahšlas“ (Reišlera „Fortšezungs-fünfte“), škatuweš mahšla dramā un wirtuoša mahšla mušikā.

*) Gehtes domas par mahšlu, kā tās išteiktas Karla Moriza „Über die bildende Nachahmung des Schönen,“ 1788. Žiwilkums nodrukats Gehtes rakštos (L. Geigera iškewumā — G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, pee kura mehš peeturamees ari turpmakoš ašrahbijumos.) 8. šehj. 560.—567. l. p.

**) Anatole France, Vers les temps meilleurs, 3. šehj. 8. l. p.

Šchis ušderums buhš laikam kritikā wišgruhtakais Tas praša radošču špehtu un neaiššpreedumigu nodšilinašchanos mahkšlā, weenlihdšigi tiklab winaš šaturā, kà ari formā; tas praša nodšilinašchanos katrā mahkšlas darba ihpatnibā un ne ahtraf atwehršees mahšloneeka dwehjele; mahkšlas darba dšitais noslehpums, wina škaištumi, eekam atkal un atkal pee wina nekawešees wiša muhšu garigā buhtniba. Sawā Itālijas zelojuma apraštā Gēhte beeschi atgreeshas pee šchis domas un rahdamums pee šawa pašcha peedšihwojumeem, zif daudš puhlu un nopeetnibas mašjā šchi nodšilinašchanās. Weenmehr un weenmehr no jauna tas rauga šawus eešpaidus jo dšitat iškopt.

„Es eesahku,“

raksta tas šahdā wehstulē no Romas 25. dezembri 1786. gadā, „labakos mahkšlas preekšchetus apstaitt pa otrai lahgai; pirmā isbrihnešchanās pahreet šapluhšchanā ar wineem un tihrakā šajuhtā par winau wehrtibu. Lai eekemtur šewi augstato šajehgumu par to, ko zilweki radijušchi, tad dwehjelei jateef wišpirms ree pilnigas brihwibas.“*)

Zif attihštita ari jau kritika nebuhtu, reti atradiš winā šcho nopeetno dšinu. Jo šemafu ta štahwēs, jo majaf tanī ari buhš šchahdas nopeetnibas un šchahdas pašchaudšinašchanas, jo lehtaf ta ari išdalis šawus špreedumus un jo besbehdigaki ta runās par leetam, kas tai, pateefibu šafot, nemas naw pašihštamas.

Kritika beš pašchritikas nihkulo un dšihwo no rokas mutē. Sawā besspehzibas šajuhtā ta nefad neatradis meerigu apdomibas stuudu. No pašchas leetas ta pahrees uš peršonu un luhkos šawu eekšchejo tufšchumu apšegt ar škaleem wahrdeem. Tahdu zeku reiš eesahtušī, kritika tīfai ar leelām puhlem no ta atraisās. Šoli pa šoli tahlaf ta eeklihšt glupā demagogijā, jo truhkīt tai šaturošcha, waldošcha prahta zentra. „Bet mukkiba un nejehdšiba nefad tīf ahtri neišmiršt,“**) — šaka šahds no muhšu kritikeem, laikam kà dšili šajuštu pateefibu. . .

*) Goethe, Italienische Reise. Rakstu 8. fehi. 155 l. p.

**) J. Jansons, Fauni waj klauni? Peesihmes par muhšu jaunato rakšimeezibu. Peterburgā, 1908. 50. l. p.

Saprotams, ka mums nenāhē ne prahtā list pec muhšu kritikas tīf stingru mehrauklu, kà to apsihmejām augšchejās rindās. Ta wehl leelā mehrā nenofahrtojusēs; winā sapluhst daschdaschadi elementi; ta naw mahkšlas un rakstneezibas kritika ween, ta ap-twer wišu ņabeedriško dšihwi. Ar leppnumu ta mums ņaka: „Muhšu laikmets ir wispirmā fahrtā kritikas laikmets, kas nemas ištirsat, kritijet, pahrwehrtet it wišu.“*)

Ar tahdu raksturu ņahka muhšu kritika attihstitees pee-zpadšmit gadus atpakaļ. Toreiļ „pirmās preekšpulklu ņaduršmes tika izjihnitas literaturā“,**) un, war peešihmet, tā tas palika ari turpmak. Muhšu kritikā ir weenmehr atspogulojusēs ņabeedriškā dšihwe, lai tanī buhtu waldijufe „tautiski-reakzionara“ waj ari kaħda zita strahwa.

Tagad, kur pee-zpadšmit gadi no „leelā luhsuma“ pagah-jušchi, ir it dabigi, kad apškatas, kà muhšu kritika par to laiku attihstijusēs. ņadomā tatišchu, ka kritika, kas usņahka, kà Vihgot-nis ņaka, „generalkauju pret wezo paņaules usņatu,“***) un bij tīf ņpeħziga un dšila, ka

„jaunais wirseens nezereti drihšā laikā wisgaram palika kà uswa-retajs“ un „izjirta stigu us Meetum-Ciropas kulturās paņauli,“†) ņadomā tatišchu, ka ņchi kritika pee-zpadšmit gadu taikā buħš us-ņeedejuši wišā kraħšchumā. Beļ ņchaubam buħš tee zilweki, kas jau toreiļ iņdarija tahdus kulturās darbus, pee-zpadšmit gados attihstijuschi wišus ņawus toreiļ wehl ņnaudošchos ņpeħkus...

Toreiļ, pee-zpadšmit gadus atpakaļ bij kauni apstahkti. Kritika = publizistika newareja isteikt ņawas idejas un domas. „Wisņahpigaf... waschas nahzās iņbaudit muhšu markšisteem-publizisteem“, ņchehlojas ņanšons. Un tomehr tee jau toreiļ iņ-dara nedširdetas leetas. „W e h s“, tā runā ņanšons, „stahdijām mahkšlai jo augstas prašibas: nopeetnam rakstneekam peenahkas ari dot atbildi us muhšu laikmeta leeleem jautajumeem.“††)

*) J. ņankaws, Wezee elki muhšu jaunakajā literaturā. 20. I. p.

**) J. ņanšons, ņauni waj kauni? 18. I. p.

***) Vihgotnu ņeħtaks, Patweešchu literatura, 179. I. p.

†) J. ņanšons, ņauni waj kauni, 19. I. p.

††) J. ņanšons, ņauni waj kauni? 20. I. p.

„M e h s“, šaprotams, jau pilnīgi sinaja šho atbildi. Domehr tas wehl nefas. „M u m s isnahzās tautas plaščakām aprindam atwehrt neween Markša un Engelša ušskatu pašauli, bet ari Darwina un Hekela dabas sinatnišķas teorijas.“*) Beš šchaubam ta ir „stiga uš Reetrum-Giropas kulturās pašauli.“ Kas muhšu kritikā ar tahdu „mehs“ = lepnibu war runat, pee ta mums buhs gan atfauts peeet tuwat. Kritika, kas jau peežpadšmit gaduš atpakaļ ir bijuše šfaidribā par „leeleem jautajumeem“, kas jau toreiš atwehruše wešelu „ušskatu pašauli“, neluhfojotees uš wišu to, ka „to neušlahwa zensjura“ un ka „rakstneeka dšifakās domās un juhtas šamala wezais birokrats“, tahda kritika-publizistika beš šchaubam t a g a d buhs parahdijufēs ar šawām wišdšifakām domām un wišdšifakām juhtām. Un mehs tuwojamees tai ar nolektu galwu...

Mehs ešam muhšu kritikas pišgalnā. Tur winas warenibas tronis... Bet dihwaini, ne gawiku, ne taures škanu un ne mašakās zeenibas pret to. Kur ir tas kulturās špehšs, kas „išzirta stigu uš Reetrum-Giropas kulturās pašauli“? Šhstis špehšs išzihnis zeenibu pret šewi, wišmāj šnamu eewehribu. Bet muhšu kritika? Ta tagad pate atšihstas, ka ar „realistišķi-šabeedrišķo wirseenu“ latweešchu rakstneezibā tai neweizees.***) Ar ko tad tai ihsti weizees? Waj ta ari tagad nestahw šawrup un rakstneeziba šawrup? Waj par to, neluhfojotees uš wišu winas bahrgo, leelmanigo walodu, ari tagad newihpšnē? Waj ari šchodeen tai nešaka to pašchu, ko tai Ewahrgulis jau rakstija albumā 1897. gadā: „Schablonišķeem kleeđseeneem pintiķus lai nomā“?****) Rā tas wareja notikt? Waj muhšu kritikā nešlehpjas kahdi eemešli, kas tai nelauj eeguht atšihstu weetu muhšu kulturā? Ēestatišimees winas attihštibā, winas galwenakās domās un prinzipos, tad warbuht atbilde rašees pati no šewis.

*) J. Janšons, Šauni waj klauni? 20. l. p.

***) J. Janšons, Šauni waj klauni? 22. l. p.

****) Šahpēs un šmaidos, II. krahjums.

II.

Muhſu kritikas „ſoziologiſķee prinziipi“.

Starp „pihlareem“, uſ kureem atbalstijees tautiſķais roman-
tiſms un kuruš pehž Lihgotnu Zeħkaba domam ſagahjuſi peez-
padſmit gaduš atpakał eeſahķuſeš „ſabeedriſķā“ kritika, teek pirmā
weetā noſtaħditiš „ideala iſ paſauleš uſſkatiš“. To
pat ſagahjuſi weena weeniga broſķura — Janſona „Domāš
par jaunlaiku literaturu“.*) No ta laika walda materialistiſķais
paſauleš uſſkatiš, kuru Lihgotnu Zeħkaba formulā ir

„atiſina, ka žilwekš ir ſawāš apkahrtneš produktš un leelakā
waj maſakā mehrā atķarigš no apkahrtneš, no ſabeedriſķeem
apſtaħķeem.“**)

Lihgotnu Zeħkaba graħmata iſnahža 1906 gadā, tā tad
apmeħram 13 gaduš pehž „ideala paſauleš uſſkata“ ſagahķķanaš,
un Lihgotnu Zeħkabiš naw taſķķu kaut kaħdš pirmſeemneekš
muħſu literaturā, kaš nepraſtu apſweħrt ſawuš waħrduš; Lih-
gotniš ir kritiſķiš un pa dałai atſiħtiš kritiſķiš, kaš ſpreeſķ muħſu
literaturā baħrguš ſoduš un no taħda waħ pageħret, ka taš ſin,
ķo taš runā un galwenaiš, ka taš ſin, pee kaħdeem prinzipeeem
taš peeturāš, runadamiš par tił ſwarigū ſadſiħweš elementu,
kaħda ir rakſtneeziķa un maħķķla. Bet ķo raħda muš aug-
ſķeķaiš formulejuš? Waj taš eetwer ſewi „materialistiſķo pa-
ſauleš uſſkata“ jehķķeenu, to „materialistiſķo paſauleš uſſkatu,
ķurjķķ — wiſmaķ iluſijā „ſagahķa“ „idealo paſauleš uſſkatu“?

*) Lihgotnu Zeħkabiš, Latweeſķķu literaturā, 183. l. p.

***) Lihgotnu Zeħkabiš, Latweeſķķu literaturā, 298. l. p.

Zuhs neapmeerinajatees ar ſcho formulu un meſlejat tai paſchâ grahmata ſkaidrafu, noteiftafu ſajehgumu, bet Zuhs ſateekatees tikai ar paſiſtameem wezeem, peezipadſmit gadus atgremoteem wahrdeem, kâ

„atbalstotees uj ſawa laika ſaimneeziſteem apſtahkkeem,“ „no jauneem ſabeedriſteem apſtahkkeem radita moderna zilweka dwehſele,“ *) „katram rakſtneeziſas wirſeenam ſawâ laikâ ir dibinata ekſiſtenze“ **) u. t. j.

Tee wiſi ir weegli wahrdu ſawirinajumi, kuri kritiſtaku domajchanu nefad neapmeerinâs, jo winu logiſkâs robeſchas ir pilnigi iſpluhduſchas, winu logiſkee elementi ſaudejuſchi noteiktibu.

Tas naw tâ pee Lihgotnu Zehkaba ween. Tahds iſſkatas „materialiſtiſkais paſaules uſſkats“ pee daudſeem, loti daudſeem. Naw rinda tikufi rakſtita notezejuſchos peezipadſmit gados, kur weenâ waj otra weidâ nebuhtu tizis eepihts „materialiſtiſkais paſaules uſſkats.“ Bet ja jautajam, zif taſl tas palizis par pateſu garigu ihpaſchumu, zif dſili un plaſchi tas laidis muhſu garigâ kulturâ ſawas ſaknes kâ ſinatniſka teorija, tad jabrihnas par to, zif maſ ta atraduſi nodſilinaſchanos un zif maſ ta tikufi pee mums tik ilgâ laikâ iſkopta. Totees' wairaf ta ir tikufi wulgarifeta, ne popularifeta. To tikmehr rauza un darija weenkahrſchu, kamehr no tâs palifa tikai pahri — wiſpahreja fraje. Pee Lihgotnu Zehkaba un ziteem winam lihdfigeem ir tas patihkami, kâ tee nezenſchas ar waru uſſpeeft ſawâm „materialiſtiſkâ paſaules uſſkata“ teorijam ſinatnibas ſeegeli; tee dod weegla ſeletona formulejumus, dod tos blakus ejot, runajot par zitâm leetam un ja pagadas kahda doma waj kahda parahdiba, kas ſchim formulejumam runâ preti, tad tahdâ paſchâ ſeletona ſtilâ un netahl no „materialiſtiſkâ paſaules uſſkata“ tee it omuligi dod weetu ari „paſaules uſſkatam“, kuzam negehliga lihdfiba ar ſagahſto „idealo paſaules uſſkatu“.

Ŧawijam zitadi tas ir, waj wiſmaſ tâ iſſkatas — pee teem muhſu publiſiſteem, kas apmet ſew ap plezeem ſinatneeka mehteli

*) Lihgotnu Zehkabs, Latweeſchu literatura, 313. l. p.

**) Lihgotnu Zehkabs, Latweeſchu literatura, 157. l. p.

un nostahjas tà jwehtà Gràla bruncneeki, kas deewijchigo „materialistisko pašaules usskatu“ šargà no ikweenas launas rofas. Te rihb leelee, šmagee argumenti. Te kritika šakas ejam pee šawa darba ar šingru metodi un proti ar soziologisku metodi. Ta grib buht soziologiska kritika.

Bet „starp soziologiskām teorijām, tà mums šaka, taišni wehsturiskais materialisms ir šchimbrišcham wispiluigakais wirseens un aišween wairak tas kluhst ari waldoščais wirseens“.*)

Uš „wehsturiskā materialisma idejam“ dibina šchi soziologiskā kritika šawus špreedumus.**)

Par literarišteem wirseeneem wehsturiskais materialisms

„dod dabigu, wiszaur šinatnišku un tapehž objektīwu iškaidrojumu tišlab par materialās dšihwes pahrgrōšibām, kà ari par žilweku d o m u un i d e j u attihštibu;“ wehsturiskais materialisms „šneedš metodi, ar kašdu ištehtamas wišas pahrmainas žilweku pašaules usskatos.“***)

„Wehsturiskais materialisms ir weenigi šinatniškā pehtišchanas metode.“ †)

„Wehsturiskais materialisms dod ne tikai eešpehju loti gaišchi un pahrleezinošchi iškaidrot šabeedribas pagahjušcho dšihwi un agrako laiku parahdibas, šchee prinziipi jau daudšreij tikušchi išleetoti ari preešch tam, lai eeguhtu špreedumus par daščado (literariško) wirseenu turpmako likteni, par wiņu šozialo nošihmi naštotnē . . .“

Te nu gan drušku wehsturiskā materialijma šlawa beidšas, jo išrahdas, ka

„wehšakee peedšihwojumi pa leelakai dašai (tikai?!) apitpirinajušchi šchos eešpreešchejos špreedumus,“

bet tad wežà dšeešma eet atkal taškaf :

„wehsturiskais materialisms dod eešpehju iššinat, no kureenes un kà žehlees šinams ideals,“ ††) iihdš šchim marškšims wehšlaw atduhrees uš kašdam neišprotamām pretrunam.“†††)

*) Ž. Žankaws, Wezee elki, 33. l. p.

**) Ž. Žankaws, Wezee elki, 33. l. p.

***) Ž. Žankaws, Wezee elki, 35. l. p.

†) Ž. Žanšons, Žauni waj klauni? 62. l. p.

††) Ž. Žankaws, Wezee elki, 38. l. p.

†††) Ž. Žanšons, Žauni waj klauni, 64. l. p.

Kā redzams, ušslawas wehsturiškam materiališmam netruhst un ja no tās ween kahda teorija waretu pastahwet, tad wehsturiškā materiališma teorija nodibinata uš muhschigeem laikeem. Bet atstahjim pagaidam daišo juhtu šawilkojumu un paluhtojim, ko tee pašči autori dod mums par wehsturiško materiališmu ar domam.

„Schis ir tā šauktais materialistiskais wehstures ušfats jeb wehsturiškais materiališms,“

tā eesahf mums wehsturiškā materiališma weens poets šawa wehsturiškā materiališma teoretika darbu —

„kurešch uštahda to prinzipu, ka daschadas pahrgrosibas zilwetu pašales ušfatos, kā religijā, filosofijā, mahtšlā, wispahrigi — idejās jeb domās, teef raditas no atteezigām pahrgrosibam zilwetu materialās dšihwes apstahškos, raschoschanas kahribā un wisbeidjamā kahrtā — šabeebribas materielos raschotajos špehtos,“ *) un „tapat kā zitas šabeebribas ideologijas formas, kā, peem., religija, šinatne... ari mahtšla ir šabeebribas dšihwes produkts un išteifme,“ **)

waj zītā weetā, ka

„tiklab tās idejas, kas šinama laikmeta literariškos raschojumos išteiktas, kā ari atšewišklā mahtšlas forma, kahdā schis idejas eetehrptas, dabigi ijaug no laikmeta šewišchkeem apstahškeem, rodas, kā materielās dšihwes atteezibu produkts.***)

To pašču donnu atihšta tahlak un paplašchina kahda zita weeta. Tur lašam... bet šawadi, nahf it kā pašihstami wahrđi, bet wahrđi, kuros tomehr kautkas šwešchs, neihšts, kahda šawada peegaršcha. Newišchus zelas šchaubas, waj autors te runā šaweem wahrdeem. Gan ne mašakā šihmite nerahda, ka tas, kas nu šeko, peeder zitam. Šwehts klušums pahrklašj teikumums un wahrđi tik stalti, tik pašchapsinigi... Kas drihštēs šchaubitees, ka tee ir, nu teifšim — atšawinata šwešcha manta! Un tomehr...

Mešs lašam:

„... raschoschanas weidu noteiz katreijeja materielo raschotaju špehku atihštiba... Wišas tās atteezibas, kahdās zilweti

*) Š. Jankawš, Wezee elfi, 17.—18. l. p.

**) Š. Jankawš, Wezee elfi, 20. l. p.

***) Š. Jankawš, Wezee elfi, 33. l. p.

stahjas zits ar zitu pee wjadsiġo preekšmetu raščoščanas, fà ari winu atteezibas pret dabu un winu mantas atteezibas. (Muhsu pastrihpojums. B.) — ir tas, fo šauz par raščoščanas atteezibam. Šis raščoščanas atteezibas ir šabeezibas ekonomiskà struktura...“*)

Šhee škaittee wahrdi — — panemti no kaħda zita autora. Šis zits autors ir — Markšs pats, kurš 1859 gadà rakstija:

„In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihrem Willen unabhängige Verhältnisse ein, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktionskräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft...“**)

Kà redsam, muhsu materialisma teoretiskis Markšu norakstijis, beš ka tas buhtu atradis par wjadsiġo ar pušlauštu wahrdu par to eeminetees. Šau šchahda — teikšim — ne-laipniba pret zita ihpaščumu ir raksturiga, bet ta muhs te mašak interese. Kad usmanigi šalihdšnam abas weetas, tad mums atklahjas weht kaħds raksturigaks joks. Norakstitajs ir Markšu papildinajis un proti tã to papildinajis, ka Markšs war kapã apgreestees. Gešleģgtais widus papildu teikums

„fà ari winu atteezibas pret dabu un winu mantas atteezibas“

Markša weidojumã pawišam truħkš!

Naw gruhti šaprast, kahez Markšs abus šajehgunus „raščoščanas atteezibas“ un „raščotaji špeħi“ stingri iščķir.

Kà ispausčas zilweku „atteezibas pret dabu“? Kà darba lihdsjeklu waj darba preekšmetu (kopã: raščoščanas lihdsjeklu, raščotaju špeħu) paħrwaldiščana. Maščina, firģs, arklis, arums, — wišs tas ir raščoščanas lihdsjekli. Wišas šchais formãs ispausčas „atteezibas pret dabu“.

Kapitalã, nobalã par darba proģesu***) wiša Markša domu gaita isteizas šekošči: daba ir raščoščanas lihdsjeklis, zilweku

*) Ž. Jančaws, Wezee elti, 34. l. p.

**) Karl Marx, Zur Kritik der politischen Ökonomie. Vorwort. Stuttgart, 1897. XI. l. p.

***) Karl Marx, Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. 4. iģbewums, I. šehjumã, 139. l. p. u. 3.

atteezibas pret dabas spehkeem un dabas preefšchmeteem ir atteezibas pret raschoschanas lihdsjelleem. Sawâ polemikas raskiâ pret Prudonu jaka Markijs :

„Maschinas ir raschotaji spehki, bet modernâ darbniza, kas atbalstas uj maschinu islectoschanu, ir raschoschanas jozialâs atteezibas, ta ir šaimneezibas kategorija.“*)

Ar zilwefu atteezibam pret dabu nodarbojas technologija jeb, kâ Kautskis jata :

„technologija atflahj zilwefu aktiwâs atteezibas pret dabu“.**)

Kas peeder pehž sawas buhtnes pee technologijas, tee ir raschotaji spehki un ne raschoschanas atteezibas. To gan Markijs nedomaja 1846. gadâ, kad tas raskstija jawu polemiku pret Prudonu, ka pehž 60 gadeem radisees winam draugi, kas nespehs isšchirt sirgu no ahdu fabrikas un kas gribes cerunat, ka ari winsch to naw spehjis.

Muhju teoretikis papildina Markšu ari tai finâ, kâ tas peeskaita „zilwefu mantas atteezibas“ pee „raschoschanas atteezibam“. De tahds pats šajukums, kas rahda, ka muhju teoretikis wehl pilnigâ nesklaidribâ par Markša weenkahršchakeem jehdseeneem. „Mantas atteezibas“ naw pehž Markša teorijas tatschu zits nefas, kâ tās pašas raschoschanas atteezibas. Tai pašchâ cewadâ pee „Zur Kritik der politischen Oekonomie“ winsch jaka, ka ihpašchuma teesibas ir tikai raschoschanas atteezibas juridiskâ isteikumâ.

Pehž šcheem islobijumeem lai paštatamees, ko muhju teoretikis istaišijis no Markša weenâ weenigâ teikumâ. Tas leek wehsturisškâ materialisma nodibinatajam šazit :

„Wišas tās atteezibas, kahdâs zilwefi istahjas zits ar zitu pee wajadšigo preefšchmetu raschoschanas, kâ ari winu raschotaji spehki un winu raschoschanas atteezibas, — ir tās, ko šauj par raschoschanas atteezibam“.

*) Karl Marx. Misière de la Philosophie. Réponse a la philosophie de la Misère de M. Proudhon. 1896. g. ijd., 185. l. p.

**) Neue Zeit, 1896./97., I. šehj. 234. l. p.

Trihs zepures, trihs werstes stabi un wehl trihs apgreetas zepures ir pawisam kopā — dewinas zepures, — waj ne tā? *)

Un tahda abarkadabra teef lasitajeem pasneegta ar leelāto nopeetnibu.

Lai šekojam tahlat famojai norakstīchanai. Markša originālā jau aprahditā weeta tā turpinajas :

„rašchoschanas atteezibu kopiba ir tas realais pamats, uš kuru pazekas juridiskā un politiskā wirsbuhwe (Überbau), und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewußtseinsformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß überhaupt.“

To wišu notšheep muhšu autors un notšheep šekojchi :

„tās (rašchoschanas atteezibas) ir tas realais pamats, uš kura pazekas un furam peemehrotas šhini šabeedribā walboschās teešibas, politiskā kahtiba, kā ari zilweku pašauls uskati, winu tiziba, aišpreedumi, šinaschanas, mahtsla, filosofija . . . Tā tad zilweku dšihwes materielo usturas lihdsjeku rašchoschana noteiz ari winu sozjalo, politisko, garigo dšihwi.“ (**)

Pee nahkamā teikuma autors uš reisi paleef godigs, nem pehdinas un apšihmē to kā ziatu; nahf, proti kahts pašraf pašistams Markša teikums, kas pee labakās gribas bij gruhti ekšpropriejams. Tad tahlat autors runā atkal it kō šaweem wahrdeem, bet tee ir tikai wahjini, atšchaiditi norakstijumi. Bitās weetas atrodam ispluhtajumus is Markša šihkeem raksteem***).

Reebigi un garlaizigi šchahdai šihkai mahnišchanai išjekot; preekšč raksturojuma peetiks ar lihdsšchinejo.

Lai nu išcheeptu, bet lai išcheeptu godigi un ar prahtu; lai wismaf nenofmukinatu tihras, ašas domas un stingrus jehdseenus.

*) Waj tik uš šcho šlaweno atradumu ari neatteežas Janšona pešihme, ka „Šankaws šawā grahmatā weikli ari populariše daschas wehsturisikā materialijma tejes“? (Š. Janšons, Šauni waj klauni, 51 L. p.) Repahripehjams joku Peteris!

***) Š. Šankaws, Wezee elki, 34. L. p.

****) Šal., peem., 17. un 35. L. p. „Wezos elkos“ ar „Der achtzehnte Brumaire“, 3. isd. 33. L. p. („Und wie man im Privatleben etc.“) — u. t. t. u. t. t.

Ari pehdejā atšawinatā gabalinā naw ištiktš beš jau pašihstameem pahrlabojuumeem. Daščas šihnigas weetas top pawišam atlaistas; ari te norakštīšhana ne it labi weizas. Kur Markšs šata, ka materielās dšihwes raščoššanas lihdsjekli noteiz „sozialās, politiskās un garīgās dšihwes prozešu“, i. i. ādšihwi winas dinamikā, winas leelafos pluhdumu pošmos, leelafās dšihwes parahdibu wirknēs, tur autors šarauz atkal Markša dšifaku un peederigaku jehdseenu; „Dšihwes prozešu“ tas atmet un leef tai weetā weenfahršchi „dšihwi“. Šleekas, it kā autors nemas nemanitu, ka tas domu šaščaurina un peedod tai zitu ndrāhsu.

Ša Markšs pahrlēzinats, ka materialās dšihwes raščoššanas weids (raščoššanas lihdsjeklu un panehmeenu kopiba) noteiz „dšihwes prozešu“, tad ar to wehl nebuht naw šazits, ka tas pahrlēzinats par stingri waldošču noteiktibu starp raščoššanas weidu un katru atšewiščku dšihwes parahdibu, starp raščoššanas weidu un katru dšihwes momentu. Sawā wehstulē Kugelmanim Markšs, peem., šata, ka

„pasaules wehsturei buhtu loti mistiska daba, ja tani nejaušchibas nespehletu nekahdu lomu.“*)

Tas gan peemetina, ka nejaušchibas eenahk wišpahrejā atihštibas gaitā un išlihdšinajas šawutees' ar zitām nejaušchibam.

„Bet“, šata tas tahlat, „paahtrināščhana un aistureščhana šipri atkarajas no šahhdām nejaušchibam.“

Bet ja nejaušchibas špehlē tif leelu lomu, tad ari, šaprotais, kadehl Markšs war no šawa stahwoška weenigi šazit, ka raščoššanas weidi noteiz dšihwes prozešu, i. i., winas leelos tišpa wirseenus un ne dšihwi nemitigi, beš trauzejumeem, beš „nejaušchibam“.

Kahdas ir šchi stahwoška tahlatas išredšes un kā tās šaškan ar wišu wehsturiškā materiališma teoriju, par to turpmā, tagad mums no šwara redšet, kā wehsturiškais materiališms iškatas muhsu materialistu galwās.

*) Stat. Neue Zeit no 8. marta 1902.

Tā tad mehš dsirdējam, ka

„zilvētu dsihwes materielo ušturas lihdjektu rajchojchana noteiz wīnu tizību, aijspreedumus, sinaschanas, mahtflu filoloģiju“,

ar ziteem wahrdeem, wīfi dsihwes atšewiſchſee elementi atrodas kurā katrā brihdī zeeſchā atkarībā tīfai no weena faktora, no rajchojchanas weida. Beemehram, ſinatne.

Da „pate neka nerada, wina tīfai iſſtrahdā to, ko dsihwe tai ſneedi, tāpat ari mahtſla“.*)

Un lai nezeltos nekahdas ſchaubas par to, kā ſchi atkarība domata, tad autors wehl uſjwer, ka

„mahtſla (un ſaprotams, ari zitas dsihwes ſaſtahwdas. W.) attihſtījūſēs lihdj ar materialās dsihwes attihſtību un mainam un katreiſejā ſawā attihſtības laikmetā bijuſe noteikta no katreiſejā ſozialās dsihwes ſatura.“**)

Druſku nu gan neſkaidri, kas tas par „ſozialās dsihwes ſaturu“, kas ſawkahrī ari war ko noteikt, kur tatschu wīju, kā mehš dsirdējam, noteiz rajchojchana. Bet kad mehš dsirdam, ka

wījas „idejas“ „iſaug ſabeedriſtās dsihwes materielo atteezību dsikumos“***) un ka „katrs mahtſlineeſs war ſmelt (kā putru! W.) no ta ideju krahjuma, kas ſīnamā laikā gātaws ſīnamā ſabeedribā, kas nogatawojees ſchis ſabeedribas materialās dsihwes dsikumos“†),

kad dsirdam par tahdu noteiktību atkarībā ſtarp materialās dsihwes apſtahkleem un garigo dsihwi, atkarību, kas eet pat tiktahļ, ka pat mahtſleneeſs tīfai automatiſki „ſmel“ ſawas idejas ſchos apſtahklos jeb ſcho apſtahklu „dsikumos“, tad par paſchu teoriju newar buht diwejadu domu, ta newar tikt iſtulkota diwejadi. Nemot to pat wīnas nopeetnakā weidā un atturotees no maſakās ironijas, ta noſtahjas muſju preeſchā deewiſchigī weenkahrſchībā: Wehſtures prozeſā ar wīnas daſchadeem elementeem, ir tīfai weens elements, kas pilnīgi neatkarigs no

*) J. Zankaws, Wezee elki, 175. l. p.

***) J. Zankaws, Wezee elki, 65. l. p.

****) J. Zankaws, Wezee elki, 53. l. p.

†) J. Zankaws, Wezee elki, 58. l. p.

ziteem, tas ir elements, kuru sauž par ekonomisku jeb šaimneezibu; šaimneezibas katrreizejais stahwoflis noteiz wišus zitus ta brihšča wehstures elementus, it šewiški wišas idejas un domas, lai to preešchmets buhtu kahds buhdams. Starp wehstures prozeja atšewišcheem elementeem naw nekahdu šawstarpigu eespaidu, wiši wehstures elementi ir tikai atwasi no weena pamata — no raschoschanas stahwofla; naw wehsture ne galweno, ne blakus impulsu, ir tikai weens impulsš, ir tikai weens noteizejš wišas šabeedribas un wišos laikos, kas ka šaule pahrwalda wišu, kurešch pee wišam šadsihwes parahdibam ir weenigais zehlons, ka impulsiwais ta normatiwais; ne daba, ne geografiske apstahkli, ne tautibu un rahšu ihpatnibas, ne politiskais elements wina daschados weidos, ne sinibas, ne mahšla — nekas newar špehlet wehstures prozeja zehlonu rinda kahdu lomu. Neweenam no wehstures elementeem newar buht šawas eeschejas, imanentas attihstibas tendenzes, neweenai domai, neweenam garigam wiršeenam newar buht eeschejas likumibas, neweena teorija, neweens buhibas ušskats, neweena ideja, lai ta buhtu waj ta šautka tihra šinatne, ka matematika un geometrija waj ari praktiskas šinaschanas, ka fizika un mehanika newar attihstitees tahlaf, ja to nenoteiz šaimneeziba „šabeedribas ekonomiska struktura“); pašchu ideju wiršeenu, wiau jaunās problemas noteiz atfal tikai ekonomiskais wehstures elements. Zilweks, un lai tas buhtu ari pats šehjigakais, war tif idejas „šmelt“. Ir pareiši, šchur tur ari preešch zilweka atleek kaut kas wehl pahri ko darit, bet šche tad wina loma ir wairak alegoriska, liriska peedewa wišai pahrejai teorijas ušbuhwei; pašča šistemā, kur walda tahds mehanikas prinzišs, tai, logiški un konsekwenti domajot, newar buht wehsturiškas weetas, ka mehs par to pahreleezinajamees no wišas išwilkumu rindas.

Tahda ir šchi teorija wiša winas augstumā un dišchumā.

„Wina apstahkli krašjas tahda augstumā un dišchumā, ka zilweks ištatijas tif mašinsch un šchzinsch ka ganu šehns Sudraba kalna galā pee Tukuma“.*)

*) Vihgotnu Šehtabs, Latweeschu literatura, 298. l. p.

Ta pašmejas pats par šāvu teoriju Dihgotau Šehkabs, kas to neattur riht atkal deet preeka danzi ap šāvu „wehsturiško materialismu“ un raustit šāvu kritika degunu par tahdeem, kas ir šāvos usštatos noteiktati.

Bet — par muhju kritikas usštatu stingrumu buhs runa turpmat, tagad lai wehl pakawejamees weenu azumirkli pee tahdas parahdibas, kura, kà isleekas, loti raksturiska, tiklab preeksch muhju kritikas wispahreji kà ari preeksch ta, zif dsili ta šāvos „soziologiskos prinzipos“ eedshwojusēs, un tos pahrwehrtuši par šāvu, ja war to šazit, atshichanas organu, par pehtichanas metodi šchi wahrda pilna nosihmē.

Geguhst pasaules usštatu un nemt to par mehraulku, nosihmē padarit to wispirms par šāvu pilnigu garigu ihpashumu un jo pilnigat tas peesawinatš, jo patstahwigata buhs wina isteikšme. War šazit ar pilnigu teešibu, pati weenfahrschakā doma tifai tad no tahda zilweka šaprašta, kad tas to špehj isteikt šaweem wahrdeem un jo pamatigat tas winā eedšikinajees, jo eelaka buhs ari wina dsina to attehlot šaweem lihdsjekleem. Nekas tā neatkalahj pawirschu šinatniškas teorijas peesawinašchanos kà bailes wina patstahwigi weidot. Tās ir bailes no pašcha nešinaschanas, tas ir pawirschibas nedroschums, kas nowed pee atlas wahrdu atfahrtošchanas un pee gadijuma, kad zilwekā naw peeteekoschi pašchzeenibas to atsiht, pee wehl behdigakām parahdibam.

Weenu peemehru tam mehs redsejām jau šchis nodakas šahkumā. Tomehr tas wehl šamehrā deesgan ikdeenischks. No Markša ar šlapstichanos norakstīt naw jau, kà leetas, šchodeent wairs nekahds grehks. Bet ko lai domā tur, kur kritika ar „soziologiskiem prinziptom“, bahrgakā no bahrgakām, kas isturas tā, it kà wehsturiskais materialisms buhtu lihds ar wina pašaulē nahzis, un kur tomehr šchi pati kritika, waretu šazit šāwas rahšas pilnawinigs tihps, peerahda šāvu garigo — pahrakumu weenigi ar to, ka it weenfahrschi noschmauz no — weeglām broschuram. Luhdsu atwereet Jankawa „Wezee elki muhju jaunakā rakstneezibā“, kas ijnahza 1906. gadā un Jansona

„Jauni waj klauni?“, kas iŋnahkuji diwus gadus wehlaŋ un ŋalihdsineet tās. ŋuhs paŋrsteigs, ŋif weenadi domu wirseeni abos gabalos, ja pat ŋif weenadi wahrdi un teikumi tur ŋasto-pami. Bet netifween tas, ir weetas, kur ŋanšons it weentfahrŋchi norakstijis no ŋankawa, kas ŋawfahr, kà mehs redsejām, ari naw taupigs pee norakstu pagatawoŋchanas. To mums jaatsihst, ka pehdejam peemiht, kà leekas, ŋinams ŋug ins Groŋe; tas, kà ŋcheet, sem Markŋa neeet, bet no ka noraksta ŋanšons? No — ŋankawa. Bet ŋanšons pat neepihstas, ka tas no kahda ŋita norakstijis, ne maŋakà ŋihmite uŋ to neaiŋrahda. Salihdsineet, peem., ŋekoŋchās weetas:

ŋankaws 1906. g.

(Wezee elki muhsu jaunakà rakstneezibā).

„ŋee (ŋabeedribas mate-rialee rakŋotaji ŋpehti ne-ŋtahw uŋ weetas, bet paŋtah-wigi attihstas, lai dotu ee-ŋpehju apmeerinat augoŋchā eedŋihwotaju ŋkaita augoŋchās wajadŋibas.“ (34. l. p.)

ŋanšons 1908. g.

(Jauni waj klauni? Pee-ŋihmes pee muhsu jaunakās rakstneezibas.)

„ŋabeedribas materialee rak-ŋotaji ŋpehti nestahw kà ŋa-ŋtinguŋchi uŋ weetas, bet at-rodas paŋtahwigā attihstibas mainā, lai ŋilweze ŋpehtu ap-meerinat ŋawas augoŋchās wajadŋibas.“ 61. l. p.)

Waj ari ŋchis :

„ŋatrs ŋilweks, tamlihdj ari mahŋŋlineeks, ir ŋinamas ŋozialas apfahrtnes, ŋinamas ŋchŋiras behrns, un taiŋni ŋinamā ŋchŋirā iŋweidojas wina pŋichologija (52. l. p.)

„ŋatrs ŋilweks, tamlihdj ari mahŋŋleneeks, ir ŋinamas ŋabeedriŋtas apfahrtnes, ŋina-mas ŋchŋiras behrns: wiŋŋŋch iŋaug un attihstas ŋinamā ŋchŋirā.“ (61. l. p.)

ŋe, kà redŋam, wiŋa ŋanšona teoretika darbs paŋtahw eelŋch tam, ka tas burta i weetā leek e (mahŋŋlineeks — mahŋ-ŋleneeks). ŋlihtas ari ŋchis weetas :

„Bet ŋabeedribas wezajam pamatam, t. i., wezajai eko-nomitai ŋabruhtot, ahtrakā waj ilgakā laikā ŋagahŋchās ari ta wezā ideologija, kas

„Bet jaunām rakŋoŋchanas atteezibam nodibinatees un pa-ŋtahwoŋchaj ekonomikas ŋruk-torai ŋabruhtot, nenowehr-ŋchami ahtrakā waj ilgakā

uj ūchis ekonomikas dibina-
jūšs, — wezee paſaules uſ-
ſtati, wezà tiziba, wezee
mahtſlas wirſeeni filoſofija.“
(35. l. p.)

laikà jaſadruhp un jaſagah-
ſčas paſtahwofchaj ideologijai,
kaš uj ūchis ekonomikas zelta,
t. i., agrakeem paſaules uſ-
ſtateem, religijai, filoſofijai,
mahtſlai.“ (62. l. p.)

Peetiks! Taš ir kaut kaš ſemaks par iſhtu literariſtu
ſahdſibu. Ta ir literariſka pihtu ſahdſiba — ſihka, blehdiga,
ſmiridiga. Vet ta muhš te neinterese kà tahda un ari ne kà
kahdaš weenas perſonaš darbs; ta ir wairak ſimptoms, kaš
norahda uſ ſinama wirſeena wahjibu, uſ wina neſpehjiibu garigi
augt, — pat peežpadſmit gadu ilgà laikà. Un taš ir teeſaš
ſpreedejš par muhšu rakſtneeziibu, taš uſdroſchinajaš runat
par zitu „neiſglihtibu un kuhtribu“*) par rakſtneekeem, ka tee eſot
„pahraf neſpehjiigi un neatihſtiti, lai tee waretu wehſturiſka
materialiſma prinzipuš iſdomat lihdi galam“**)

un taš pahrmet „paſchzeeniibaš“ truhkumu ***) ziteem, kaš patš —
Smird! Šfui, Deibel!

Waj war buht preekſch muhšu „taš ir tà ſauktà wehſturiſka
materialiſma“ poeteem ſpilgtakš rakſturojumuš, ka ſchi ſoziologiſka
kritika, kaš beidſaš — pihtu kuhiti?

*) Š. Janſonš, Šauni waj klauni? 8. l. p.

**) Š. Janſonš, Šauni waj klauni? 38. l. p.

***) Š. Janſonš, Šauni waj klauni? 29. l. p.

III.

**Wehsturiškais materialisms . . .
muhju kritikā uu wehsturiškais
materialisms lawā ihltā weidā.**

Jau no pehdejeem aprahdijumeem wareja noščkeest, ka tas wehsturiškais materialisms, ar kuru tik nejehdšigi-usbahšigi lepojas muhju kritika, ir leelā mehrā — primitiws, lai neteiktu wairaf. Waj pateesi muhju kritika domā kam eestahstit, ka winas teorija, kurai ta peelipinajuše labas prezes etiketi, ir špehjiga ištšaidrot jel weenu wehsturiškā prozeša parahdibu, nerunajot jau nemaš par wišu zilwezes wehsturi wišos winas pošmos tagadnē un ņenatnē? Waj tik aši domataji, kā wehsturiškā materialisma autori buhtu patceši bijušči tik aprobeščoti, ka tee ar pahris weentahrscheem, wišpahrejeem teikumeem buhtu gribejušči apnemt wišus wehsture darbojoščos špehkus un tendenzes? Un galwenais: ka tee buhtu uštšatijušči tās nedaudžās peesišmes par wehsturiško materialismu, kahdas tee ištšaišija ņawos rakstos, par peeteekošči nodštšinatām un noapalinatām weenas wišu=apnehmoščas šozilogiškās teorijas štšahwdafam. Šo tee šinatnei aštšahja, tee ir aštšahhibu pilni fragmenti, domu gabali, bet tee ir pateesišbā ištšai wehl materials, pee kura šinatnei jaštšahdā, kuru tai japapildina, jaštšijā. Šā katrā neištšoptā teorijā, tā ari te ir ņawas pretrunas, kuras praša ņewištšku no= dštšinaščanos un neņas newar tā tai kaitet kā afļa atkahrtoščana, wehleščanās nošlehpt ištšis pretrunas. Tas war wešt weenigi pee štšatinguma, kā paštšā teorijā, tā ari pee winas aistšahwjeem.

Nekad wehl naw dšihwes špehjiga doma attihstijušees, ja ta naw tikuš jænemta ar kritiku, šaprotams, ne ar to kritiku, kas grib nokaut, kas istek ij šchauràm interesem, bet ar kritiku, kuru wada attihššanas un logikas prašijumi. Šchi buhs ta, kura daris preekšch sinamas domas attihstibas wairaf nekà wišas šlawas dšeešmas.

Lai eegaumejam, wišpirms, ka wehsturiškà materiališma ušškati ir šawos pamata weidos išteikti pušgadušinteni un wehl wairaf atpakal. Par to laiku peenahkušchi klast jauni pehtijumi, jauni wehštures materiali un jauni materialu šakopojumi, kas wehl nebij peeeetami wehsturiškà materiališma teorijas pirmeem išteizejeem. Waj brihnumš, ka šchini teorijà nu rodas jauni jautajumi, kas wairs naw atbildami ar weenu otru fraši, bet kas praša logikas darbu.

Šas wehsturiškà materiališma teoriju wehl šchodeen tahdu pašchu atfahrto, kahda ta bija puššimts gaduš atpakal, waj pat wehl tahdà weidà, kahdà ta parahdijàs weeglà ikdeenas leetošchana, tas to nekad naw pašinis, nedš šapratis. Wehsturiškà materiališma teorijas attihstibà mehš redšam pašahwigi jaunu problemu ušdihgšchanu, kas padara to arween šareschgitaku, mašaf peeeetamu pawiršcha seletona prahtam. Šas grib par wehsturiško materiališmu šchodeen runat, tam jaatšpogulo pirmam kahrtam wina problemaš, wina eekšchejà zihna un tikai tad ja tas tam išdofees, warès tas šazit, ka tas iškaidrojis mums wehsturiškà materiališma prinzipuš. Lihds tam tas šinatnè naw nopeetni nemams.

Šau wairakkahrt tizis aišrahdits, ka Engelsš dewindešmitos gados no wehsturiškà materiališma eekšhuma weidojuma atiahlinajas un winà eepin ušškatus, kas wišai wehsturiškà materiališma teorijai peedod štipru žitadu iškatu nekà ta išteikta eewadà „Zur Kritik der politischen Ökonomie“ waj štrihduš rakštà pret Brudonu „Misère de la philosophie“.

Tas, šchkeet, naw wišai pareiši. Wehrigaf eekšatotees minetos rakstos, war tur atrast weetas, kuras norahda, ka jau toreiš, kad minetee raksti nahža klajà, ja, pat jau agrak, wehstu-

riškā materialisma prinzipi bij masaf weenfahrschi nekā tee iſleefas popularā eetehrpā. Lai peedomajam, peem, pce weetas, fur „Misère de la philosophie“ autors, runadams par prinzipu mainu wehsturē, ſafa, ka

„iſſkaidrot ſcho mainu, nemot, peem, prinzipu daschadibu 11. un 18. gaduſimteni, war tikai, wehrigi iſpehtot, ſahdi bij laudis 11. gadu ſimteni, ſahdi wini 18. gadu ſimteni; ſahdas bij winu wajadūbas katrā no ſcheem laifmeteem, winu raſchotaji ſpehti, winu panehmeeni un negatawee materiali raſchofchanai.“ 159. I. p.

Mewajaga leelas ſapraſchanas, lai ſchini weenā weetā ween jau atraſtu domas, furas tam wehsturiſkam materialismam, ſahdu to redſam pee mums, ir pilnigi ſweſchas.

Kas buhs tik droſchs ſazit, ka minetā weetā ir ſaimnezibai reſp. raſchotajeem ſpehkeem dota weenigā noteizeja loma garigās dſihwes pahrgroſibās? Ari kurlakā auſs tur dſird, ka lai iſſkaidrotu pahrgroſibas ſinamā ſabeedribā, ir wajadſigs pehtit ſchis ſabeedribas zilwekus, t. i. iſſinat winas kolektiwo pſichologiju kà weenu elementu, ſtarp ziteem („raſchotajeem ſpehkeem, negataweem materialeem“). Beſ tam: negatawee materiali, dabas produkti. Tā tad ari dabai peeder ſawa loma.

Kapitala 1. dakā (139. I. p. 2c), Marks ſ to paſtaidrotuwaf. Darba prozeſā parahdas kà lihdsekli dabas apſtahkli, furi nepeezeſchami, lai darba prozeſs waretu wiſpilnigafi noriſinatees. Bet ſchee apſtahkli neet teeſchi paſchā darba prozeſā. Otrā weetā, tai paſcha „Kapitala“ pirmā dakā Marks aiſrahda, ka darba raſchiba atkariga no dabas apſtahkleem. Pee ſcheem dabas apſtahkleem Marks rehkina zilweku un wina *d a b i ſ t o a p k a h r t n i*. Zilweka daba naw wiſur weenada, „winas leelaka waj maſaka bagatiba atkarajas no wina zilſ peederibas, no ſemes un no klimata“.

Wiſi ſchee apſtahkli dara eeſpaidu uſ raſchotaju ſpehku attiſtibu. Ja tas tā, tad tee, ſaprotams, peedod raſchotajeem ſpehkeem katrā ſabeedribā un katrā wehstures laifmetā ſinamu ihpatibu, furai logiſki japahreet uſ ſaimnezibu un no ſchejeenes uſ ideolo-

giju, ja pat negribetu peelaiſt, ka minete dabas apſtahtki, rahſa un geografiska apfahrtnē, dara uſ garigo dſihwi te eſchu eeſpaidu. Bet peelaiſhot ari mineto dabas apſtahtku weenigi neteeſcho eeſpaidu, ja, eeſpaidu uſ raſhotaju ſpehkeem ween, tad jajautā, kur palikufe ſchi wehſtured pamata elementa neatkariba? Ja taſ padots zitu elementu eeſpaideem, tad taſ logiſki naw wairſ pamata zehlonſ un ziti elementi atwaſu zehloni, bet taſ pahrwehrſchaſ par lih d ſ faktoru, par lih d ſ elementu elementu kopibaſ un iſſkaidrojot, kaſdu parahdibu garigā dſihwē, mums jaewehro pehz zehlonibaſ jehdſeena likumeem pahrgroſibaſ wiſā ſchahdā elementu kopibā, ne tikai kaſdā weenā ween, un weenigi tad, ja mums iſdodas ſinamu jaunu parahdibu weſt pahreleezinofchā ſakarā ar pahrmainam noteiktā elementu kopibā, mums ir teeſiba ſazit, ka mehſ eſam uſgahjuſchi parahdibaſ noteizejuſ. Ja raſhotaji ſpehki un winu attihſtiba atkarajaſ, kā to atſihſt patſ Markſſſ, no ziteem noteizejeem, kā tad war noſtahdit pee garigām parahdibam raſhotaju ſpehkuſ par weenigeem noteizejeem?

Markſſſ kā aſſ domatajſ it labi ſinaja, ko taſ gribeja teikt, ja taſ pee ſabeedriſku un garigu pahrgroſibu iſſkaidroſchanaſ noſtahdija iſpehtijamo elementu rindaſ pirmā weetā — zilweku pſichologiju, „zilweku dabas leelaku waj maſaku bagatibu“, atkarigu no „zilts peederibaſ, ſemeſ un klimata.“ Tadehſ ari Engeliſ nedod neka jauna, jo taſ pat paſchu rahſu atſihſt par ekonomiſku faktoru*). Tikpat maſ ſawadibaſ mehſ atrodam pee Kautſka, kad taſ ſaka:

„Eſ eſmu taſku no ta domat, ka rahſu ſawadibam nebuhtu eeſpaids uſ wehſturiſko attihſtibu.**)

Bet ja wehſturiſkaiſ materialiſmſ atſihſt, ka raſhotaju ſpehku attihſtiba ſawā ſinā atkarajaſ no zilweku pſichikaſ, kā tad ir ar teem muhju kriticikaſ apgalwojumeem, pehz kureem

*) Stat. wina rakſtu eeſch Der ſozialiſtiſche Akademiker, no 15. oktobra 1895. g.

**) R. Kautſky, Waſ will und kann die materialiſtiſche Geſchichtſauffaſſung leiſten, Neue Zeit, 1896--97, 9. burtniza.

„fabeedriškās attihstības dšinejs špehts ir wispehdejā fahrta — fabeedribas materielee raschotaji špehti“*),

kur tatšchu, kà israhdas, ir wehl ziti „dšineji špehti“, tà šakot „dšineji špehti“ wijs-wisupehdejaka fahrta? Israhdas, ka „idejas“ war netikween rastees „dšihwes materielo atteezibu dšilumos,“**) bet ari dabas un „zilweka dabas bagatibas“ dšilumos.

No muhju kritikas teef tahlaf jazits, ka

„katrà laikmeta un katrà fabeedribà ir sinams krahjums ideju, kas raditas no šchi laikmeta un šchis fabeedribas,“***)

šaprotams atkal „materielās dšihwes dšilumeem“. No šchi stahwofka škatotees, newar buht nekahda nošihme tradizijam un tahdu ari nemaš newar buht, jo tradiziju idejas „raditas“ pagahjušchos laikmetos. Bitadi domà un tas ari pehz augšchejeem atsinumeem pilnigi šaprotami, wehsturiskais materialisms. Engels pēdod tradizijam, tif leelu nošihmi, ka peešaita tās pat pee pašcham „raschoshanas atteezibam.“ Šchis šenako laiku idejas warbuht pehz wina domam pat tif štipras, ka tās war dšihwot weenigi no šawa eekšcheja „i n e r z i j a s š p e h k a“†) ar ziteem wahrdeem, war dšihwot laikmeta materieleem „apstahkēem“ un „dšilumeem“ nemaš nepeemehrotas idejas un neween dšihwot, bet ari noteikt pašchus raschotajus špehtus un ekonomisko strukturu. Ari Rautskis atšihst šenako laiku pahrdšihwojumu nošihmi. Naw te no šwara, ka šchos pahrdšihwojumus noštahda par

„eepreekšchejo ekonomiskās attihstības pakahpenu pahrdšihwojumeem“.

Birmahrt, mehš redšejam, ka ekonomiskais attihstības pakahpenis weens pats nēfo nenofaka un otrfahrt, ja pat to peelaistu, tad buhtu šmeekligi šazit, ka

katrà laikmeta un katrà fabeedribà ir sinams krahjums ideju, kas raditas no šchì laikmeta un no šchis fabeedribas“††)

*) Š. Zankaws, Wezee elki, 34. l. p.

**) Š. Zankaws, Wezee elki, 53. l. p.

***) Š. Zankaws, Wezee elki“ 56. l. p.

†) Stat. Der jōz. Akadēmifer no 15. oktobra 1895. g.

††) Š. Zankaws, Wezee elki, 56. l. p.

un tad tai pašā elpas wilzeenā atkal šazit, ka katrā laikmeta un katrā šabedribā ir sinams kraujums ideju, kas radītas no šenafā laikmeta un no šenafās šabedribas. Maršs ar Engelšu šho pretruu ijjutuschi un tapehž pee teem ari neatrādīs tīf šchauru formulejumu kà pee muhju tā šaukteem wehšturiškeem materialisteem.

Kur Maršs un Engelšs pee politišku prinzipu un wispahrgarigām (ideju) pahrgrošibam meklē zehlonus šareschgitā zehlonu šareschgijumā — pagahntes un tagadnes elementos, pagahntes un tagadnes ekonomiškos pamatos, dabā un zilweku pīchikā, kur war šazit, pee noteikta laikmeta „radīto“ ideju išskaidrošchanas tīkpat leelu lomu kà šchis laikmets špehlē pagahjušchi laikmeti, un pagahjušchu pilnigu patstahwibu eeguwwūšchas laikmetu idejas, tur muhju „wehšturiškee materiališti“ redš weenigi tihru automatišku atkarību no šchi weena laikmeta „ekonomišās strukturas“, kurā, wīnu šchargonā runajot, wīšas šchis laikmeta idejas „dšimšt“, „ījaug“ un kuras tad mahšlenseeks „šmel“, pahrejā publika strebj.

Daschubrihd šchi famosi weenkahrschā wehštures eerihziba attehlojas muhju publizistu galwās pat ne kà funkcionela šakarība, wehl wairaf, pat ne kà automatiška, kur weena dala no nedšihwa mehanijsma eekustina otru, bet ka šakarība starp dšihwu, ar prahtu apdahwinatu subjektu, un nedšihwu preekšchmetu, pee kam dšihwā subjekta lomu tee atdod „šaimneeziškeem apstahškeem“, un zilweku tee padara par nedšihwu preekšchmetu, par „rihku“. Lihgotnu Žehkabs newar wehl 1906. gadā (!) šaprašt, ka latweešchi nešturas pret dšimtbuhschanas nodibinatajeem Baltijā wismas pateizigi, ja ne šajuhšmigi. Šchee tatšchu išpildijuschi ļoi gruhtu ušdewumu.

It „dabīgi tautai wjadseja šinamā šaimneezišas stahwokli išbaudit dšimtbuhschanas štadiju.“*)

Pateiziba „Baltijā atnahkušcheem... Tee netaupija šawus špehkuš, bet toš seedoja tautas „dabigai attihštibai“ — tee lika

*) Lihgotnu Žehkabs, Latweešchu literatura, 70. l. p. (īnāhža 1906. g.)

tautai „išbaudīt dīmitbuhišanas stadiju“. Ja tas preekš teem bija šameenots ar puhlem, ar nepatīkšanam, tad tee ir nesti upuri un pašči

„Baltijā atmahkufšēe bij tīkai rihks šaimneeziško apstahklu warā“.*)

Te mums špilgts peemehrs, kā ijskatas wehsturiskais materialisms pee muhsu „marksiistu publizisteem“. Ir tīkai „šaimneeziške apstahkli“ un ir wīnu rokās „tīkai rihki.“ Wīš, kas norišinajas politiskā, etiškā un wispahr garīgā dšihwē, wīšu, ko dara zilweti, ko dara politiskās organizāzijas, politikas un teešību eestahdes, it wīš tas naw sozjal-tikumiski wehrtejams, jo wīš tas ir „tīkai rihks“, un rihtojums, pee kura zilweta špreekšanas špehja, wina griba un tikumiskais raksturs nešpehlē ne masako lomū. Kur naw gribas aktu, ne gribas aktu garigas zehlonības, ne gribas isteikšmes, kur ir „tīkai rihki“ tur ari newar buht šalihdšinajamas etikas wehrtības. Tur wīš ir weenadi lahs un weenadi šauns, weenadi progresīws uu weenadi regresīws; tur naw ne masaku, ne leelaku idealu, ne tumšonu, ne zihnitaju; tur ir tīkai dabīgi ahmura mekaniskee kusteeni, furus wešels zilweta prahts negribēs mehrit ar garigas dšihwes mehraulkam. Tur ir tīkai mekanikas parahdības, ar kurām nodarbojas mekanikas šinatne.

Tā iš wehstures tee išdšihita pehdeja iniziatiwa un išdšehstis pehdejais apšinas akts, israuts pehdejais apšinigi radošchais špehks.

Wehsturiskā materialisma dibinataji, kā redsejam, atšihst ari domu un šinamu juhtu išzelschanos ahruš šaimneezišteem apstahkteam — dabā; tee atšihst ari, ka šinama laikmeta domās un pšichologijā eenahk elementi iš šenakeem laikeem, wīnu starpā pehž šinameem juhtu un prahta logikas likumeem noteek jaunās kombinazijas, rodas jauni garīgi špehki — jaunās idejas, eesahkas zihna ar pastahwošheem šaimneeziškeem apstahkteam, wīnu dašhadām juridiskām un politiskām isteikšmem,

*) Lihgotnu Zehkabs, Latweešhu literatura, 70. l. p.

jaunās domās, jaunie ideāli šāzēl šābeedriškus wīlnus... Bet muhšu Lihgotnu Zehstabi tīf pašmīhn. Tee

„no wehstures nešagaida feierwerki un iluminazijas, bet šābeedribas dabīgu attīhstības gaitu.“*)

„Feierwerkis un iluminazija“ wīneem ir šābeedriškas domāšchanas un šābeedriškas drosmīgas inīziatīwas attī, „dabīgā attīhstības gaita“ turpretī, ja šābeedriba leez muguru un atīhst, ka wīš noteek — dabīgi, pehž negrošameem dabas līkumeem, kur wīša pretōšchanās, — zīhna un zenschanās ir neween leeka, bet ari mulfīga. Tā šchaurais, nešapraštais „wehsturīškais materialījms“ nowed pee patīhkama aīštrahšnes fatalījma, kurā war atdušetees katra lozīga, wījīga dwehsele. Šchis šaimneeziško apstahklu fatalījms eetwer šewī behdīgako mīstīzījmu; ne to mīstīzījmu, kas pee wīša šawa wīdus laīku fatalīstīškā pašāules uīškata laušās ahrā īf šastinguščā un mekleja zīlweku špehšus p a z e l t, lai zīlweki pahrwehrtōs par augoščem atīhšchanas un darbības zentream, bet gan galīgas šastīndšības un nedomāšchanas mīstīzījmu.

Tahdas ir muhšu seletonu materialīstu logīškās konsekwenzes, ar ko naw šazīts, ka ari praktīškās, bet tas tīf wehl wairaf paštrīpo wīnu logīškās argumentazījas truhkumus un to apstahkli, ka wīneem truhkst tāišni prinzipu, wīšmaj pašmatīgi apdomatu, logīški, šawstarpeji šaīstītu prinzipu.

Kur teem šchodeen weenā pušē ir tīfai abšoluta wara, šaimneeziškee „apstahkli“ un otrā pušē weenīgi „rīhki“, tur rīht tee pee „šaimneeziškeem apstahkleem“ peekar klah

„apšahrnes un šābeedrištos apstahklus,“**)

bet parīht tee pašči atkal atīhst, ka pat tā pašlāščīnatee „apstahkli“ newar wīšu ījškaidrot, ka

„ar šcho apstahklu atīlehu naw atīlehdšami wīši intelektuelās un pīchīštās dšīhwes komplīzeteē nošlehpumi.“***)

*) Lt. (Lihgotnu Zehstabs), Rorehķīnaschanās ar muhšu defadenteem. Dšimt. Wehstīnešt no 26. jūlīja 1908.

**) Lihgotnu Zehstabs, Latweešču literatūra, 293. l. p.

***) Lihgotnu Zehstabs, Latweešču literatūra, 298. l. p.

Waretu ņagaidit, ka tee ees tahlak un ņapratīs, ka tas tā ne tikween indiwiduelā dņihwē, bet wehl leelakā mehrā zilweku kopibu pņichologijā. Echint tatņchu wehl leelaki „komplizeti noņlehpumi“, eewehrojot to, ka zilweku kopibas naw weentahrschas zilweku ņumas. Te zilweku kopibās rodas jaunās parahdibas, kas

„nenahē no atņewiņchkeem indiwideem, bet iņaug no zilweku ņawņtarpejām atteezibām“.*)

Ar ņchim parahdibām nodarbojas jauna, atņewiņchka pņichologija, ņozialā pņichologija.***) Winas darbibas lauks jo plaņchs; pee ta peeder paņtahwigu un nejauschu kopibu pņichologija, atņewiņchku tautu un ņektu pņichologija; teel iņchfirta dinamiskā un ņtatiskā ņozialpņichologija, ņozialpņichologija, kas nodarbojas ar zilweku kopibu pņichologijas wiņpahrejeem liņumeem un winau parahdibām noteiktos gadījumos un noteiktā ņabeedribā. No tā ween jau war nopraņt, ņif daudņ te jautajumu, „komplizetu noņlehpumu“. Wehl wairaf to rahda daudņums pehtijumu par ņcheem jautajumeem.***) Te ņchos jautajumos atdurās ari wiņas wehņturiskā materialisma puņes, te ņozialā pņichologijas ņinatnē waretu muhņu kritiki mahņitees, ka ņozialo un garigo parahdibu zehloniba ir daudņ ņareņchgitaka un daudņ wairaf „komplizetu noņlehpumu“ pilna, nekā teem iņleekas. Tad tee warbuht ari ņapraņtu, ņif ņmeekligi ir gribet eeprengt zilwezes attihņtibas prozeņu pahris weeglos analogiju ņlehdsjeenos.

Ne, wehņturiskā materialisma pirmee teoretiki it labi ņaprata, ka wehņture, ņchi leelā attihņtibas gaita ar winas daņchadafām notikumu un domu ņtrahwām, ir dņikaka un noņlehpumainaka nekā tas iņleekas pawirņchai ņeletona gudribai un lai ta puņchfotoss waj kaņdām ņpalwām. ņa tee buhtu paņtahwejuņchi uņ to, ka wehņturē ir tikai w e e n s noteizejs elements, tad no wehņturiskā

*) Th. Ribot, La psychologie de 1896 à 1900. Compte rendu du Congrès international de psychologie. Paris, 1901, 46. l. p.

**) Kā to noņauz Bernheims, Schaffle, Gropāl, Ribō u. ņ.

***) ņewadoschi aiņrahdijumi par ņozialpņichologijas problemu un literaturu atrodami rakņtā: Dr. Otto Karmin, „Etude de psychologie sociale“, Genève, 1908.

materialisma jau tagad nekas wairs nebuhtu pahri palizis. No atsihmetam weetam ij wehsturiškā materialisma pirmās literaturas mehš neredsejam, ka tur atsihta daschadafo elementu ša w i s t a r p e j i eespaidi un tadehl ari neisprotami, ka wareja Engelsa raksts 1895. gadā *) daudseem isliktees kā kahda launa wehsturiškā materialisma atkahpičanās no šaweem pirmatnejeem pamateem. Weens kas teesa: šhini raksta wehsturiškā materialisma teorijas eekšhejee šareschigijumi isteizas jo špilgti, tif špilgti, ka wiši tee, kas wehsturiško materialismu labprahht nowed pee šaimneeziško apštahklu simplizifimusa, zenščas to peemirst, kà to it labi war nowehrot pee muhs mahju publizisteeem. Kur teem it wišs ir „materielās dšihwes atteezibu produkts“, tikai „rihks“ šaimneeziško apštahklu warā, tur wehsturiškā materialisma ihsteem teoretikeem šabeedribās, politiškās un wišpahr garigās dšihwes attihštiba isfkatas pawišam zitadi. Tas redšams škaidri ij šekoščas weetas:

„Wiši šhee elementi (politika, teešibas, filosošija, religija, literatura, mahškla u. t. t.) dara eespaidu zits uš zitu un uš ekonomiško pamatu. Naw taišniba, ka šaimneeziškais stahwollis buhtu weenigais aktiwais zehlons un wišs zits tikai pašiwš rezultats.“**)

Ir pareiši, šcho teikumum it kà pawahjina zits preekšč ta, kur Engels šafa:

„Politikas, teešibu, filosošijas, religijas, literaturas, mahšklas u. t. t. attihštiba pamatojas uš šaimneeziško attihštibu“,

bet šchis formulejums teek no otra, šihkati ištrahdata tã šaraukts, pats teikuma šajehgums tã konkretišets, ka wairak wišpahrejam teikumom logiškais šaturs gandrihš pawišam išjuhđ. Natrà šinã tas nemams weenigi ar wišeem teem eerobeschojumeem, kas tam šeko un tad preekšč muhšu „materialisteem“ atleek tas pats. Fakts paleek tas, ka muhšu „materialisti“ atsihst wehštures prozešã tikai weenu aktiwu zehloni, tikai weenu noteizeju prinzipu — šaimneeziško, kamehr wehsturiškais materialisms atsihst wairak uš aktiwu š zehlonu š.

*) Der 303. Akademiker no 15. okt. 1895.

**) Der 303. Akademiker no 15. okt. 1895.

Behz wiya ta jafaka: waj nu dascheem muhsu kritikeem-publizisteeem wehsturijskajs materialisms wehl swebchs un tee naw paguwuschy ar winu eepasjhtees, pat ne ar wina swardigakeem literaturas awoteem, jeb waj winu starpa ir ari tahdi, kas domà, kad.

„tautu pasmihdina, tad tautai pilnigi peeteef, un par to wina gobigi aismatja“*)

fà to Mars jawà laifà jazija par weikalisto awischneezibu, kas toreij mehtajàs ar frasem à la „tas ir tà jauktajs wehsturijskajs materialisms“. Sawada gan schy attihstiba un jawadi schee publizisti, kas pahmet „muhsu rakstneekem“, ka tee

„pahrat nespehzigi un neattihstiti, lai tee waretu wehsturijskà materialisma prinzipus isdomat lihdi galam zauri“**)

un kas paschi few ar lepnibu fit pee kruhtim, ka tee jau preefsch peezipadsmit gadeem atwehrujschi

„tautas plashafam aprindam Marksa un Engelsa ujskatu pasauli“***)

bet pateesiba 15 gadu ilgà laifà naw paschi tikuschy pahri par materialisma ahbezi. Un tee grih jazit „napeetnas kritikas wahrdu“? Lai nu fà, bet, fà redjams, paschpalahwibas muhsu laifam netruhtst un netruhtst ari tahdas paschpalahwibas zeenitaju, kamdehl naw ari nekahds brihnums, ka daschreij

selbst der Eiel kommt zu Ehren
und ihat uns weise Lehren.

*) J. Mars, Pateesiba un meli rakstneeziba un dshwe. 32. l. p.

**) J. Jansons, Jauni waj klauni? 38. l. p.

***) J. Jansons, Jauni waj klauni? 20. l. p.

IV.

Zilwezes attihstibas spehki un sinibu nolihme wehsturê.

Jo tuwat wehsturiškā materialisma nodibinataji peegahja pee zilwezes attihstibas prozeja, jo wairak tee ari jahka nowehrot, ka te walda un darbojas daschdaschadakee zehloni. Tomehr tee netika par icho zehlonu daschadibu skaidribā un tee ari negahdaja ar peeteefoschu ruhpiibu par sawu usskatu iskopischanu. Tā palika dascha laba wiru doma neeehlehgta wispahrejā wehsturiškā materialisma teorijā.

Schat finā ir it ihpashchi eewehrojama Marksa doma par sinibu eespaaidu uš wehsturi. „Kapitala“ pirmā un treschā sehjumā Markss wairak weetās isteiz domu, ka jaunlaiku raschoschanas prozesā leelako lomū spehlē dabas sinibas, un pat tahdā mehrā, ka wišā raschoschanas prozesā nenoteef nekas zits, kā sinibu isleetoschana. Materielee raschotaji spehki te stahjas atkaribā no panahkumeem garigā raschoschanā.*) Zelas jautajums: kas noteiz icho pehdejo? Muihu materialisti uš to atbild weenā balši „jabeedribas ekonomiskā struktura“, „materielo usturas lihdsjeklu raschoschana“, „šaimneeziskās wajadsibas“, „wispehdejā kahrtā materielee raschotaji spehki“ u. t. t.***) Engels isteiz apmehram to paschu daschās weetās sawā polemikā pret Dühringzu, kur tas runā par matematikas attihstibu. „Praktiskās wajadsibas“, — raug, tas ir weenigais dšinejs spehks titlab matematikā un mehanikā, kā ari wišās zitās sinibās.***)

*) Marx, Kapital I, 451.—452. l. p. u. ž.

**) Šal. zitatus diwās eepreekschejās nodalās.

***) Engels, Anti-Dühring, 20.—21. l. p. un Der soz. Akademiker no 15. oktobra 1895. g.

Paluhkofim, ko šaka mums uš tahdu atbildi finibu wehsture.

Gesahkim ar matematiku. Matematikas nošihme ir, kà finams, tif leela, ka beš winaš dabas finibas naw nebuht domajamas. Par matematikas nošihmi preekšč wišas tagadejās šabeedribas špreekšč Kautskis: „Beš tagadejās matematikas kapitalistiškà šabeedriba nemaš nebuhtu eespehjama.*)

Rahdus „dšineju špehkus“ mehš redšam šhini finibà, kašdi zehlōni wiršija to uš preekšču, kas noweda to lihbi tam pakahpenim, kur ta tifa par walditaju šabeedribas dšilakà mehanišmà, wišà winaš raščoščanas weidà? Matematikas šahkumu aplahj tumšiba. Waj winaš iželščanas iškaidrojama ekonomiškam wajadšibam jeb waj winaš pirmee dihgki ir instinkta dabas, par to matematikas wehsturneeki ir daščadàs domàs un šchis jautajums naw ari te no tif leela šwara. No šwara ir finat, kašda bij matematikas tašlakà attihštiba. Uu par to jašaka, ka ta naw iškaidrojama ar ekonomiškam wajadšibam, lai gan nenoleedšami ari tàs ir šinamà mehrà darijuščas eespaidu. Tomehr šchis eespaids, šalihdšinot ar teem, ko matematika šanehmušī no zilweka religioškas un filozofiškas dšinas, ir pats neezigakais. Šar gandrihš atšiht par wišpahreju likumu, ka tur, kur matematika kalpojusi weenigi waj gandrihš weenigi šaimneeziškeem noluhkeem, ta nekad naw warejušī pazeltees pahri par pirmeeem weentahrišcheem elementeem. To it labi war redšet pee šeneem egipteešcheem. Ir beekšchi tizis aišrahdits, ka geometrija šahkufi attihštitees (Egiptē,**) kam par zehlōni bijušchi Nilupes pahrupluhdumi, pehz kureem bijis wajadšigs semi arween no jauna pahrmehrit. Šaunakee pehtijumi rahda, ka egipteešču šinaščanas geometrija bijuščas loti wahji attihštitas. Tàs nebijuščas augštakas kà wišur žitur, kur paštahwejis šemes ihpaščhums***) un tàs naw ari tašlak attihštijuščas, kamehr nepeenahža flaht

*) Kautsky, Neue Zeit, 1896, 97, I. 234. I. p.

**) F. Hofer, Histoire des mathématiques, Paris 1895. 67. I. p.

***) P. Tannery, Pour l'histoire de la science hellène, Paris 1887, 63—64. I. p.

ziti dšinefki, kas pirmos praktiskās dšihwes rehkinaššanas pašakumus wirsija milšu šokeem uš preekšhu.

Tas notifa Greakijā. Ne ekonomiskās interešes un ne rašhoššanas atteezibas te pazehla matematiku tahdā augstumā, kā šengreaku matematisks šinaššanas un wina drošhība šleh-
dšenos nesaudē neka no šawa dšikuma, šalihdšinot pat ar jaun-
laidu matematiku.*) Ta bij atšihššanas dšina, logikas eekšhejā
dšenošhā wara, kas išdarija šho darbu. Greaku filološijko
domašhanu un winau dšinu no katra šihkātā nowehrojama
attihštit wina tahlakās domu rindās war nowehrot pee katra
gadijuma. Vai nemam, peemehram, wina mehginajumus afustikā —
ar šeptinšihgu kofli. Tee redseja ka stihgu dašhadās ššanas
atkarajas no stihgu garuma; šchee dašhadēe stihgu garumi un
wina šawstarpejas atteezibas išpaudās noteiktos škaitkos. Šcheem
weenšahrišhu škaitku atteezibu nowehrojumeem pitagoreešhi
peegreesa tahdu eewehribu, ka tee no šhimi atteezibam luhkoja
iššinat planetu attahlumus un wišpahrim šahka eekštatit škaitkus
par wišu leetu buhtni.**) Ir šinams, zik daudš matematika ša-
nehmuši no Pitagora školas; kahds milšigs eekšpads tai bijis
uš filološiju un matematiskam šinibam lihds pašham pehdejam
laidam, to redšesim wehl turpmat. Te peeteek, ka atšihmejam
šho špilgto faktu, kas kà reti kahds mums rahda, ar kahdu
leelu eekšheju špehtu wed kahds pats par šewi šamehrā ne-
šwarigs nowehrojums pee plašhām domu pašaulem, kà tas
met štarus pahri par gadu šimteneem, dod šahkumu muhšhigi
waldšinošhām idejam, eerosina pehtišhanu un eedihsina leelafos
gara rašhojumus.

Šwarigafos panahkumus greaki šašneedsa geometrijā, šamehr
algebrā toš pahrišpehj indeešhi. Kà tas wareja notikt, par to
matematisks wehšturneeeki naw wehl škaidribā. Dašhi, kà, peem.

*) Zenthen, Histoire des mathématiques dans l'antiquité
et le moyen âge. Paris 1902, 245. l. p.

**) Gerland und F. Traummüller, Geschichte der physikalischen Expe-
rimentierkunst, Leipzig 1859, 13. l. p. — Hoefler, Histoire de la
physique et de la Chimie, Paris 1892, 71—73. l. p.

Rantors un Mari, to isskaidro ar abu tautu rahsu daschadibu. Bet lai ari kâ, nekahdâ sinâ newar scho daschadibu isskaidrot ar ekonomiskeem zehlonem. Tahdas ekonomisku zehlonu daschadibas, no kura m waretu atwasinat aptwerošchas geometriskas sinteses špehju pee greekeem un pahrsheidscho algebras attihstibu pee indeescheem, naw usrahdamas.

Sawâ tahtakâ wirseenâ greeku geometrija teef peebihdita arween tuwat ari algebras problemeem. Archimeds nonahf it tuwu pee integraku un diferenziaku prinzipa un tã leef pamatu sinibai, kas wehlat zaur Wietu, Defartu, Leibnizu nowed pee modernas diferenziaku un intergraku metodes,

„kuras žekas netikween preešch matematikas, bet ari preešch mekanikas, astronomijas, fisikas un it fewišchki preešch inšeneeru mahtklas ir nepahrsdjamas“, *)

un kura padara moderno matematikas sinibu par to leelo špehku, beš kura jaunlaiku tehnika ar tagadejo ruhpnenezibu un wiju jaunlaiku šaimneezibu naw domajama. Bet wišâ schini attihstibâ no pakahpena uš pakahpeni, no pehtneeka uš pehtneeku, newar buht ne runas uo ekonomiskeem dsineju špehkeem; te mehš šoli par šoli waram wislabaf studet zilweka pehtijošchâ, neapmeerizajamâ prahta zihnu par weenmehr tahtakâm un dsitakâm atsinam; te waram wišos šihkumos redset, ka katra atšina dsemdê jaunus jautajumus, ka tee newaldami paplaschina isredsi un špeesch pehtneeku eet sinamâ wirseenâ un tã nowed to beš kahdeem ahrejeem dsinekkeem, beš kahdeem „apstahkkeem“ pee atradumeem, sem kuru waras lokas wiša dsihwe.

Zit stipri war isnihkt šakars stary praktiskâs dsihwes waja-dsibam un sinibam, un zit maš pehdežâ daschreis šanem eespaidus no šaimneeziskeem apstahkkeem, to šoti labi rahda matematikas liktens pee foinikeescheem un romneekem. Meluhkojotees uš šawu attihstito tirdsneezibu, kam, kâ waretu domat, wajašsetu buht šoti labwehligam apstahklim preešch matematikas attihstibas, foinikeeschi

*) Ю. Делевский, Экономический материализм и история науки. С.-Петербургъ, 1907, 25. г. р.

naw dewuſchi tai it nefa,*) un nekur geometrija tà nenoflihdeja uſ leju tà pee romneekem, pee fureem tai, ſpreeſchot pehz winu praktiſkam intereſem pee ſemes mehriſchanas, wajaſeja ſewiſchki uſſeedet.***) Romneeku mehrneeki neprata greeku geometriju iſleetot.****) Gewehrojams ir ari, ka wezee ebjei netika pahri par paſcheem pirmeem rehkinaſchanas ſahkumeem.†) Ari pee lineeſcheem matematika palika uſ loti ſema pakahpeena, ko Hoefers iſſkaidro ar tradiziju noſpeedoſcho waru pee ſchis tautas un ar winu aitureſchanos no ſatifikmes ar zitam tautam.††)

Tà mehſ redſam pee wiſam tautam ſawadakas matematikas atihſtibas gaitas, kas beſ ſchaubam neatrodas atfaribà no ekonomiſkam ſawadibam pee ſchim tautam. Ziſ tahtu te krituſchas ſwarà rahſu un tautu ſawadibas, uſ kuram atſauzas daſchi matematikas wehſturneeki, tas ir zits jautajums. Tikpat gruhti ſazit, ſahdà mehrà pee ſchim parahdibam jaewehro nejauſchiba weenà waj otrà weidà. Bahrſteigti ſlehdseni te buhtu neweetà.

Ar daudſ leelaku noteiktibu war jau ſazit, ka matematika ſenatnè nekad nebuhtu ſaſneeguſi tiſ augſtu atihſtibas pakahpeni, ja nebuhtu peenahkuſi klahſt leelà dſina iſſkaidrot un atklahſt debeſchu noſlehpumus. Schis dſinas eeſpaids uſ Pitagora ſkolu ir nenoleedsams un ta pati dſina nowed wehſak pee leelakeem atradumeem zitàs ſinibàs.

Bet ari otradi: matematikai ir miſſigs eeſpaids bijis uſ astronomiju. Lai atminam tikai, ko Pitagora ſkola noſihmè preekſch Replera.

Ari par astronomijas iſzelschanos walda domu ſarpiſiba. Markiſ ſafa, ka astronomiju ſenà Egiptè radijuſi nepezeeeſchamiba iſrehkinat Nilupes pluhdus un atpluhdus. Tà tad ari ſcho ſinibu pehz wina domam iſzehluſchas praktiſkas

*) M. Cantor, Vorleſungen über Geſchichte der Mathematik, Leipzig, I, 457. I. p.

**) M. Cantor, Mathematiſche Beiträge zum Kulturleben der Völker, 98. I. p.

****) Zenthen, Histoire des mathématiques, 245. I. p.

†) Hoefers, Histoire des mathématiques, Paris 1895, 61. I. p.

††) Hoefers, Histoire des mathématiques, 46. I. p.

wajadsiibas. Bet jaunakee pehtijumi rahda, ka ir eemešs šchaubitees, waj astronomijas kã siuibas šahkumi jel maj mešlejami Egiptē un waj ta naw pahrwesta uš tureeni no Mesopotamijas. Tas weenkahrt. Dirfahrt, šchee pašchi pehtijumi leef jautat, waj astronomija wispahrim naw jaunaka par astrologiju; waj zilweks nemekleja swaigšnēs wispirms tulkot šawu laimi un nahkotni un waj tas naw tifai stipri wehlat, kad zilweks šahk škatitees uš swaigšhnoto debesi kã uš zela rahditaju waj geografiškas weetas noteizeju? Dišds pašcham pehdejam laikam astronomija šlehjās wairat uš to domu, ka astronomija ir wezaka par astrologiju. Tika isteiktas ari domas, ka astronomija ar astrologiju zehluščās weenã laikã.**) Franzis Bollš nahk pee zitada šlehdsena:

„Ja mehs ilgu laitu iſgahjam, šaka tas no uškata: astrologiškš, tã tad jaunakš, tad šchodeen wajadšigs ar šinamu apdomibu taišni otradi šazit.“**)

Kas atteezas taišni uš egipteescheem, tad dašchi domã, ka taišni pee wineem swaigšhnu šihleschana attihštijusēs agraf par astronomiju. Bet ja nu eewehro, ka pehz jaunakeem pehtijumeem swaigšhnu šihleschana pahrnahkuš uš Egipti no babiloneescheem***), tad gandrihs jašchaubas, waj egipteeschi wispahrim ir tik tahl bijušchi astronomijã, kã to agraf domaja, un tad Markša ušškats, ka astronomija nodibinajusēs un attihštijusēs Egiptē, wadita no praktiškās dšihweš wajadšibam, paleef bes atbalsta. Ari pee astronomijas warēs laikam to pašchu teikt, šo pee matematikas, ka tur, kur šinašchanãs noteizeja weenigi praktiškã dšihwe, — tãš nepazelas pahri par pirmo šemo šleegšni. Loti šihmigi par to isteizas Laplaškš, atteezotees uš astronomiju.

„Preekš šemfopibas

šaka tas,

bij wajadšigs šinat gada laikus un wiau atgreeschanos; bet

*) Tã, peem., ari no Hoefera.

**) Franz Boll, Sphaera, Neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Sternbilder, Leipzig 1903, 460.—461. l. p.

***) Uš to ari aijrahdiškš Bolla grahmatã 372. l. p.

daschi rupji nowehrojumi par spihdeku usauschanu un noreete-
chanu nefastahdija sinatni. *)

Lai no wišai pirmbuhtnigeem swaigšchnu nowehrojumeem iſlobitos
faut zil plaščaki astronomiški ſajeħgumi, bij wajaďſigs, ka ari te
peenahf klahť ziti dſinekki. Wezee ebreji netika uš preekšchu
matematikâ un tãpat teem gaħja ari astronomijâ, neſtatotees uš
to, ka ari pee wineem bij ſameħrâ attihstita ſemkopiba — tã tad
ari te ekonomiško zehloku netruħka — un neſtatotees pat uš
zeešcho ſatiksni ar meſopotameešcheem, ſcheem astronomijas un
astrologijas leelafeem weizinatajeem. Pat titdaudſ nepeeſawinajas
wezebreji no ſcho tautu nowehrojumeem, ka tee buhtu warejušchi
iſlabot ſawu kalendari, kuru tee ſastahdija peħz nowehrojumeem
ſemkopibâ un kurešch bij loti nepilnigs, ſalihďſinot, peem., ar
egipteešchu kalendari. Te truħka beſ ſchaubam kaħds zits ſpeħzigs
impulſs. Par taħdu impulſu uſſkata astronomijas weħsture
astrologiju, beſ kuras warbuht ne babiloneešchi ne egipteešchi
nebuhtu tikušchi iif ſtipri ſaiſtiti pee astronomiſkeem nowehro-
jumeem un astronomiſkas domaščanas. Bet taiſni swaigšchnu
ſihleščhana neatrada weetas pee wezebrejeem. Moſus mahzibas
bij tai pretim, uu tapeħz lihďſ ar astrologiju ebreju praweešchi
atraidija ari astronomiju. **) Turpreti uš taħdam tautam, kuraď
bij ſinama ſaſkana paſaules uſſkata teeksmes ar babiloneešcheem
un kaldeešcheem, ſcho peħdejo eeſpaids ir loti ſtiprs. Do labi
war redset pee egipteešcheem un greekeem, it ſewiſchki pirmajeem,
pee kureem kaldeešchu swaigšchnu ſihleščhanas mahſla eenahza
fã nepaħrſpeħjama ušwaretaja. Bollſ noſauz to par weħturiſku
notifumu ar ſwarigu noſihni, ka

„egipteešchu lepnâ un nepeejamâ preeſteru kaħrta paščâ
konſerwatiwakâ no wišam ſemes tautam“

pilnigi nahza ſem ſweščas tizibas waras. ***)

Bet ſazidami, ka ſchi paraħdiba laiſam iſſtaidrojas ar ſinamu
ſaſkanu paſaules uſſkatoſ, mehſ tomeħr taħku neteeſam. Saunakee

*) Laplace, Exposition du système du monde, 1884. g. ijd.
395. l. p.

**) Hoefler, Histoire des mathématiques, 82. l. p.

***) Franz Boll, Sphaera cc, 372. l. p. |

etnologu pehtijumi par pasaules usskatu pee daschadàm tautam atklahjušchi loti šareschgitus šozialpsichologiskus likumus, pehz fureem norišinajas pasaules usskata attihštiba, wina pahreeschana no weenas tautas us otru un wina tahlaka attihštiba šweščhà tautà. Tà, peemehram, teika (mihta), ka mireja dwehsele aiseet pee šaules apgreeščas tahlakà attihštibà teikà, ka zilweks zelas no šaules. Tahdu apgreešušchos teiku un wešelu pasaules usskatu ir beš škaita. Frobenius domà, ka muhju pasihstamà mihta par pasaules radishanu naw ari zits nefas, kà tahda pat apgreešta mihta, apgreešta mihta par pasaules bojà eeshanu. *) Beš šchi „apgreeščanàs likuma“ („Gesetz der Umkehrung“), pehz kura ispauščas pajaules usskatu isweidoščanàs warbuht it ihpašchi šawadi, kad šateekas tautas ar daschadeem usskateem un daschadeem rakštireem, naw daudš religiju un pasaules usskatu attihštiba nemas išskaidrojama. Bet šchis naw weenigais, winam blakus walda wehl dascha zita noteiktiba, kas „apgreeščanàs likumu“ pa dalai eerobešcho un lihds ar to štipri šareschgina. Šahdi apwahršchni atveras pehtišchanai wišàs garigàs dšihwes nosarès, ja ta eewehro šcho no etnologijas atklahto likumibu un prot to eenemt šawà pehtišchanas metodè, tas naw wehl atšewišchki usšwerams. Mums buhs wehl tahlak pee šchi preešchmeta jaatgreeščas, bet jau šchimbrishcham bija wajadsigs ašrahdit, ka pasaules usskatu šawstarpejee eespaidi, ir daudš šareschgitati nekà tas pawiršchi škatotees išleekas.

To nedrihšt peemiršt, kad wehrojam, zik šawadi ištaro kahds pajaules usskats us daschadàm pušem, kà to redšejàm pee babiloneešchu astrologijas un astronomijas. Te nedarhojas weens kahds zehlonš, bet wešela zehlonu rinda un šchini zehlonu rindà ir pati zehlonu šawstarpeja kahrtiba atkal patšahwiga zehloniba, kas war west pee jaunàm zehlonu kopibam ar pawišam jaunàm ihpašchibam un nodibinat jaunàs atšihchanas teekšmes. War beš leelas maldiščanàs warbuht teikt, un atšihmetàs wehšturiškàs parahdibas, šchkeet, to paštirina, ka sinams pasaules usskats

*) L. Frobenius, Die Weltanschauung der Naturvölker, Weimar 1898, 397. l. p.

tikai tad šajneedi augstaku pilnibu un pahreet — pa dalai zaur pašču eekšēju attihstibas likumibu, pa dalai zaur šwešcheem, pahrweidojameem eespaideem — pee jaunām tahlakām atšinas pakahpenem, kad noteizeji zehloni ir jau šajneegušchi logišku dšinektu stiprumu. Bet tas war notikt, kà to redšam pee astronomijas, un kà to redšejām pee tihrās matematikas, neatkarigi no kaut kahdām šaimneeziskās dšihwes wajadsibam. War pat eet tahlak un šazit, ka logiško dšinektu stiprums un lihds ar to ari pehtišchanas darbs šinamā wirseenā war zeešt, ja šaimneeziskās dšihwes wajadsibas pahrak nodarbina prahtus un noteiktas šinaschonas grosas leelakā mehrā ap tām. Domehr eemešli ir no tik noteikta wispahreja šlehdsheena wehl atturetees.

Kas atteezas ihpašchi us astronomijas šinaschanam, tad te gan buhs japeešlejas Laplaja uškatam, ka ne šaimneeziskās dšihwes wajadsibas tās radijušchas. Buhs jadomā, ka tās išzehlušchās un attihštijušchās ij wezakām pašaules glesnam, wezakām religijam un wezakām atšihšchanas dšinam, wiņu daschadeem pluhdeem un atpluhdumeem, dasču daschadašo eespaidu un zehlonu zihnā, furā šaimneezibas un wispahrim praktiskās dšihwes impulsi pilnigi nojuhds. Buhtu šchee pehdejee bijušchi weenigi noteizeji, warbuht ka astronomijas tad nebuhtu nemaš bijis jeb waj ta buhtu šahkufi attihštitees tikai daudš wehlak. Preešich šaimneeziskām interesem bij no šwara astronomija un ne astrologija, bet astrologija ir ta, kas pirmā nodarbina prahtus. Diziba, ka šwaigņem ir eespaids us zilweka dšihwi un listeni, modinaja leelo dšinu išpehtit wiņu zelus. Praktiskās dšihwes wajadsibas pee zekošchanas un semkopibā wareja apmeerinat pašchi pirmbuhtnigakee nowehrojumi, bet reis eedegušchos kahri, atklaht leelo šwaigņēs waldošcho noslehpumu, to nekās neapmeerinaja. Šineešchu astronomija šastinga pirmos dihglos, kaldeeschu, egipteeschu un greeku astronomija turpreti, nahkufi dabigā šakarā ar šcho tautu wispahreji plašchaku gara dšihwi, guhdama arween jaunus eerošinajumus gan šcho tautu religijkā kultā, gan wiņu šawadakā dailes un atšihšchanas dšinā, nowed pee šinibas.

Šat ja astronomija (un matematika) buhtu pateesi išzehlušēs

materialās vajadzībās, tad ar to wehl naw šazits, ka wīnu tah-
lakā attihstības gaita jau tahdā kahrtā peeteekojchi noteikta. Preekšch
tahlakās attihstības primitiwais šahkums wehl nefa nedod. No
buhstu warejušchi, peemehram, dot pirmee wahjee astronomiſkee
nowehrojumi preekšch pitagoreeſchu ſkolas, kurā wiſpirms rodas
ideja par ſemes kuſtibū ap ſauli, ja ſchini ſkolā nebuhtu waldijis
tas ſpelulatiwais gars, kas, weenreij eeroſinats ſinamā filoſofijas
wirſeenā, wīnu paſchu pahrwehrtā par zehloni un raditaju ſpehku
jaunām idejam, kuras tahlak iſkoptas, noweda pee attihſtitateem
eeſkateem un beidjot pee atradumeem, no kureem dſihwo laba
daļa no tagadejās paſaules. Pirmee nowehrojumi naw nekas,
ſamehrā ar to, ko mums dod zilweka pehtijojchais prahts, un
ſewiſchki, ko mums dod zilweks=raditajs, zilweks=genijs, kas ſinibai,
leef pamatus, dod jaunās atſinas un pats tā top par leelako
zehloni, no kura ſahkas wehſturē jauni ſpehki. Ar Ariſtarku,
kas pirmāis wiſſkaidrak iſteiz ideju, ka newis ſaule rit ap ſemi,
bet otradi — ſeme ap ſauli, ſahkas pateeſibā netik ween jaunš
poſms astronomijā, bet jaunš poſms paſaulē, wiſā domaſchanā
un juſchanā. Te ir robeſcha un ſahkums beſ ahreja zehlona,
Te zehlons ir atſewiſchſts zilweks.

Bet Ariſtarkš teek ſawa uſſkata dehl wajats. Kas to waja,
tee ir wezee nowehrojumi, wezās primitiwās atſinas, tās atſinas,
ko nebija radijuje aſatā domaſchanas dſina un kas ſtahweja
tuwat pirmām, maſak attihſtitām gara teekſmen. Tās palika ari
turpmak waldojchās, lihds ſamehr wezee uſſkati galigi neſabruka.

Pee Kopernika, Keplera un Nutona mehš nonahkam tikai
pehž ilga tumſcha zela. Astrologija pa wiſu ſcho laiku peewelf
wairak eewehribas, nekā astronomija — un no astronomijas
nebuhtu laikam nekas pahri palizis, ja tā nebuhtu atraduſi
atbalſtu ſwaigſchnu ſihleſchanā. Tāpat war ſazit, ka astrologija
iſglaſhba ari matematiku no panihſchanas. Ja matematika buhtu
kalpojue weenigi materialai dſihwei, toreijejam tirdſneezibas wa-
jadſibam, tā buhtu laikam pilnigi ſaſtinguſe.*)

*) P. Tannery, Recherches sur l'histoire de l'Astronomie
ancienne, Paris 1893, 281. l. p.

Kahdu stahwokli eenehna astrologija wiſu to laifu, war noſtkahrſt no tam, ka pat humaniſms un reformazija wiſu ne-wareja nobihdit prom. Zaur grahmatu drufajchanu ta iſplati-
jäs loti ſtipri un tiſpat katolu, kà protestantu ſemës. Lihdi paſchàm 17. gaduſimtena beigam ir astrologija, ſaka Wollſ, weena no leelàm dſihweſ waram.*) Zif ſtrauji ari baſniſa pret to nezihniſjäs kà pret paganu tiſibas atleeku, neſas nelihdſeja. Ari pee astronomijas atdſimiſchanas ſpehlè ne maſu lom u astrologiſki zenteeni.**)

Bet ſchoreiſ astronomijai teeſ eerahdiſ zits zetiſch.

Koperniks (1473—1543) ſagahſch Ptolomeja ſiſtemu. Ari ſchoreiſ ir waldoschà baſniſa pret jauno eeſkatu, bet beſ panahkumcem. Weens pehz otra nahſ pehtneeki, kaſ jauno uſ-ſkatu padſilina. Ticho Brahe (1546—1601) ar ſaweem wehroſchanas riſkeem paſneediſ bagatiguſ nowehrojumuſ, kuru apſtip-
rinaja Kopernika uſſtatus un dewa Kepleram (1571—1630) eeſpehju atrast ſawuſ planetu kuniſbaſ liſkumuſ.

Pehtiſchanà wiſpahrin ſahſ ſtipraſ attiſtiiteeſ instrumentu leetoſchana, bet ſchee instrumenti teeſ pa leelakai daſai iſgudroti un pagatawoti no paſcheem pehtneekeem, tee ir tahdi paſchi wiſu radijumi kà wiſu idejaſ.***)

Œhiſ faktiſ, kuru redſeſim wehl ſpilgtakoſ weidoſ mehanikaſ attiſtibà, attauſ jau te aiſrahdit ka wehſturiſkaiſ materializmuſ ſaudè no ſawaſ nopeetnibaſ, ja taſ ſinatniſkaſ pehtiſchanas iſnahkumuſ dara tiſ leelà mehrà at-
kariguſ no teem techniſkeem lihdſekleem, kaſ tai pee rokaſ, kad-
ta ſtahjaſ pee ſinama uſdewuma. Kautſkiſ ſaka kaſhdà weeta :
„Ekonomiſkaſ attezibaſ uſdod zilweka garam uſdewumuſ, kuruſ ſchim jaiſſeſkir, un taſ ari dod wiſam lihdſekluſ preeſiſch ſcho

*) Franz Boll, Sphaera, Neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Sternbilder, 449. l. p. — Beſ tam: Troelſ Sund, Him-
melsbild und Weltanschauung im Wandel der Zeiten, Leipzig 1899, un
Jakob Burckhardt, Kultur der Renaissance.

**) E. Gerland und F. Traumüller, Geschichte der physikalischen
Experimentierkunst, Leipzig 1899, 95. l. p.

***) Gerland und Traumüller, Geschichte der physikalischen Experimentier-
kunst, 114. l. p.

usdewumu išķķirīšanas un tapehž wini ari nojaka rezultatus, kuruš zilweka gars pee ta brihšcha wehsturiškeem apstahķķeem war šaņneegt.**) Kā ekonomiskās atteezibas pee usdewumu usdošanas sinatne špehlē neezigu lomu, par to gan wairs daudš newajadšes runat, un laikam wehl mašaf par to, ka šcho usdewumu atrišinaschana neatkarajas no ekonomiskām atteezibam. Te jauššwer, ka usskats, it kā sinatne waretu tikai tiktahl tikt uš preekschu, ziktahl tai pašneedš lihdselkus un rihkus ta brihšcha tehnika, ir tahdā weidojumā neusturams. To mums rahda 16. gadušimtena astronomijas sinatne, kura pate rada šawu tehniku. No nosihmeja wiša ta laika tehnika un ko ta wareja dot šamehrā ar weenu weenigu Galileja (1564—1642) atradumu, wina pašcha taišito tahķķkatu?**) Te ir atkal atšewiškā zilweka genijs, kurušch šawā pehtiščhanas dšinā teel par zehloni - nepahreddšamai atšinu pašaulei un kas eewelk ari šaimneezišķai dšihwei jaunās štigas. Galileja tahķķkatu iškaidrot ar ta laika tehniku („rašchotajeem špehķķeem“) un winu ekonomiskām atteezibam, to war tikai tee, kas wehl weenmehr domā, ka mehneši taiša Hamburgā. Sawads gan bija tas Galilejs! Tas ari nebuht nerihķķojās pehž muhšu wehsturiškā materialisma teoretikeem un nešmehla šawas „ekonomiskai strukturai peemehrotās“ idejas un šinaschanas „materielo apstahķķu dšitumos“, bet greeša šawu tahķķkati uš augšchu, uš šwaigsnem; tur tas atklahja Rihta šwaigsnes štahwoklus un Jupitera pawadonus un tā dewa heliozentriškai sistemai jaunus atbalstus, uš kureem bij eespehšams tahķķaf buhwet, lihdsch kamehr Keplers useet leelā nemitoschā dšihweš darbā planetu kustibas likumus. No Keplerim šchini darbā wareja dot „ekonomiskās atteezibas“, wina daščhadās nodrahštā naiwā materialisma uswijās, par to gan galwu lausit newajadšes. No leela šwara turpretim ir sinat Laplaja domas, ka Keplers laikam nekad nebuhtu warejis atklaht jauno

*) Kautsky, Neue Zeit, 1896/97 I, 231. I. p.

**) „Kā Galilejs tahķķkatu paštahwigi atradis, ir pašihštams fakts“. Gerland und Traummüller, Geschichte der physikalischen Experimentierkunst, 114. I. p.

paſauli astronomijā, ja greeku matematiki nebuhtu atstahjuſchi ſawus pehtijumus par koniſkeem greeſumeem.*) Un pareiſi peeſihmē Delewfkiſ, ka jaſchaubas, waj Keplers buhtu tizis pee ſawa atraduma, ja tas nebuhtu nejauſchi nodarbojees ar Marſu, pee kura wiſiſdewigaſ bij nowehrot planetu eliptiſko kuſtibu.**)

Te ir weena no tahdām nejauſchibam, ar kurām ſinatne ir wiſai bagata, bet kà tahdas nejauſchibas waretu attibſtibas gaitā kompenſetees (iſlihdſinatees), kà uſ tām ſkatas Markſis (ſal. wina wehſtuli Rugelmannim, tas naw iſprotams. Taiſni ſchahdās nejauſchibās koti beeschi ſlehpjas jauni prinzipi, kuri tahtlāk logiſkà attihſtibā dod pawiſam jaunus eefkatus. Tā Keplera nowehrojumi un iſreſhinajumi leef pamatu eefkatam par waldoſcheem ſawſtarpejeem peewilſchanaſ ſpehkeem paſaules maſās, kurus ar leela ſintetiſka garu wiſaptweroſchaſ iſteiz Nutons, atbaſtidamees uſ tām paſchām nejauſchibam un uſ ſtingri apſinigeem matematiſkas un mehanikas pehtijumeem pee Galileja, Keplera, Higenſa un ziteem, un tã nodibina jaunu mehaniku.***) Mo tuhtſtoſchgadu wezà matematiſku un astronomu darba un no leeleem pehſſchneem atradumeem, no dſileem gara zehlonneem un nemitigas prahta dſinaſ, no nejauſcheem inſtinktiweem un uſleesmojumeem zilweka genija dſitumos un no ſahrtigas neatlaidigas domu gaitas iſaug jaunlaiku leelā atſina par paſaules fermeneem, kaſda ta tagad pahrwalda jaunlaiku astronomiju un winaſ raduſſinibas.

Pee astronomijas mehſ pakawejamees druſku ilgaſ, tapehž, ka ta ſewiſchki bagata ſakteem, kaſ [war atwehrt azis paſcham weenteeſigatam „materialiſtam“, ja taſ wiſpahrim pahrfiſn un iſleeto naiwà materialijma teoriju kà iſweidotu tirſaſchanaſ lih-dſekli pee ſattu apſwehriſchanaſ.

*) Laplace, Exposition du système du monde. Raſſtu 4. ſehj. 444. l. p.

***) Делевский, Экономический материализмъ и исторія науки, 33. l. p.

****) Gerland und Trau Müller, Geschichte der physikalischen Experimentierkunst, 274. l. p.

Pee teem pašcheem šlehdseeneem, uš kureem muhs wirja fakti iš astronomijas, mehš nonahkam ari, apštatot kimitija s attihstibu.

Kā astronomija išlobas no astrologijas, ta kimitija no alkimijas. Ari te mehš redsam, no zif daudš un daščhadeem zehlo-
neem atkarajas pat tahda praktišku wajadsibu šiniba, kā kimitija.

Lihdš pašcham jaunakam laikam to pahrwalda tee pašchi šawadee, mistiškee atšihšchanas zenteeni, kā astronomiju. Teem ar šaimneeziško dšihwi un raščhoščhanu naw gandrihš nekahdi šakari, wišmaj šaimneeziškas wajadsibas naw weenigās, kas tos noteiz. Egipteeršču deewu kults dod pirmos šwarigalos atradumus kimitijā. Nodarboščhanās ar šaktu išgatawoščhanu nowed pee metodem, kurām wehl tagad ir nošihme*). No dšikās šenatnes pahreet mistiškās un alegoriškās mahzibas wehlaš uš alkimišteem, kas tās tahlaš attihsta, bet wehl weenmehr šatur tai pašchā mistiškās filiošofijas wiršeenā. Šchaj wiršeenā tās bij eerošinajuščhās un šchaj wiršeenā tās dšihwoja leelus laikmetuš, pahruendamas un eeshihšdamas daščhaduš ušstatuš; gan religiošus ušstatuš no austrumeem, gan greeku un Alekšandrijas štolu filiošofijas, bet weenmehr paštahwigā kaušješchanā un nemitoščhā zihnā, kurā teoretiškās interešes ir pašchas dšihwakās. Weenigi tās, tā domā Bertelō, ir laikam demušchās kimitijas pašahkumeem eeshčeju špehku attihstitees tahlaš un walđšinat arween jaunuuš špekulatiwuuš prahtuuš. Šchaj zekā, kā prahtneeziba un mahšla, ta wareja pahrdšihwot tumščhuš laika pošmuš, kas warbuht nekad nebuhu notizis, ja tai buhtu bijis šašanem eerošinajumi weenigi no praktiškās dšihwes jeb šatreišejās ekonošiskās eefahrtas. Wairak alkimijas pehtneeku ašrahda uš wišai interešanto faktu, ka praktiškās dšihwes kimitija (krahšu pagatawoščhana u. t. t.) alkimišuuš nodarbinajuše loti mašā mehrā, pat gandrihš nemaš, ja nepeeškaita pee praktiškās kimitijas wiņu zenščhanos atrast „gudribas akmeni“. Lai ari zif nekaidri un kluhdigi bij wiņu zenteeni, wiņu zihriba pehtišchanā nepalika beš panahkumeem. No leelā šareščgitā

*) Gerland u. Traumüller, Geschichte der physikalischen Experimentierkunst, 8—9 l. p.

ideju un juhtu čhaoja nahža gaijmâ weens dšilats eefkats pehz otra; tika likts pamats tagadejai kimijai, kas ar 17. gaduſimteni ſahk eekemt patſtahwigas ſinibas weetu un eeguhſt ſawus ihpatnejus attihſtibas prinzipus (Roberts Boils!)*). Ar pahris pehtneefu atradumeem nahk tahlak luhsuns pehz luhsuma wezos uſſkatos, un, kas tas galwenais, teknikâ — raſchotajos ſpehkos. Un ari te pee ſcheem atradumeem mehſ waram uſ kotru ſoli nowehrot, ziſ leela loma peefriht tihri teoretifkeem, pſichologiſkeem ſpehkeem un ziſ ſtipri nejauſchi, negaiditi mehginajumu iſnahkumi nem dalibu pee ſinatniſkas un ſabeedriſkas attihſtibas. No noſſihmê Prieſtleja (Priestley) atradumi preeſiſch Lawuajiê (Lavoisier) pehtijumeem par ſtahbekli un wiſas kimijas tahlako gaitu, tas ir wiſpahyr ſinams. Bet Prieſtlejs pats ſaka, ka par ſaweem ſwarigakeem atradumeem tam japateizotees nejauſchibai. Ladenburgs to apſihmê par „nejauſchibu ſeenitaju“ (verehrer des Zufalle)*). Jaunee nejauſchee atradumi ari kimijâ weenmehſ eekuſtinaja tihri logiſku ſinkahribu un bihdija pehtneefu prahtu uſ jauneem teoretifkeem darbeem, kuri dewa ekonomijtai dſihwei ſwarigas jaunās ſaſtahwdalas. Ne ekonomijkâ dſihwe ſtahdija ſchos jautajumus, ne ta dewa ari lihdsjeklus winu iſſchirſchanai. Zilweka pehtijoiſchais prahts, beeschi attahlinats no dſihwes ikdeenibas un nogremdets ſawâ domaschanas darbâ, nahzis gandrihſ tihri inſtinktiwi pee jaunâm kimijas un technologijas dšilâm atſinam, kurâm praktiſkâ dſihwe ſekojuſe daſchreiſ wehlu un gauſi, bet daſchreiſ ar tahdu ſtraujibu, ka gandrihſ weens weenigs atradums bij ſpehjigs iſſchirt weſelu tautu likteni. Pee Markſa ſchi doma iſpauschas ſewiſchki ſpilgti kahdâ peeſihmê „Kapitala“ pirmâ dalâ, kur tas, pahrlabodams kahdu Tjera weetu, ſaka:

„mechaniſko auſchamo ſietku atradejs iſpoſtija Zndiju.“*)

*) C. Schorlemmer, Origine et développement de la chimie organique, Paris 1885, 7. l. p.

**) A. Ladenburg, Vorträge über Entwicklungsgeſchichte der Chemie von Lavoisier bis zur Gegenwart. Braunschweig 1907, 4. iſd. 18. l. p.

***) Marx, Kapital, 1. ſehj., 407. l. p.

Te Markšs išteiz šawu domu, kà weenmehr, par daudj štrauji un šaraukti, šihmigas poantes weidà, un ja mums buhtu no šwara muhju „materialisteem“ atwehrt galwas ar zitateem iš Markša, tad minetà weeta kà reti šahda preekšch tam noderetu. Bet tas tà naw. Markša ihsee domu weidojumi jašem pastahwigi ar masu šahles graudinu, ar sinameem eerobeschojumeem, Tàpat ari šchini gadijumà. Šaunais atradums (mechaniskàs stelles) nebij, protams, weenigais zehlonš pee Indijas posta; ari te bij noteizošcha plašcha un dšila zehlonu kopiba, kurà šawijàs dašchu dašchadatee šakari, gan ideologiski un šaimneeziški zehloni, gan wehšturiški attihštiti waj ari wijai nejaušchi, bet ne masat šipri, kà wehšturiški attihštitee waj no klimata un rahju ihpašchibam noteiktee zehloni.

Bij wajadsigs te ušwehrt, kà Markšs jau pats nonahk pee wijai raksturigeem fakteem par [atsewisčku zilweku, špilgtu nejaušchibu un ideologijas nošihmi wehšturiškà attihštibà, kà tas išteizas aprahdità weetà. Katrà šinà ta waretu likt weenam otram no muhju „materialisteem“ padomat, kà to logiski eetwert „tà šauktà wehšturiškà materialisma“ mahzibà; ne muhju ušdewums ir to darit, lai wini pašchi meklè išeju no šawàm pretrunam.

No pahrejàm šinibam dod wehl loti labus ašrahbijumus preekšch wehštures filozofijas mehanika un fizika.

Šau pašchà mekanikas un fizikas šahkumà mehš šateefamees atkal ar matematiku un wišpahrim ar to pašchu filozofisko atšihšchanas dšinu, kà wišàs zitàs šinibàs. Weš šchaubam mekanikas praktiškee elementi ir loti wezi. Šwahrstekli un wina pirmsuhtnigatos šakarus šinaja un išleetoja dšihwè dšila šenatnè. Ta bija šinama praktiška išweiziba, nekas wairak. Par šinibu un par jaunu šaimneežibas špehku ta šahka tikai tad palikt, kad peenahza klahk teoretiskà interese, kà tas notika ari pee matematikas, astronomijas un kimitijas. Loti pareiji peešihmè Machs, kuram newarès pahrmest pawiršchu, nepamatotu špreešchanu, kà pee-dšihwojumi, pee kureem nahk zilweks instinktiwi un negaidot, kad tas apmeerina šawas wajadsibas, teek no ta išleetoti beš domas

įchanas un beį apsinas. Šahdi peedįihwojumi ir, peemehram, peedįihwojumi ar įwahrstekli un wina įsleetořhanu dařchados weidos. Tamlihdřigi peedįihwojumi neįsleekas kà kaut kas įewiřchks un tee ari nepamodina nekahdas. tahlakas domas.**) Tas ir glušchi tas pats, ko mehį jau řazijàm augřchejàs lapàs par dařchàm žitàm įinibam.

Mechanika attihřtijusēs no pehtijumeem par wiřai ween-fahrřchàm mechanikas parahdibam, bet preeřch tam bij wajadřigs, ka ar tàm nodarbojas Archimeds, kas tàs pehti ar matematiřko metodi, un ar tàs palihdřibu tas pazel mechaniku augstu pahri par ta laika įinařchanam. (Gerland u. Traumüller, 25. l. p.) Archimeds ari neapmeerinajàs weenigi ar įwahrstekla problemas uřřtahdiřhanu, kà to dara Aristotels, tas atwariņa ari winà likumu un mehgina řcho likumu techniřki įsleetot, un tà tas nahf pee kahdeem 40 jauneem atradumeem (Gerland u. Traumüller, 27. l. p.) Žapeebilřt, ka ne praktiřkàs dřihwes apřahkli te ir bijuřchi noteizořchi. Ir jau wairakfahrt tizis aiřrahdits, ka Archimeds nodarbojees ar mechanikas problemam, weenigi kà ar įinibas problemam. Tas įřřkaidrojams pa daki ar wiřu tai laikà waldořcho uřřkatu, ka matematika įewi nonizina, ja ta nodarbojas ar praktiřkeem preeřchmeteem.***) Žaewehro ari, ka Archimeda pehtijumu un įřřkaidrojumu matematiřkà daka ir palikuři gadu tuhřřtořcheem: nepahrgrořita. (Gerland u. Traumüller, 31. l. p.)

Uį greeku pehtijumeem buhwè tahlak arabeeřchi, un kad mechanika wehlař starp 16. un 17. gaduřimteni tiř įpehřigi atkal uřřel, tad naw japeemirřt, ka tas wareja notiřt weenigi tapehř, ka mechanikà bij wiřwairak gatawu eepreeřřchejo pehtįiřchanas darbu un ka ta bij jau řařneeguři to řřahwokli, kur tai wajadřeja ar įewiřchku įparu modinat pehtneeka prahtu uį tahlakàm ařinam.

*) G. Mach, Die Mechanik in ihrer Entwicklung. Historisch-kritisch dargestellt, Leipzig 1897, 4. l. p.

**) Plutarch's Vergleichende Lebensbeschreibungen. Uebersezt von Kaltwasser, 14—18 l. p.

(Gerland u. Traummüller, 78. l. p). Tas weentahrt. Dirtahrt, lai mehanika wareja pahreet uš augtatu pakahpi — dinamiku, tad bij wajadsigs nonahst fiſikā pee inerzijas prinzipa un matematikā pee augstakās analiſes. Galileja, Higenſa un Nutona wahrdi te noſihmē atkal robeschu un jaunu ſahkumu. Mehanika ar wiņu pehtijumeem pahrwehričas par to leelo ſpehku, kas eeſpeesčas daudz zitās ſinibās, bihda uš preekſchu daudz praktiſku ſinaſchanu, rada moderno tehnologiju, ſcho revoluzionaro pamatu wiſai jaunlaiku raſchoſchanai.

Za jaunlaiku ruhpnēezibas tehniſkais pamats ir revoluzionars, kā ſaka Markſs (Kapital, I., 452 l. p.), tad ſcho pamatu likuſi jaunlaiku ruhpnēezibai augstakā analiſe, Higenſa pehtijumi par pendeli un zentrifugalo ſpehku, Nutona pehtijumi par pee-wilſchanas ſpehku.

Nodarboſchanās ar ſinameem matematikas jautajumēm darijuſe eewehrojamu eeſpaidu uš mehanikas formalo attihſtibu, ſaka Machs,*) ſihmejotees uš 17. un 18. gaduſimteni. To paſchu war ari ſazit par agrakeem laifeem un ar to ir weenigi iſteikta doma, ka pat tiſ ſwariga ſiniba preekſch praktiſkās dſihwes, kā mehanika, ſanehmuſe paſchus ſpehzigakos eeroſinajumus no tihri logiſkeem ſpehkeem, kas bij attihſtijuschees gan tihrā matematikā, gan ari astronomijā un fiſikā. Kā ſtarp praktiſto dſihwi un mehanikas ſinibu nebij 17. gaduſimteni noteiktatu zehlonibas ſafaru, uš to norahda tas apſtahklis, ka mehanikai, kā ſinibai, nebuht neſekoja lihdi praktiſkā dſihwe. Œhi palika leelu gabalu atpakal, kas, protams, nebuhtu warejis notikt, ja ſtarp ſinaſchanam un materialeem apſtahkleem paſtahwetu tiſ zeeſchs ſafars, kā to domā naiwais materialisms. Za tiſ leela plaiſma paſtahweja ſtarp mehanikas ſinibu un winas iſleetoſchanu dſihwē 17. gaduſimteni, kur wehl daudz leelaka bij ſchi plaiſma tai laikā, kad jau Leonardo da Wintiſchi (Vinci) nodarbojās ar mehanikas problemam. Zit leela bij iſbrihneſchanās, kad 18. gaduſimtena beigās ſahka ſtudēt wina aſtahtos manuſkriptus un tur

*) E. Mach, Die Mechanik in ihrer Entwicklung, 416. l. p.

atrada daudj ideju un usmetumu, kas pazehlās augstu pahri par ta laifa eeskateem. (Gerland u. Traumüller, 102. l. p.) Ir gruhiti jazit, zif daudj šawadafa buhtu tikufe wiju dabas šinibu attihstibas gaita, ja Leonards buhtu šawu pehtijumu isnahkumus atklahjis wehl dšihws buhdams. (Gerland u. Traumüller, 103. l. p.). Praktiskā mehanika wehl ilgu laiku pehz Leonarda nedarija nefa zita, kā atfahrtoja wina atradumus. (Gerland u. Traumüller, 109. l. p.).

Veelakeem buhwes darbeem wjadseja, tā waretu domat, jau agrof darit stipru eespaidu us mehanikas šinibu, bet tas tā nebija. Tāpat jabrihnas, ka hidrostatika un hidrodinamika šahf attihstitees tīfai ar 17. gadušimteni un ne agraf, kur tatschu uhdena špehku isleetoja jau šenatnē. *(Romneeku buhwmeistars Witrows atiehlo kahdu uhdena dširnawu ar sobu ratu eerihkojumu. — Gerland u. Traumüller, 55. l. p.).

Kā praktiskā dšihwe nedewa peeteekošči šiprus dšenukus preekšč stitikas attihstibas, tā šaimneeziškās wjadšibas apstahkli ween newareja wirsit us preekšču šchidru weelu mehaniku, ja pat wairaf, uhdena špehka isleetošchanas prinzijs palifa nešaprašt. Praktiskā tas palifa pirmos šahkumos; tīfai 14. gadušimteni šahf uhdena špehku isleetot wispahrejā tehnikā. Wjadseja nahft tīf wispušigam genijam — inscheneerim, kā Leonardam, tahdeem špehkeem, kā Stewins un Galilejs, Hogens, Boils un Rutons, lai zeetu weelu mehanika un hidrostatika tīftu par pateesju šinibu. Preekšč hidrodinamikas teorijas iskopšchanas wjadseja wehl attihstitatus matematikas un šifikas lihdsjektus un šchos dewa atfal wešela rinda šlawenu pehtneeku, kas līfa pamatu šchidru weelu špehku isleetošanai jaunlaiku tehnikā, kahda ta attihstijusēs modernā turbinu buhwē un wispahrim jaunlaiku ruhpnēezibas špehka mašchinās.

De ir weetā ašrahdit us šifikas lihdsdalību pee wišēem šcheem mehanikas panahkumeem un šewiščki us šifikas lomu pee twaika špehka atrašchanas.

Pee šchi špehka atrašchanas nowed wešela rinda daschadako pehtijumu. Waj naw dihwaini, ka praktiskā dšihwe pati neweda

pee twaika spehka isleetoſchanas, kur tatſchu zilweks to wareja nowehrot deenu no deenas. Bet mehſ jau wairakfahrt redſejäm, ka ikdeenifchkäs wajadſibas un dſinas naw beejchi bijuſchas ſpeh-
jigas nahſt pee paſcheem tuwakeem ſlehdbſeeneem. Gandrihf weenmehſ tikaſt ſtipra teoretifkã intereſe weda pee jauneem atra-
dumeem un ar teem beejchi ari pee jauneem poſmeem raſchotajos ſpeh-
kloſ. Sewiſchki ſpilgti taſ parahdas pee twaika ſpehka iſpeh-
tiſchanas un twaika ſpehka maſchinas iſkopſchanas.

Uſ ideju, ka twaiks buhtu isleetojams preekſch ſpehka radi-
ſchanas, nahſt zilweta prahts, kã ſinams, pee mehginajumeem ar
gaiſa pumpi. Bet uſ pirmeem mehginajumeem ar iſcho teef Gerike
Magdeburgã (Gueride 1602.—1686.) pamudinats no aſtrono-
mijas. Tai tiſtu ſkaidribã par ſwaigſchun kuſtibu un paſaules
ſiſtemu, tad jaiſpehti, tã domã Gerike, tatſchu ta telpa, kurã
ſwaigſnes kuſtaſ. Un atfal ne no gatawãſ teknikas nem Gerike
ſawu iſmehginajumu aparatu, taſ to paſ iſgatawo. Woils tur-
pina Gerikes iſmehginajumus; gaiſa atſchidrinaſchanas aparatã
teef iſmehginatas baſchadas weelaſ. Tai paſchã laikã nodarbojaſ
Galileja ſkolneeki ar problemu par ſiltuma eeſpaidu uſ preekſch-
meteem. Papins pahrlabo Higenja gaiſa pumpi un ſoli par ſoli
nonahſt pee ſawa ſuta katla, kuru taſ tomehr pirmã laikã prot
tiſt isleetoſt preekſch eenahrijumu pagatawoſchanas. Bet ſiſtema-
tiſkã pehtiſchanas darbã Papins pahrleezinajaſ, ka taſ atradiſ
jauna ſpehka prinzipu. Taſ redſ jau garã, ka wina jaunã ma-
ſchina ſmel iſ kalnu raktuwem uhdeni, dſen kugus, welt wahguſ.*)

No ſwaigſchuu ſihleſchchanas lihdbſ Otto Gerikes mehginaju-
meem, no Pitagora ſiſloſofijas un matematikas lihdbſ Papina
katlam, — kaſhdaſ pahrejaſ, kaſhdi diſhwaini ſakari, bet tomehr
kaſhda dſika eekſcheja liſumiba ſchinis ſakaroſ, kaſhds brihniſchkiſ
wehſturẽ radoſchſ ſpehks winu paſſtahwigã logiſkã attiſtibiã un
winu arween no jauna dſimſtoſchhoſ logiſkoſ impulſoſ! Megai-
diti, pehſſchnei ſiniſki atradumi, kuri ſawufahrt iſlobaſ no teore-

*) Gerland und Traumüller, Geſchichte der phyſikalischen Experimentier-
kunſt, 230. L. p.

tiskeem darbeem par leetam un jautajumeem, kureem natw nefahds dšifaks šakars ar ekonomiku, ar weenu rahweenu eerauj tehnologijā jaunus zelus un pahrgroša raščoššanas prozefu ar wišam winas šabeedriškām peedewam.

Papina maščinu pahrlabo Njukomens; Priestlejs dod dšifakus eefstatus par gahju dabu. Preekšč Uatta paleef atrašt no eepreekšhejem darbeem aptwerošču sintefi. Tas peeweeno daščus jaunus eerihšrojums un twaika maščina eefahšt šawu ušwaretaja lomu. Siniba dewa pašaulei jaunu špehku un jaunu wehštures laifmetu, jaunus apstahklus un jaunu šabeedribu.

Rahdus zelus šiniba pee tam išttaigaja, šahdi bij winas šahkumi un winas attihštibas zehloni, to redšejām. Lai wehl aifrahdam tif uš pahrs fakteem iš daščām zitām šinibu nošarem. Botanika, zoologija, medizina tifa zaur mikroškopa atraščanu ušweftas uš pawiřam jauneem zekeem.*) Ar Ersteda (Dersted) galwanometriškeem mehginajumeem (1820. g.) eefahšt fiřita iřtu ušwaras gahjeenu zaur jaunu parahdiba pařauli.***) Akufika un optika attihštijās wiřahtraf. Arabeeři wimiřkaf nodarbojās ar optikas jautajumeem un špezifiřko řmagumu. Sawos optikas pehtijumos ne Bakons (1214.—1294.), ne ari Witelo (ap 1270.) netifa tahlař par arabeeřu darbeem. (Gerland u. Trauimüller, 76. l. p.). Wet ari optika, it ihpařči gaiřmas mečanika, bij peefpeesta gaidit, lihdi řamehr tai nahza palihgā augstakā matematika. Tamlihdřigus řaktus, řas wiři apřtiřrina jau agrak řhini nodakā iřteiktas domas, řa řinatniřkā ideologijas attihštiba ir loti řareřhgita zehlonu warā un řa ta loti mařā mehrā atkarajas no ekonomifās eefahřtas un raščotajeem špehkeem, waretu te uřahdit beř řaita.

Lai atminam tagad to, řo řazijām par wehšturiřkā materialifma logiřko uřbuhwi un par wina weidojumu pee wehšturiřkā materialifma nodibinatajeem. Renoleedsjami, řa winu teorijas

*) L. Darmstaedter und R. du Bois-Reymond, 4000 Jahre Pionierarbeit in den exakten Wissenschaften, Berlin 1904, Vorwort.

**) S. Lorenz, Sichtbare und unsichtbare Bewegungen, Braunschweig 1902, 96. l. p.

weidojums naw wehl peeteekoſchi iſſtrahdats, lai tas waretur aptwert wiſus tos faktus, kurus mums pajneedi wehſture. Schis winu weidojums nerehkina wiſpirms peeteekoſchi ar to faktu, ka raſchotaju ſpehki un wiſa tehnologiſkâ attihſtiba atkarajas ari no ziteem ſpehkeem un ne tif ween no ſaweem eekſchejeem organikeem djenuleem. Bej ſchaubam, ka raſchotaji ſpehki ſinamâ mehrâ attihſtas noteiktâ wirſeenâ, no weenas wajadsibas uſ otru no weena iſdewuma uſ otru, bet ne weenmehr katrs jaunais, no paſcheem raſchotajeem ſpehkeem un winu attihſtibas uſſtahditais jautajums atrod ari laikâ atbildi. Manufakturas tehnika ſawâ attihſtibâ mekleja pehz jauna dſineja ſpehka, bet ir dibinatas ſchaubas, waj twaiku maſchina buhtu to tai dewuſi, ja nebuhtu nahzis Uatts. Buhtu nedibinati domats, ka twaiku maſchina buhtu tikufi iſgudrota wiſadâ ſinâ no kahda zita un tai paſchâ laikâ. Warbuht, ka ta ar laiku buhtu attihſtiujuſs, bet nedrihkft peemirſt, ka Uatta darbam eet papreekſchu ziti, kureem leelâ mehrâ peemiht teoretikſ rakſturs un kuri nebuht naw noteikti no tehnologiiſas eekſchejas attihſtibas wajadsibam un winu impuſjeem. Ta ir wejela rinda daſchadu atſewiſchku pehtiſchanas un ſlehdſeenu aktu, kuros netruhkft ari nejauschibu, kas wiſſ kopâ nowed lihdi Uatta darbam. (Delewiſkis, 18. un 62. l. p.).

Bet nebuhtu tas nahzis, tad wareja peepilditees, ko Markſis jaka par twaika maſchinu, proti, ka ja ta nebuhtu tikufi atrafta, tad augoſchâs ſtrahdneeku praſibas buhtu eejahkufſchos fabrikas ſiſtemu eedſinuſchas trihſe. Ar twaika maſchinas palihdſibu iſdewâs augoſchâs praſibas jatreekt.*) Nâ tas buhtu atſauzees uſ wiſu Anglijas ruhpneezi bu un uſ jaunlaiku ſaimneezi bu wiſpahrim, ja kapitalam nebuhtu peeradees jaunais ſpehks, tas ir jautajums, par kuru, protams, pee noteikta ſlehdſeena newar nahft. Nâ wiſſ buhtu tomehr tâ tahlaſ gahjis, ka pehz, twaika maſchinas iſgudroſchanas, par to war ſchaubitees. Bekſ aiſrahda, ka twaiku maſchina Anglijas ruhpneezi bai dewuſe tahdus labumus, ka no tam zetuſi Franzijas ruhpneezi ba, un tas ir

*) Marx, Kapital, I, 401. l. p.

ari weens no eemejleem frantīchu leeleem pahrgrofsijumeem 18. gadu-
fintena beigās*), kuri, kā zināms, šāwufahrt eerošina leelus
notikumus gandrīhī wīšās semēs un tautās un met wīlaus lihds
tagadnei. Ari pee 1848. gada notikumeem Eiropā naw Anglijas
twaika mašhina bej nopelneem.**)

Ar to, protams, nebuht naw šazīts, ka latta isgudrojums
ir weenigais zehlons pee wīšeem mineteem notikumeem. Tik naw
japeemiršt, ka ari tas ir weens no zehloneem, un wehsturiškais
materialisms to labprahht peemiršt waj ari nespehī šhim zehlonim
eerahdit peenahzigu weetu šawā teorijā. Kautīkis gan atšihst,
ka genija darbs, wīna problemu īslaja un problemu apstrahda-
šhana naw īšskaidrojama weenigi ar ekonomīškeem apstahkleem***).
Bet ar tahdu weidojumu nefas naw eejahkams; tam ir tihri
negatīws raksturs un taišni tas war noweist pee ušskata, ka weh-
sturīškais materialisms atšakas no noteiktas wehstures teorijas un
atšihst šawu nespehju kaut jel ko wehsturē pamatīgi īšskaidrot.

Kewar tatišhu buht diwu domu par to, ka tik lihds kahda
teorija šaka, ka tai weens no īšskaidrojamo parahhdibu elemen-
teem nesaprotams waj, ka ta nesin wīna īzelschanos un wīna
eešpaidu wī šcho parahhdibu, ta ar to pašchu īsteiz, ka ta nepil-
nīga, pareišaki šakot, greiša.

Wehstures teorija, kura šewi neeetwer zilweka genija
nosihmi un to nemehgina īsteikt pozitīwi naw kā metode leetojama.
Mehs redšejam atšewiškku zilweku tikai šinibu wehsturē, muhs
nowestu par tahlu pehz wīna nosihmes pehtit wehl zitās weh-
stures parahhdibās, par peem., politikā, bet jau tas, ko mehs par
wīnu zinam augšchejās lapās, peetiks, lai šaprastu, ka ar weh-
sturīškā materialisma metodi, kā ta īsteikta šawā lihdschinejā
nepilnīgā weidā, netaj jau nerunajot par behrnišchīgo „tā
šaukto wehsturīško materialīsmu,“ mehs īšskaidrotu wehstures
prozeshu ļoti nepilnīgi. Tee buhtu tikai pašchi wīspahrejee šakari,

*) L. Beck, Geschichte des Eisens, Braunschweig 1895, 509. I. p.

**) Marx, die Klassenkämpfe in Frankreich, 1895. g. ijd. 24. I. p.

***) Neue Zeit, 1896/97, 235. I. p.

kas atflahtos; tās buhtu wijai relativās atšinas, ko wehstures pehtneeks dabutu, ja tas nemehginatu šcho metodi padarīt ašaku, papildinot to ar jauneem elementeem. Bet taišni to negrib wehsturiskā materialisma teorijas pakaktetšchi darit. Šhur tur tee peelaišch šajukumā kahdu eelahpu, bet tas noteek ar tahdu bailibu un ar tahdu kuhtribu, ka tee nokauj pat ari to, kas wehsturiskā materialismā ir dšihwibas un attihstibas špehjis.

Wehsturiskā materialisma tahlakā attihstiba atkarajas no wehsturisku faktu studijas un ta ir pilnigi atstahta, aistahta taišni tātš aprindās, kas šcheet ešam šchis teorijas aišstahwetaji un lolotaji. Tikai fakti mahza un tikai fakti ir ari teorija. To it šewišchki peemirša ari pee mums. Pee mums mahzija frase. Winas bruneneekus mehš redšejām otrā un treščā nodalā.

Wehsturiskā materialisma teorija ir lihds šchim pašcham laikam no štingri sistematijetas eekšchejas eekahrtas atturejušš. Ta ir winas wahjibas šihme, kas norahda, ka winā truhkft starp winas atšewišchkām šastahwdalam šastanas. To it labi šajuhit ari dašchi no wehsturiskā materialisma teoretikeem. Bet tee loti maldas, ja tee doma, ka ir eephejams šchis nešastanas apeet tahdā kahrtā, ka nenoleedš ari ideologisku faktoru nošihni, bet tik uššwer, ka galwenā noteizošchā loma peeder ekonomiskam faktoram. (Sabriola, Konrads Schmidts u. z.). Pee šchi šajukuma lihdsjekta keras gandrihš wiši wehsturiskā materialisma teoretiki, šahkot ar pašcheem nopeetnafeem un beidsot ar muhšu pirmšeeemneekem. Šautajums wišpirms negrošas ap to, kahdam faktoram wehsture leelaka waj mašaka nošihme, bet ap to, ka tee wiši teek weenlihdsigi eewehroti. Nopeetnā pehtišchanas metode ir wijas winas šastahwdalas preekšch pehtneeka no weenada šwara un wehsturiskā materialisma teorija grib buht pirmām kahrtam tahda šozjologiska pehtišchanas metode. Sedomajotees, ka wehsturiskais materialists šahjas pee kahda no notikumeem iš šinibu wehstures ar drušku išlahpito metodi, pehz furas „galwenais noteizejošchš moments ir un paleek katra laikmeta ekonomika“ (Zanšons, Šauni 62. l. p.), — ko war tam palihdsjet šchahds eelahps? Waj tas nešazels šmeeklus pee pirmā mehgi-

najuma kaut ko nopeetni analizet? Bet tikai nopeetna analīze var īsšķirt jautājumu par daščado veštures faktoru nosīhmi. Taisni tā metode ir vešturiskais materialisms šavā tagadējā veidā leetojams tikai ar leelako apdomību vaj vehl pareisaf un stingri nemot, tas tā noslehgta soziologiska teorija pee daudzām parahdibām vehl nebuht nav leetojams; it weenkahrīchi tapēž, ka tam metodes noslehgtibās vehl pavijam nav. Kur tas tomehr teef tā soziologiska metode īsleetots, tur tas vaj nu šaudē šavu prinzipielo raksturu un ir peespeests pats ševi noleegt jeb vaj ari, mehaniški un naiwi darbā nemts, tas nowed pee atšīnam un špreedumeem, kas šavas paviršības dehl nopeetnaku domasčānu nekad neapmeerinās.

Zilweka apšinas darbiba un e e wina radošchais spēhks mahklā.

Zilwekā dšihwo dšina meklet aiš redšamā, iškaidrotā ween-
mehr jaunu mišklu, kas wehl buhtu iškaidrojama. Prahts ne-
kad neapmeerinajas weenigi ar to, ka tas šanem šinamu glesnu;
tas noštahjas šā ļautatajš pee katras parahdibas.

Tai pašchā laikā tas meklē starp atšewišchām atšinam šafa-
rus un zenschas atklaht wišpahrejo pašaules glesnu. Šchi pa-
šaules glesna naw ahrpuš apšinas, ta neteel teešchi atšihša, bet tikai
neteešchi, zaur muhšu apšinu. „Muhšu pašaules glesna ir uš katra
winas attihštibas pašahpena domaschanas rašchojums.“*)

Bet taišni domaschanas organizacija wehl pahrklahta ar
noslehpumu. Muhšu „prahta logika“ ir ilgās diferenziazijas
auglis. Wehl tagad neesam dašchreiš tašlu no ta mešchona, kas
domaja, ka par zehloni wina kara laimei bijis tas iwehrs, ko
tas šastapa kara aišeedams. No tahdām weentahriščām subjektivām
ašoziazijām attihštās zehlonibas šajehgums tikai wišai gauš. Šur
mešchonis redšeja tikai weenu zehloni, tur kontrašta prinzipam
attihštotees, eerodās atšina par zehlonu kopibām. Primitiwa
domaschana redš tikai abšolutas starpibas, ta iškškir, tā šakot,
weenigi melnu un baltu, un tikai pamāšam prahts mahzas atšihšt
šihšakas iškškiribas un lihds ar to ari peeaug wina prašijumi
pee parahdibu šaprašchanas un pee wina zehlonibas iškaidrošcha-
nas. Tamdehl zik nezik attihštitu domaschanu ir tagad gruhti
apmeerinat, it šewišchki pee zehlonu ištiršaschanas.

*) G. Heymanns, Einführung in die Methaphysik auf Grundlage
der Erfahrung. Leipzig 1905, 13. l. p.

Pastahwigi stiprinajas. Džina atklaht arween džilakos zehlo-
nus un šči džina atkal šawukahrt attihštija domaščanas organi-
zaziju. Bet attihštataka domaščanas eerihziba prata no teem
paščeeem wezeem peeredsejumeem ižzelt jaunās atšinas, atklaht
starp parahdibam jaunus šakarūs.

Saka: „pirms peeredsejumeem nekahdas atšinas“ (Kasparšons,
Dialektika, Puhrs 3.), waj ar ziteem wahrdeem „Wiša atšihščhana
un domaščhana šahkas ar muhšu prahteem (juhtekleem)“ (Janšons,
Žauni, 89. l. p.). Bet tee paščhi peeredsejumi ir neteeščhi peeredsejumi,
ir peeredsejumi muhšu apšina. „Tiktahk mehš ešam škaidribā, ka
pščhiškā pašauļe tiklab šawās šastahwdalās, kā ari wianu šakarus ir
žitada, nekā objektiwā teeščhamiba un ir pa daļai tai pilnigi
preteja.“*) Krahšu un škanu peeredsejumi ir radijumi muhšu
pščhiškā pašaulē. Ar to ušskatu aprodis jau pat naiwais realiņms,
bet naiwais realiņms newar wehl aprašt ar domu, ka tas pats
waretu buht ari ar išplatibas („geometriiši-mechaniiškam“) ihpa-
ščhibam **)

Sazit, ka „wišs, ko šinam, wišs, ko waram šinat, atrodas
peeredsejumu aplošā“ (Kasparšons, Dialektika, Puhrs 3.), nošihmē
apšinas darbibu attehlot tik no weenas pušes.

„Ja newar buht domaščanas beš jebkahdeem peeredsejumeem,
tad otrā pušē newaretu notikt peeredsejumu jehdšeeniška no-
kahrtoščhana, ja nenotiktu tihpu weidoščhana beš jebkahdeem
peeredsejumeem (erfahrungslos). Kur paliktu beš špekulazijas
empiriška hipoteše, karai tam japateizas par leelako pateešibu
atrašchanu.“***)

Kahdas parahdibas atšina war buht šoti daščhada, masaš un
wairak relatiwa, neluhkojotees uš to, ka winas kaireens uš muhšu
prahteem palizis tas pats. Ja mehš nonahkam pee kahdas dži-
lakas atšinas, tad tas nošihmē, ka mehš kahdā parahdibā ešam
atklahjuščhi jaunu šakaru ar žitu parahdibu, bet šči žita parah-

*) Landmann, Über künstlerische Wahrheit. Zeitschrift für Aesthetik
und allgemeine Kunstwissenschaft, Stuttgart 1906, I. žehj. 462. I. p.

**) Heymanns, Einführung in die Metaphysik auf Grundlage der
Erfahrung, 53. I. p.

***) Reußler, Die Grenzen der Aesthetik, Leipzig 1903, 87. I. p.

diba war mums buht atfal pašihstama weenigi zaur šafaru ar šahdu wehl tahlatu parahdibu waj šahdu winas funkziju. Šo mehš beeschi pee šahdas leetas waj parahdibas atšihstam, naw nebuht pati leeta waj parahdiba, neš ari šahha winas funkzija, bet šoti tahlu, šareschgitu zitu funkziju šopiba*)

Mehš peetuwinajamees pee šahdas parahdibas absolutas atšinas ilgā atšihššanas darbā. Bet šhis atšihššanas darbs ir mums wisnepašihstamaks. Šā tas nenorīšinajas weenigi apšiniigi, par to psihologijā naw wairs domu starpibas. Domu starpibas ir par to, kā neapšinigā apšinas darbiba noteet, un te, kā šinams, ir diwas galwenas hipotesas. Behz weenas, psihis-šais faktors, kas pahrrauga nerwu zentru darbibu, pee neapšinigās darbibas truhšt; behz otras, weenā un tai pašā zilwekā ir wairak atšihššanas zelu, kas neatkarigi weens no otras, un no šheem mehš pašihstam šimbriššam tikai weenu, bet pahrejos wehl nē. (Ribō.)

Muhju atšihššanas darbiba ir ari atkariga no „juhtu logikas“ (Šonta un Šjuarta Willa apšihmejums). Pretejas juhtas war dšihwot it labi weena otrai blakus tai pašā zilwekā.***) Pretrunu prinzips truhšt juhtu logikā pawijam. Šilab atšewiškā zilwekā, kā zilweku grupās war dšihwot pretejas, logiski domajot, weenu otru iššlehdšošas juhtas. (Ribō, 55. l. p.) Behz Ribō domam wiša weštire wišās winas formās ir pretrunu auglis un ta ari naw warejuši buht zitadaka (Ribō, 57. l. p.) Leelu lomu špehlē juhtu dialektikā tā šauktais ašektiwais kontrasts. (Mšs, noguruši no weenas krašjas, meklē pretejo. — Šöššding.—) Šuhtu dialektikai ar wišām šhim šawadibam bijis ešpaids uš šinibu išzēšanos un atihštibu. Šhi pate juhtu dialektika ari pahrwaldijuši pašales ušštatus un religijas, kā to jau redšejām pee tā šauktā „apgreēšanas lifuma“ etnologijā.

„Pahrdabistu atšihššanas zelu naw“, tahdā formulā teet beeschi šanemta wiša atšihššanas teorijas gudriba (Šauni, 90. l. p.),

*) Šeymanns, Einführung in die Metaphysik, 8. l. p.

**) Ribot, La logique des sentiments, 58. l. p.

it kà no švara buhtu pats nošaukums. Preešch sinatniškas peh-
tiššanas naw neka pahrđabiška, un ja ir atšihšanas zefi, kuri
tai wehl nepašihštami, — kà mehs redsejām, šiniba to neatraida—
tab tikai stipra eedomiba, war jau tos tagad apstrijdet ar
weeglu rokas pamahjeenu.

Muhsu apsinigà dšihwe, šaka Mihs, ir tikai neleels isgree-
sums is wišas muhsu dšihwes; no leelàs un dšilumà nošlehptàs
štraumes pazelas uš augšchu un nahk gaišmà tikai atšewišchi
wikni.**) Neškaidro zehlonu, aiššpredumu, ilgu, instinktīwo teek-
šchanos, simpatiju un tamlihdšigu parahdibu aploks, špreešch par
to pašchu jautajumu Šierkandts, ir pat pee teem zilwekeem, kuri,
kà mums šchkeet, šasneegušchi augstako šklaidribas un apšinibas
štahwokli, daudš plaschaks, nekà to grib atšiht muhsu laikmets.**)
Bet preešch naiweem filosošem-kritikeem „muhsu pšichita nejatur
šewi neka zita, kà tikai zaur muhsu prahteem (juhtelkeem) ušnem-
tus ahrpašaules eespauidus.“ (Šansons, Šauni, 90. l. p.) Preešch
teem wiša zilweka garigà darbiba ir tik weentahrišcha, ka newar
deesgan nobrihnetees, ko ta šiniba tikdaudš gar to noplijas.

Peemehram, ta pati zilweka fantasija. Preešch muhsu filo-
sošem ta leeta jau šen išschkirta. Dšejneeka fantasija špehš wee-
nigi šawirknet daščadàs kombinažijàs agraf dabutos eespauidus
— realàs ahrpašaules attehlus.“ (Šauni, 90 l. p.). Tas wišs.
Šawirknejeet tik daščadàs kombinažijàs agraf dabutos eespauidus
un juhs buhšheet dšejneeks. Šamehšineet tik ween.

Ša garigàs raščoššanas prozeši norišinajas tik mehaniški,
tab, protams, „mahšlineeks war šmelt tikai no ta ideju krašjuma,
kas šinamà laikmetà nogatawojees materialàs dšihwes dšilumos.“
(Šankaws, Wezee elki, 57. l. p.). Bet jau šinibu wehštures fakti
dewa mums aišrahđijumus, ka tahds materiališma uššfats war
raštees tikai koti naiwà galwà. Kà šinibu attihštibà daudš no-
teikts no peepesčas intuitiwas atšinas, to jau redsejām.***)

*) Michel, Philosophie der Gegenwart, 160. l. p.

**) Alfred Bierkandt, Naturvölker und Kulturvölker, 16. l. p.

***) „Šmešginatajš war šatru deenu pee šewis nowchrot, ka tas teek
wadits no „instinktīwas atšihšanas,“ šaka kašds no leelateem jaunlaiku
šinatnu wišreem Šenjšs Mačšs. (Die Mechanik in ihrer Entwicklung, 26. l. p.)

Fakti is mahkšlas radiščanas peedšihwojumeem rahda, ka mahkšlineeks ir mahkšlas tehnikas attihstibâ daudskahrt tas pats finatneeks, un uš mahkšlu ņhat finâ war atteezinat wišu to, ko ņazijâm par finibu attihstibu. Kad Ģuberts Eiks atrod ekkas krahšu tehniku, waj Palisijs preeņņ ņajanņa traufceem opako emafu, waj Klingers ņawu grifeles iņleetoņchanu, tad mahkšlineeks iņdara finatneeka un tehnika darbu. Tâpat tas ir pee muņikas riņkeem. Andrea Amati pirmâ wijole (16. gaduņimteni), waj Gaņparo da Salo pirmais iņchello, noņihmê jaunu poņni muņikâ. Ari pee tahlafeem atradumeem muņikâ (gan instrumentos, gan ari orchiņtreņchanâ) weduņchi daņchadi zeli. Leeki peeбилst, ka wiņeem teem biņis ari ņaws eeņpaids uš kompoņiziju. Satura attihstiba dara eeņpaidu uš iņteitņimes lihņņekleem un otradi.

Iņhtais mahkšleneeka darbs, ar kuru nodarboņas empiriņkâ radiščanas eņteitika, ņahkas, kur „mahkšleneeka garigâ organizacija, tumņchi ņajuhtot winâ darboņoņņo ņpehku, uš reiņi ņatwer fant ko pilnigu, kas nenahza nedņ wina azis, nedņ wina auņis, nedņ wina eedomajchanas ņpehâ, waj wina domâs“. Tâ ņaprot iņhta mahkšleneeka radiščanas darbu (ņehte.*). Par ņewi paņchu tas teiz: „Mans dņeņneeka talants wareja tiņt eekustinats uš noteiktu darbibu no kaņda notikuma, bet preezigaf tas parahdijâs negribot, ja pret gribu.“**). Tahdu peepeņņu talanta uņleesmoņchanu mehņ redņam, kad tas rakņta ņawu Werteri, kuru tas rada ņewiņņkâ ņajuņmâ un rada tiņ pilnigi, ka tas wehlaņ ņahņtâ neatrod itneka ko pahrlabot.***). Ir laiņi, kur tani wiņas ņpehņas it kâ apkluņt un tad tâs atkal pehņņņni pamoņņas, un tas pee-dņihwo parahdibas („Oņņenbarungen“). „Man ir tad dota eeņpehņa,“ rakņta tas, „meņt ņkatus leetu buhtibâ un winu atteezibâs, kuri man atwer beņdibeni ar bagatibam“†). Tahdos briņņņos tas ņatwer ņawu nemirņtigo darbu ideņas.

*) Goethe, 8. ņehj. 560. I. p.

**) Goethe, Aus meinem Leben, 3. Teil, 8. ņehj. 240. I. p.

***) Goethe, Aus meinem Leben, 3. Teil, 10. ņehj. 149. I. p.

†) Goethe, Brief aus Rom v. 5. Januar 1788, 9. ņehj.

Schahdus brihšchus atrodam wiju leelako mahšloneeku dšihwē. Par glesnotaju Cornicelius, peem., šaka Sieberts: „Tas radija šawus mahšlas darbus, kà kuršch katrs ihšts mahšloneeks, ne uš ilgas eepreškšchejas apdomašchanas pamata; tas tika no šawa preeškšmeta ar šinamu elementaru waru ašfrauts“*). Kà Niekšche radija šawu leelo Zaratuštras dšeesmu, par to waram palasitees wina wehštulēs no Sils-Maria. Uri filozofi, kà, peem., Schopenhauers, radijušchi beešchi tahdà pat šajuhšmu šahwofli.

Taišniba, ka pirmee ušmetumi mahšloneeka šajuhšmas brihšdi teef beešchi pahštrahdati, kà, peem., to waram ari redšet pee Bethowena nošchu škizem. Bet kas winās pahrlabots, tas naw pats šwarigakais. Nabadšigà mahjini, šchaurà Bonnas eelà, kur tas peedšima, dušs leelàs neweiklās šihmes uš rupjā šadšeltejušchà papira daudš lapās kà neaišškarti nošlehpumi, kas reiš nahškušchi pašaulē, lai muhšchigi tahdi palittu.

Wiši nowehrojumi mahza, ka mahšloneeka radišchanas darbà eemiht kaut kas šawadaks, nekà weenfahršcha „agraf dabuto eepaidu šawirknošchana“. „Agraf dabutee eepaidi“ ir atminās bildes; bet „fantasijas bildes, šaka Wundts, šahw, pehž šawas škaidribas un isteiktibas, tāpat kà pehž šawa štiipruma, šawas pilnibas un šawa juhtu šatura tuwak teešcheem prahtu nowehrojumeem nekà atminās bildes.“**) Ur to ir ari isteikts, ka fantasijas darbiba ir wairaf nekà weenfahršcha „agraf dabuto eepaidu“ šawahrštišchana, ja, kà fantasijas darbiba no atminās darbibas, šinatniški stingri nemot, pilnigi jaatškir.

Ja ari peenemtu, ka fantasijas darbiba naw nekas zits kà atminās glesnu šawirknošchana, tad ar to mehš tāpat neteekam ne pee kahda gala. Atminās glesnas naw nebuht prahtu pee-redšejumu teešchi attehli. Atminu glesnas ir jau apštrahdatas un išlafitas no apšinas, tāpat kà no winās teef jau išlafiti

*) R. Siebert, Georg Cornicelius, Sein Leben und seine Werke, Strašburg 1905, 1^o. l. p.

**) Wundt, Grundriš der Psychologie, 307. l. p.

prahtu eespaidi. *) Atminas glesnas ir jawâ finâ neapsinigi „wiltøjumi“ (Segals), un ja no ņheem „wiltøjumeem“ nu teef ņawirknets mahņslas darbs, tad jajautâ atkal, kaņdai ņawadakai wajaga buht tai apņinai, kas akurat tâ islasa ņawus eespaidus un tos tâ prot attehlot, ka muņju ņajuhjma teef ihpaņchâ kaņrtâ eekustinata un mehņ ņanemam pawijam jaunu, ihpatneju eespaidu. Swarigakâ nosihme te ir, kâ redņam, kaut lam zitam.

Wiņeem buhs paņihstams Dürera dņilais poetiņlais ņihmejums „Brunineeks, nahwe un welns.“ Ilgi walbija domu starpibas par ņchi mahņslas darba izņelņchanos un ņaturu; pehdejee pehtijumi nu nahņuņchi pee pahrliezibas, ka tanti apņtrohdatâ ideja naw jauna, ta ir widus laikos loti eemihlota un ta beņ ņchaubam ari eeroņinaja Dürera darbu. Bet, ņaka Webers, meistars, kas ir ņpehjis pahrlauņet plato, imihlâtas wehlafo widus laiku mahņslas proņu tiņ zeeņchâ, pilnigi iņweidotâ, weenatnigâ noslehgâtâ dņejâ, tas pelna wairak apbrihnoņchanas, nekâ ja tas beņ jebkaņdeem paraugem buhtu radijis ņcho mahņslas darbu iņ ņewis paņcha.***) Atņwabinatees no tradizijas no „agraņ dabuteem eespaideem“ ir nereti gruhtak, kâ eesahkt kaut ko pilnigi jaunu.

Tâ tad ņaidri, kâ mehņ mahņslas radiņchanas prozeju ari nenemtu, weenmehr tanti atrodami momenti, kas leef domat, ka te pee parastâm parahdibam apņinas darbiba peeweenojas jauni, wehl nepaņihstami elementi, kas radiņchanas prozeju wada zitadi, nekâ to dara domaschanas ņpehks. ņkaiņts naw no domaschanas ņpehka radits, ņkaiņtu newar ari ar domaschanas ņpehku ņapraņt, — tahdas domas mehņ atrodam pee Wehtes paņtahwigi. (ņal. ari 8. ņehj. 560.—567. l p.). Kaņdas ir ņchi „darbigâ ņpehka“ (Wehte) ihpaņchibas, un ziktahl tas eenem atņewiņchku weetu atņiņchanas darbiba, par to war buht daschadâs domâs. Titlab Wehte, kâ ari wehlaņ Echopenhauers ir tanis uņņkatos, ka tahdos brihņchos, kad weenâ azumirktl teef ņtipraka muņju „instinktiwâ inteligenze“, mehņ redņam leetas zitadâm azim;

*) Segal, Psychologische und normative Aesthetik, Zeitschrift für Aesthetik u. allgemeine Kunstwissenschaft, 2. ņehj. (1907). 2. l. p.

***) Weber, Beiträge zu Dürers Weltanschauung, 43. l. p.

šajuhdam idejas, kas var atklast jaunās atzinu virknes*).

De šchai weeta šateekas mahkšla ar šinibu, dseja ar filoso-
fiju. Dewinos gadijumos no desmit, šata kahdā weeta Meterlinkš,
šlehpjas ihsta dsejas darba škaištums un leeliskums tur, kur tas
leef eejust zilweka likteni, eejust kahdu jaunu šafaru starp redšamo
un neredšamo, starp laizigo un muhšchigo. Tahdā dsejas darbā
šlehpjas praweescha wahrdi, kà to pašchu domu isteiz lialds šawā
De profundis.

Nereti mahkšlineeks ar weenu šawu darbu eesahf jaunu
laimetu neween mahkšlā, bet ari šinibā. Kad Dürers šhmeja
„Melancholijā“ kristalu ar wina tik dachadi apgaišmotām pušem
un ar tik gruhti šhmejameem šaiššinajumeem, tad newar šchau-
bites, ka tas pee šchi šarešchgitā kermena rahdijis šawam laik-
metam perspektiwas mahkšlu, un šhini mahkšlā bij Dürers pah-
raks par wišām lihšj tam waldošchām šinašchanam; perspektiwas
mahkšlā tas eerahdija šawa laikmeta šinibai un nahkotnes mahkšlai
jaunus zelus**). Dürers guldinaja kapā wešelu mahkšlas periodu.
(Weber, 42. l. p.).

Šit neaptiverami leela nošhme perspektiwas mahkšlas attih-
stibai, to leezina wiša turpmakā glesneeziba. Naw pahršpišlets,
kad Segals šaka, dšihwes teeschamibas attihstiba glesnā atbalstas
uš atradumeem un uš attihstibu dachado perspektiwas weidu
išleetošchanā. (Segal, Psychologische und normative Aesthetik).
Bet jaunais laikmets perspektiwas išleetošchanā dara eespaidu ari
uš zitām mahkšlam, tāpat kà tas nepalika beš eespaida uš mate-
matiku, filosofiju, estetiku, daiļliteraturu u. t. t. Ar leelu peepeschu
wilni perspektiwas mahkšla dewa „formas lepnai warai“ wišās
winas išteikšmēs jaunus zelus, par kureem forma attihstijās
tahlak, gan pehž šaweem ihpatnejeem eelšchejeem likumeem, gan
ari šanemdama un pahrkausešdama eespaidus no zitām dšihwes
pušem. Tā pahrwalda mahkšlas laikmetus titlab kà šinibu laik-

*) No jaunakeem autoreem šal. ari jau aišrahdito rakstu: Segal,
Psychologische und normative Aesthetik.

***) Weber, Beiträge zu Dürers Weltanschauung, 76. l. p.

metuš ņehziģi dņiņa, ņawada, wehl neņapraņta atņiņņanaš dar-
biņa, uš kura materielaņ paraņdibaņ ir ņawš eeņpaids, bet tiņai
kū wiņpaņrejeem formaleem kaireeneem, kaš wehl nenosaņa paņņhu
atņiņņanaš ņiprumu waģ wiņaš zenteenuš un wiņaš ņaturu.
Weenigi no ņņi redņeš ņaņwoņka ņkatoteeš, teeņ pilnigi ņaprotami
ņautiņka wahrņi, ka ģenijs naw iņņkaidroģams ar ņaimneeģiņeem
apņaņkleeem. Bet maņņlā ir ģenijs ģandriņš wijs. —

VI.

Mahkflas jautajumi.

Ta wehl ir šaprotams, ka muhšu kritika nav peeraduši pee pamatigaka darba jautajumos, kas stahw attahlatu no muhšu literariškās dšihweš, tad pawišam neišprotami leekas, kà wareja to pahrneimt šastingums mahkflas jautajumos, ap kureem pee mums norišinajas plaschi un deesgan daudšpuseji strihdi.

To newar pat par šastingumu nošaukt, tas ir kaut kas wehl pretigaks. Sedomajatees zilwekus, kas gandrihs wišu šawu dšihwi pawada pee estetikas jautajumeem, kas grib par mahkflu pehdejo wahrdu teikt, un ir eeguwuſchi ſinamu ſtahwofli; eedomajatees ſchos paſchus zilwekus, kureem tatſchu it labi wajadsetu apſinatees, ko no wineem prasa wiku ſtahwofliš, ka tee ne tilween ſawas ſinaſchanas nopeetni nenem, bet paſmejas ari par paſchu laſitaju, ſchodeen tam teiz weenu, riht otu un ja pagadas, tad runà diwam mehlem weenà reiſà. Tas naw fails apgalwojums, tas ir fakts. Luhdſu, peemehram, atſchfireet Dihgotnu Zehtaba „Latweeſchu literatura“*), 9. lapas puſi un 133. lapas puſi. Ab àš weetàs te ir runa par Anenariuſa estetikas prinzipeeem. Bet kamehr 9. lapas puſe autors uſto aisrahda (libdſ ar Lunatſcharſki) ar atſinibu un nem to par pamatu, rakſtidams :

*) Dihgotnu Zehtabs, Latweeſchu literatura (materiali latweeſchu rakſtineezibas wehſturei), Riga 1906.

„preekš mums tihrā mahtla, ihpašči dseja ir dšihwes konzentrazija; lai padaritu šaprotamas šhās domas wišā wīnu plaščumā, tad esam spēesti iškaidrot muhšu estetikas ihstos galwenos pamatus. Šchis estetikas šaknes mehš jau atrodam 18. gadu šimteni pee Hemsterhūsa, kura teoriju atšina ari Gēhte. Ta pate teorija atjaunotā weidā škaidri apšihmeta ari no Rich. Awenariuša wīna pšichologijas kūrjā.“

Tad izžitejis lihdi galam „šchis estetikas pamata prinzipus“, autors peemetina, lai nezeltos nemasakās šchaubas: „Man naw peetaš nekō atnemt, ne peelikt.“ (13. l. p.) Turpreti 133. lapas pušē raksta tas pats autors:

„Tā ir leela weenpušiba, ka dašči muhšu „kritiki“, šalajijuschees Awenariušu un zitus wahžu šmalķo familiju estetikūs, šludina pee mums tā jaunu pateesību, ka diejot war weenigi par „šaldruhktišalām wehšmam“. Šchos kungus pašihst no wīnu darbeem. Šglihtots lašitajs, ihpašči muhšu laikos, gan newarēs šaprašt, kamdeht weenigi šelta jaunības tendenziošai kungu juhtīnu lirikai buhtu teešības uš pastahwešhanu...“

Tā tad te Awenariuš pahrwehrtees par „wahžu šmalķo familiju estetiki“, kura pamata prinzipus taišču neatšihš Lihgotnu Žehkabs. No teem išejot war taišču weenigi dseedat par „šaldruhktišalām wehšmam“, tee ir estetikas pamati „kungu juhtīnu lirikai“. Lai nedomatu, ka autors jokošas, tad tas wišā nopeetnibā greeščas pee „išglihtota lašitaja“ un šauz to par leezineeku...

Kas tas wišs ir? Waj pawirščiba jeb waj autoram wišpahrim leeta pawījam nepašihstama, par kuru tas runā? Katrā šinā tas naw tahds atgadījums, kuru waretu iškaidrot ar pahrškatīščayos. Te, šchini atgadījumā, atšpogulošas wiša muhšu garīgā wahjiba. Neti kad šinama garīga parahdība isteizas tik špilgti weenā weenīgā šaktā. Literariškās pihlu šahdšības ir ta pašča šakta atšchgarnā puše.

Tomehr japeešihmē, ka šawā „Latweešču literaturas wehšturē“*) Lihgotnis kuteligo estetikas jautajumu išlaidis;

*) Lihgotnu Žehkaba Latweešču literaturas wehšturē, Rīgā 1908.

naw tur nedj Awenariuša no 9. nedj ari no 183. lapas pušes. Bet tas, protams, pašču jautajumu neišškir. „Išglihtotais lašitajs“ nepeemiršis mahkšlas kritiki arween pajautat, kà tad ištiti ar to Awenariuša „šaldruhktšilšalo“ estetiku palika, un te tad nepeetiks, ka luhpas špize, te buhs jašwelp. . .

Apškatišim, ko pašneediš mums tai pašchà estetikà dašchi ziti.

Wišpirms, kas ir mahkšla? Tà eejahtas wišos pehdeja laika traktatos jautajums par mahkšlu un winas nošhmi. Un nu nahš wiši weenà rindà un nodseed šawu dšeesminu.

„Pašchi pirmee mahkšlas šahkumi ir išgrešnošchanàs jeb rotas leetas“,

rašta weens 1906. gadà (Wezee elki, 43. l. p.),

„mahkšlas šahkumà mehš išejam jau pee mešchonu išgreestàm rotas leetam“,

išcheep otrš 1908. gadà (Jauni, 51. l. p.). Teekšchanàs pehž išrotaschanàs un ar to mahkšlas šahkums ešot mellejamš dšimuma instinktà; tas ušškats jau ešot

pats par šewi tik nešchaubams un jau daudšas reišas plašchi un pamatigi peerahdits“.

(Wezee elki, 43. l. p.). Kas muhšu mahkšlas prahntneekšem par daļu gar to, ka Darwina ušškats par

„Dšimuma instinktu kà špehtu, kas weena dšimuma indiwidam leek išrotatees, lai patiktu otra dšimuma indiwidam“,

neatrod jaunakà dabas šinibu literaturà neerobeschetu atšihšchanu pat pee tahdeem darwinišma aištahweem, kà prof. Platte*), nemas jau nerunajot par šinatneekšem, kas darwinišmu konšekwentaši atraida. Bet ja ir dibinatas šchaubas, waj dšimuma instinktam ir tik šwarigs ešpaids pee išrotaschanàs dšihwneeku walsti, kà to agraf domaja, tad wehl wairaf jašchaubas par to „waj dšimuma instinkts ir tas pamats, uš kura išželas mahkšla“. No mamuta laikmeta pahri palikušchee fiškee šeweeschu tehli, pareišaf šafot, tehlu atleekas, naw nebuht wehl peerahdijums par dšimuma instinktu kà noteizeju pee mahkšlas išželšchanàs. Tas pats Karlis Wehrmans, uš kura mahkšlas wehšturi teek muhšu publizištikà aišrahdits kà uš eewehrojamu darbu, ir šhink

*) Platte, über die Bedeutung des Selectionsprinzips.

jautajumā ļoti atturīgš; ja, taš pat atraida to uškatu, it kà no ņheem pahriš mamuta laikmeta atradumeem waretu taišit noteiktakus ņlehdņeenus par mahkņlas iņņelņchanos. Wehl ņtingrati iņņakas par to weens no paņiņtamateem ņinatneekeem, Dessuà. „Kà ņeeweēņhu tehli iņ mamuta laikmeta, rakņta taš, buhtu iņgreesņti no wiņreescheem miņleņtibas aiņgrahbtibà, teef labpraht apgalwots, bet ne ar ko peerahdits.“*)

Muņņu inwalidu ņinibai ir tad jau daudņ dņiņwaka ņantafņija. Pirmatnejaiš zilweks ari tadehņ, proti, attehljojot wišpirms ņeeweeti, ka taš pee tàs redņot „dņiņto, noņlehpumaino dņimņchanas miņklu“, kura wiņu ņewiņkņi pahrņteidņot. (Wezee elki, 42. l. p). Tif ņchehl, ka ari ņchai ņantafņijai jaņtahda pretim nopeetni ņoziologijas pehtijumi, un pehņ teem iņrahdas, ka newiš dņimņchanas miņkla tif ņipri nodarbina pirmatnejo zilweku, bet gan — nahwes miņkla. „Rakņturiņki ir preekņch ta ņauktà maniņtiņkà un lunarà paņaules uņņkata laikmeta, ka te wiņur atrodams jautajums par nahwi un par nahwes eemeņlu. Geņahkums zilweku ņchini laikmetà wehl nemaņ nenodarbina, bet gan gals, nahwe**). Tà tad, jaņchaubas ari, waj „ņeeweete-mahtite“ pirmatnejo wiņreeti eekustinaja ari zaur „dņimņchanas miņklu“ uņ mahkņlas darbeem un waj atrastos mamuta iņgreesumos neņlehpjas kaņhda pawiņam zita noņiņme un kaņhda pawiņam zita dņina.

Pirmatnejà mahkņlas dņinà parahdas ari

„indiwida ņehku jeb energijas pahratums“, ņaka weens (W. elki, 44.), winà iņejas

„zilweka ņehki un wiņa organiņma energijas pahratums“, iņcheep otrš (Ŷauni, 51.)***). War atņauttees pre tam uņ Darwinur un Spenņeru, bet ņazit, ka „ņchis uņņkats ņchimbrihņham jau pilnigi nodibinats“ (W. elki, 44.), ir maldiņchanàs un zitu maldinatņhana. Ari te apdomigakeem ņlehdņeeneem jaatņiņt, ka nebuht newar noteikti apgalwot, ka pirmatnejo zilweku rotatàs iņteizas

*) Max Dessoir, Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft, Stuttgart 1906, 295. l. p.

**) Frobenius, Die Weltanschauung der Naturvölker, 395. l. p.

***) Luņņu peeņoņchanu, newar galwot, waj netņheep abi.

meesijās enerģijas pahrakums un ka tahds enerģijas pahrpluhdums „apmeerinata3 materiela3 vajadsibas“ buhtu tas spehts, no kura radusees mahkila. Ka enerģijas isteikmei formu kustiba (dseedafchanā, dejojchanā, tehlofchanā) pee pirmatneja zilweka bij loti beeschi par zehloni pfichijti spehti, neatkarigi no apmeerinatām materiela3 vajadsibam, par to ir soziologija skaidriba. Daud3 kas leek domat, ka schai formas isteikme3 nebuht neteek issehts kahds enerģijas parahkums, bet taisni otradi, ka zaur winām teek sinama enerģija rabita. Tas ir usskats, kura pla3schakai istirsafchanai te naw weeta.

Tai jinā ir weenis prahtis Dessuā un ziti, ka vajadsjeja buht ihpatnejeem impulseem, lai mahkila wareja pazeltees pahri par pirmeeem eesahkumeem. Ta jau paschos dihglos „suhza baribu no daud3 safnem“*). Pat Groos, kas pamatigi nodarbojees ar dsihweeku un zilweku rotafafchanos, atsiht, ka rotafafchanās eetwer jēwi skaituma parahdibas, bet tas wairaf atteezinamis, jafa tas, us mahkilas baudisfchanu un ne us mahkilas radisfchanu**).

Tahlat, ja tas pats autors, kas peemin Wehrmana „mahkilas wehsturi“ ar usslawu (W. elki, 43.), buhtu to nopeetni lasijis, tas tur buhtu atradis sekofchu weetu :

„Kad atsiht, ka mahkila muh3u safehgumā eesahkas tikai ar to radisfchanas darbibu, kas pasneed3 taustamus un red3amus raschojumus, tad starp rotafafchanās dsihu un ihsto mahkilas dsihu ir wehl leel3 attahlum3.“**)

Nopeetna doma buhtu to nowehrojufe un ta buhtu jautajufe, kas tad no muh3u drofcheem apgalwojumeem pahri paleek? Ta buhtu tahlat nodfikinajufes un buhtu warbuht nonahkufe pee domas, kas pawisam zitadi isskatas. Lai paflaujamees, ka spreesch Dessuā :

„Tautu siniba un preefchwehstures pehtnee3iba ir fanefufe daud3 materiala, bet us muh3u galwenateem jautajumeem ta newar fchodeen un warbuht ari ne wi3ā nahkotnē dot noteiktu atbildi.

*) Dessoir, Aesthetik, 301. I. p.

**) R. Groos, Der ästhetische Genuß, Gießen 1902, 13. I. p.

***) Woermann, Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker, I. Band, Leipzig 1900, 2. I. p.

Mehs gribam, peemehram, sinat, waj mahfsla nepluhtj iſ
faħdas ſewiſchķas zilweku garigās ſpehķas jeb waj ta naw
faħda zitas garigas darbības neattihķtita forma, mehs weh-
lamees ſinat par pirmatnejās mahfķlas ſafareem ar pahrejo
kulturu winas laimētā; mehs wehľamees, ka ſinatne, atteħ-
ľobama pirmatnejos mahfķlas darbus, muhs pamahķzitu par
juhtam, no kuraħ wini iſzeħľās un kuras winas pawadija..
Un wiſs tas un wehľ wairak paleel pagaidam tumſā.“*)

Tā ſpreesķ godigi un atķlahti ſinatneekſ, kam ſoziologija naw
tiķ mutē ween. Ziķ daudķ nolaidigas paſķpaķahwibas un ziķ
maſ nopeetnibas taiſķu wajadſigs, lai peħķ tam ſaķzitu, ka uſ-
ķkati pa mahfķlas iſzeħķchanos „jau pilnigi nodibinai“. (W. elķi,
44) Bet taħds, ķa leekas, jau ſabeedriķo ſinibu liktens pee
mums, ka tās nekad naw tikuſķas nopeetni apſtraħdataſ un
ziķ maſ nopeetni teel nemts muħķu „iķķlihtotais laſitajs“, to jau
redſejām pee ſpiħdoſķa peemehra...

Weens no ſwarigakeem ļautajumeem wiſā mahfķlas ſinibā ir
ļautajums par daiľuma ſaķuhtu, kuras ihpaķķhibu ta zenſķas
ķapraſt, taħdā ķahrtā tiľdama par atſewiſķķu ſinibu noſari ſinibu
kopibā.**)

Daiľuma ſaķuhtas notikumi noriſķinajas muħķu garigā
eeķķhibā. Bet ķa tee eeroſķinajas, ķaħda ir ſķo notikumu gaita
un winu ſakari ar aħribu, pee ſķeem ļautajumeem ļaunakā
mahfķlas ſiniba un wiſpahreķā pſichologija atrodas tagad dſiħ-
wakā domu iſmainā.

Zilweķā attihķtijusēs un attihķtas ſpehķa ſanemt no mahfķlas
peedſiħwojumus. Waj ta nu ir, ķa mums apģalwo, „ſewiſķķa
ķonſtruķtiwa prahta ſpehķa“ (W. elķi, 48), tiķai „domu darbiba“
(W. elķi, 49), ķas nowed pee „zilweku ſawſtarpeķas ſapra-
ķchanās un ſtarp zitu pee zilweku ſapraſķchanās zaur mahfķľu
jeb waj ſķi ſapraſķchanās un wiſpahrim zilweķa ſpehķa eedſiħ-
wotees otrā zilweķā un liħķ ar io mahfķlas raſķķojumos

*) Dessoir, Skeptizismus in der Aesthetik; Zeitschrift für Kunst
und Wissenschaft, 2. heft., 1907. g., 454. l. p.

**) Tamarin, Aesthetisches Ideal und ethische Norm, Zeitschrift etc.
1907, 163. l. p.

attihstijusēs aštraf nekā domaššanas darbiba; waj wispahrim eejušanas špehja ir domaššanas darbibas wehlaš zehlums, kas peenahf klahf tif wehlašā prahta attihstibā?

Jaunakā pšichologija leef pee šchi jautajuma ištrahdajšanas few par pamatu to eksperimentalās pehtiššanas atradumu, ka „katrs stahwoflis“ muhšu apšinā teef jem weenadeem apstahleem pawadits no pilnigi noteiktām, likumibai padorām isteikšmem muhšu ferment.“*) Muhšu eekšchejee peedšihwojumi išpauščas instinktīwi dašchados kustenos, šarešchitās nerwu un muskulu špehlēs un ko mehš pee otra zilweka nowehrojām, ir zits nefas kà šchahdas isteizoščas ahrejas parahdibas. Bet kà mehš nahkam pee šwešchu juhtu peedšihwojuma? Uš to atbild eejušanas teorija šefošchi: kà pee eekšchejeem pahrdšihwojumeem ir šaistitās šinamas kustibas, tāpat ari otradi, pee šinamām kustibām šinami eekšcheji pahrdšihwojumi.***) Wiši eejušanas notikumi šahf attihstitees ar to, ka zilweks ahrejas kustibas, ko tas redš pee šaweem lihdszilwekeem, zensčas atfahrrot. Šchi atfahrtošanas dšina ir weens no muhšu wisafakeem instinkteem, un pašchi atfahrtojumi ir wispirms „stulbi, ahreji“ (Lipps). Tif wehlaš tee pahrwehršchas tihri eekšchejos atfahrtojumos, kas tahdā zelā iškop zilweka eekšchibā špehju eejustu otru zilweku. Naw tā, šaka Lipps, eejušanas teorijas pamatigakais ištrahdatajš, it kà mehš papreekšchu šinatu, ka kahdā nowehrotā kustibā zitā ferment išpauščas šinami eekšcheji notikumi, kuras tad mehš peedšihwojām, zaur domu darbibu; nē, peedšihwojumi ir pirmee. Prahta šapraššana zelās no eepreekšch notikuščas eejušanas, mehš papreekšch eejuhtam un tad tif šaprotam, un ne otradi.***))

Čejušanas dšina war tift, protams, nodšikinata, eekšchejee ušbudinajumi war šošmalzinatees zaur jauneem peedšihwojumeem, bet tas negroša eejušanas prozeša pamata fahrtibu.

*) Lehmann, Die körperlichen Äußerungen psychischer Zustände, Leipzig 1889, 1. šehj. 216. l. p.

**) Lipps, Grundlegung der Aesthetik, Leipzig 1903, 133 l. p.

***)) Lipps, Grundlegung der Aesthetik, 126. l. p. u. ž.

Ļavījam otradi: tas eejusšanas spēku padara tīf ašu, ka tas spēhigs šanemt pašhus leegakos eewīkojumus, peemehram, ari nedsihwā dabā. Zilweks te dabā tad ari nezen'chas wīš „šapraft daschadu nedsihwu preešchmetu dwehšeli“ (Wezee elki, 48), bet gan šanem zaur krahsam un krahsu pahrejām, zaur tā šaukto „teešcho faktoru“, estetiskās šajuhtās eekustinajumus beš (domu) ašoziazijām.

Zaur juhtu eewīkojumeem eekustinatās domas nahf wehlat, tās ir tīfai šekas, bet ne zehlons šajuhtai; pee pašchas eejusšanas tās ištēnibā nemaš nepeeder. — Zekš ar augštām, tumšām eglem eekustina daudš zilwekos baiguma šajuhtu. Tas noteef beš domāšanas, beš kahdas šapraššanas. Domas peešlejas pee eekustinajuma tīf wehlat. Šeedams no modernās energijas metafīšikas, pehž kuras wīš muhsu garigee eekšchejee pahrdsihwojumi naw zīš nekās kā finamas energijas kustības formas, Ričhards Wagners (ne komponīsts Wagners) nahf pee šlehdseena, ka, paleefot pee augšchejā peemehra, kustības weidi, kas nahf no ahribas, no augštām, tumšām eglem, ir warbuht nejaušchi lihdsīgas teem pašcheem energijas kustības weideem, kuras mehš šajuhtam šewī kā baigumu un tas apštahklis tad peedod muhsu šajuhtai šawado notrahju *) No kaut kahdas zilweku zenšanas tumšās egles „šapraft“, protams te newar buht ne runa, nedš ari no kahdas „konstruktiwas prahta spēhjas“.

Mehš redšam, ka te pee eejusšanas teorijas notizis tas patš, ko jau wairakkahrt peedsihwojām, proti, ka zilweki kaut ko dširdejušchi, bet, ka teem atkal truhzīs nopeetnības waj ari kaut ka zita.

Weens kas teeša, eejusšanas teorija ir wehl neištahdata, un ta šawā tagadejā weidā war modinat neustizibu**), bet neba šchahda finatnīška nepeetiziba ijpaušchas muhsu kritikā...

*) Wagner, Aether und Wille oder Haedel und Schopenhauer, Leipzig, 1901, 187. l. p.

**) „Pat uš eejusšanas teoriju war atteezinat šteptisko domu“. — Dessoir, Šteptizismus in der Aesthetik, Zeitschrift u. t. t., (07) 454. l. p.

Zilweks daudisahrt pahrdsihwo juhtu šawiknojumūs beš jebkahlām intelektuelām ašoziazijām. Ribō domā, ka tee ir reti, bet ari tas tahdus nenoleeds, peem., hailes beš kahda zemeļa, šchaušmas dabā, uštraukumi nafti u. t. t.*). Šķeet, ka Ribō te peeteekošči neeewehro jaunakos pehtijumus pšichologijā, kas rahda, ka zilwekā noteek wairak šawiknojumu beš jebkahlās eepreekšhejās šaprašhanas, nekā to parasti domā. Šchai sinā demušči interesantus ašrahbijumus pehtijumi par wahrdeem un wīnu eespaidu. Šrahdas, ka zilweka gars ļoti beeschi nebuht nešanem zaur wahrdeem to preekšmetu glesnas, kuruš tee apšihmē, peem., kļuš lašot, kad wahrdus tik redš, un tomehr ar teem teek raditi juhtu un domu peedsihwojumi. Wahrdi pašči par šewi, kā simboli ween, beš šawa, tā šakot, leetiškā šatura war sinamā optiškā waj akustiškā kahrtibā eerošinat pat štiprakus šawiknojumūs, nekā preekšštati, kuruš tee apšihmē. Tā teesčas eejuhčas faktors war išteiktees pat ikdeeniškā walodā; ari te noteek pa dakai teescha eejušhana beš šaprašhanas ašoziazijām. Šaunakā pšichologija beš tam pahrleezinajušēs ar tā šaukteem „kairēnu wahrdeem“, kā eewiknojumi, ko zilweki šanem no kahda wahrda, ir ļoti dašchadi un grošas pehz šcho zilweku wišpahrejās garigās buhtneš, wīnu temperamenta un juhtu šahwoķķa, wīnu peedsihwojumeem un wīnu azumirkliģās apšinas**). Pašihstamais pšichologš Kūlpe taiša no tā šlehdeenu, ka zilweks šaprot wahr- dus ne tapehz, ka tee atkahrtotu waj iššauktu teeschi wīna atminas waj fantaišjas glesnas, bet gan tapehz, ka tee eekustina šawikno- jumūs, kam ar šchim glesnam ir kaut kahdas peeslaras weetas***).

Teeshus šawiknojumūs zilweka gars nešanem weenigi no škanam. Kā škanas ir gaiša wīķi, tā krahšas ir etera kusti- bas weidi. Un kas ir leetu weidi preekšch muhju apšinas, kā

*) Gal. wīna Logique des sentiments.

**) Stieglitz, Hilfsmittel für Verständnis und Wiedergabe von Ton- werken, Zeitschrift etc., 1906, 398. I. p.

***) Kūlpe, Über den assoziativen Faktor des ästhetischen Eindrucks, Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie, 23. fehj. 164. I. p.

ne pahrejas no weenas krahsas uš otru, no wrena kustiabas weida uš otru?*)). Wišī ſchee daſchadee kuſtibas weidi eepluht muhſu apſinā. Nā tee te ſateekas, kaſdas gleſnas tee te eeſihmē, kà ižekas un noriſinajas pee tam zilweka garigee peedſihwojumi, par to mums tagadejā pſichologija ipehji dot tik nedauds aiſrah-dijumus. Wišī ſchee iſſkaidrojumi ar kuſtibu weideem, eewilno-jumeem u t. t. ir pagaidam ari tikai lihdsibas. Weenigais, ko war ſazit, ir taš, ka weenadi ſawilnojumi war raſtees no ſoti daſchadeem eeſpaideem. Waj ſchis eewilnojums noteek taħdā kaħrtā, ka ſinamā ahrejā energijas kuſtiba ir lihdsiga kaħdai žitai, ar kuru apſinai bijuſe kaħdreis agrak dariſchana, zaur ko muhſu apſina peedſihwo lihdsigu ſajuhtu kà agrak jeb waj ſchi ſajuhta teek modinata ar to, ka eerodas kaħda energijas kuſtiba, kaš lihdsinajas ſinamai energijas kuſtibai zilweka eeſchibā, toš ir wehl weltigs jautajums.

Mehs redſejām, ka eeſpaidi zilweka garā eekuſtina teeſchus un aſoziativus peedſihwojumus. Wišs, kaš pee tam noriſinajas zilweka garā, ir padotš ſinamai kaħrtibai. Preeſch maħſſlas jautajuma nu ir jaeweero te weenkaħrt, ka ſchi kaħrtiba ir pee juhtu peedſihwojumeem zilwekā ſawadaka nekā pee domaſchanaš. Domu aſoziazijas ir weenkaħrſchakaš par juhtu aſoziazijam; juhtu eewilnojumeem zilwekā atſkan preti bagataki atbalſi, juhtaš iſſehji wiſpuſigak un ſareſchgitak ſawus ſtarus. Drukahrt, lai zilwekā raſtoš ſinami eewilnojumi, tad nebuht naw wjadſigs, ka no ahribas naħk attehli, kaš atkaħrto zilweka peedſihwojumu gleſnaš. Lai kaħda gleſna ſaweenotoš ar muhſu eeſtetiſkeem peedſihwojumeem un eekuſtinatu muhſ, tad beeſchi peeteek, ka tai ir tikai weegli peeſkaraš punkti ar ſcheem peedſihwojumeem. Tā ſauktāš lihdsiguma jeb weenadibas aſoziazijas ir wahjakaš par atgaħdinajumu aſoziazijam, kur atleek plaſchaka weeta patſtaħwigam ihpatneju juhtu darbam. Sewiſchki ipehzig-š un diħwainas war buht kontraſta aſoziazijas, kuraš maħſſlā un maħſſlas wehſturē ihpaſcha noſihme

*) Wagner, Aether und Wille, 188. I. p.

Scho daschado afoziaziju loma pee mahkšlas baudijumu šapraššanas ir redšama. Klingerā sīhmejumi dod špehzigatās šajuhčas, ihsti tapehž, ka winās truhkst krahsu; tee teeschamibu tikai atgahdina. Šaunlaiku glesneezibas dabas ainas, kas tumumā isskatas kā nekahrtigi, pawiršchi krahsu plankumi, ir reišam daudz stiprakas un dšikakas nekā wezo meistarū ruhpiģi isskrahdatās ainas. Mahkšleneckam nebuht naw wajadsigs attehlot dabu ar wišeem winas sīhkumeem, lai raditu optiska škaištuma šajuhšmu, tāpat kā musikai naw wajadsigs attehlot dabas škanas, lai raditu škanu škaištumu peedšihwojumus.

Preekšč mahkšlas šajuhšmas šapraššanas šchee weentahrschee peemehri kopā ar teem aishrahbijumeem, kusus mums dod jaunatā pšichologija eejuššanas teorijā un wahrdu kaireenu pehtijumos atklahj šwarigas atšinas. No winām mehš waram šlehgt un nekšaitami ikdeeniški nowehrojumi to pastiprina, ka mahkšla war atrastees tahlu no tā šauktās teeschamibas un ta war buht tomehr patešiga; ta war ispaustees formās un idejās, kas nelihdšinajas waj pat tik loti maš atgahdina muhsu preekščstatus un muhsu juhtu peedšihwojumus un ta tomehr war muhs estetiški eekustinat; wehl wairak, mahkšla war nostahtees ar muhsu etiku kontrasta stahwokli, isteiktees formās un idejās, kurām naidigas muhsu logištās afoziazijas un no kurām atškiras muhsu šabeeđrištās šimpatijas un wina tomehr war muhs eerant mahkšlas šajuhšmā un mahkšlas pahrdšihwojumos. „No špoka Šamletā, šaka Lessings, želas mati stahwus, weenalga, waj tee apklahj tizigas waj netizigas (peemetinašim: weenas waj otras šabeeđrištās škširas) šwadšenes.“*) Te mehš atrodamees mahkšlas teeschā warā, mums „jatiz, ko mahkšla grib“.

Mums ne tik ween jatiz, ko mahkšleneeks grib, mums wina tehli japeedšihwo šewi. Mehš pahrdšihwojam Riščardu Dresho, Franzi Mooru, Šago, — neweens no wineem newaretu mums dot, šaka Kūlpe, estetiški baudu, ja ta buhtu šaištita ar šinamu

*) Lessing. Šamburgiše Dramaturgie, 11. Etūd.

pahrleezibu un tikumibas šajuhtu. *) Kas mums pee wiseem šcheem tehleem jaejuht un japahrdšihwo, ir wiņu preekščstati, finamā mehrā norobeščoti un objektiweti apšinas šaturi. Kas eewitno-
jas muhju dwehšjē ar šcheem preekščstateem, stahw šakarā tīkai ar wiņu šaturu. Ka pee tam šchee preekščstati war reproduzet zaur ašoziazijam zilwekā ari zitas glešnas un zitas šajuhtas, tas pats par šewi šaprotams, bet tās war peederet un nepeederet pee pašča dailes baudijuma. Zif stipri, peem., ari dšimuma haudas ašoziazijas atšewiščkos gadījumos nepeejauktos pee dailes šajuhtas, tad tīkai behrniščkiga špredeleščana war tās nostahdit kā estetiška baudijuma elementus. **) Šo šauz par dailes baudijumu, tas ari pašahw no dailes elementeem. Šā ikdeeniščkā dšihwē beešči jehdšeenus šamaiša un zilweks domā, ka tas šanem estetišku baudijumu, kur pateešibā wiņa preeka juhtas teef eekustinatas no atmiņas par „apmeerinatām wehdera prašibam“ waj patihkamū šnaudeenu, un zitām tamlihdšigām haudam, tad tas wehl naw eemešs domat nelogiški un neiščfirt jehdšeenus ari pšichologijā.

Zilweks labpraht zensčas patihkamibas šajuhtu pee kaħda eespaida pašiprinat ar zitām patihkamibas šajuhtam. Šā tas noteef ari pee estetiška eespaida, pee kura nereti teef peejauktas patihkamas politiškaš, šaimneeziškaš un etiškaš domas, gan personiška patmihliga rakstura, gan juhtu wehrtibas, kurām šozials raksturs. Tahds peejaukums nesaudē šawu raksturu, lai tas štahwetu zitadi ari deef' zif augstu kā etiška wehrtiba, tahds „ašoziatiwais faktors“ nepeeder pee mahšklas šajuhtas. Waj no dailes dabutais eespaidš papildinajas parasto ašoziaziju zelā, kā to domā Šūlpē jeb waj zaur šawadu fantāšijas darbibu, kā domā Šolkelts (Volkelt), tas te beš nošihmes. Ašoziazija naw pateešibā tatščhu nekās zits, kā hipotetiški peenemtais zehlons, kapecħz šchi brihščha peedšihwojums ižel zilwetā kaħdu zitu, kas lihds eespai-

*) Šūlpē, Über den assoziativen Faktor des ästhetischen Eindrucks, Vierteljahresschrift 2e. 156. I. p.

**) Tas noteef, peem. Šantawa Wezoš elkoš, 48. I. p.

dam atradās meera stahwokli.*) Mehš aizrāhdijām tīf uš dā-
scheem afoziāziju weideem, bet to ir pateēfībā beš ūkaita.

Renoleedjami, kā teešchais eespaids no formam, krahjam, ūkanam u. t. t. („teešchais faktors“) pee mahkšlas baudijuma nahk ūakarā ar afoziatiweem elementeem („afoziatiwo faktoru“), bet tee peeder tīkai tad organiūki ūkaištuma ūajuhtā, ja tee paūchi ir atkal eūetiūskas dabas. Gejuūdami kahdu mahkšlas buhwi, mehš waram peejaukt dāūchadās eeroūmes, peem, patihkamas dūūihwes ūajuhtu u. t. t., bet tīkai tās eeroūmes te ir ūkaištuma dabas, kas ūaiūtas ar ehkas linijam, winas ūimboleem, winas formam — wiūš tas, kas, eejuhtot teeūcho eespaidu, pluhūt iū muhūu eūetiūsko eejuhtu krahjuma.

ūhis tihri eūetiūskās eeroūmes ir dūūihwē daudj beeūcha-
kas nekā tas iūleekās. Ja pee winām peejauzas mahkšlā zitas, kas pehž ūawas dabas pee winām nemāū nepeeder, tad warbuht wehl wairāū ūkaištuma afoziatiwais faktors paūrwalda zilweka tīkumiūko un politiūko juūchanu; warbuht, ka te iūpauūchas wina leelakā noūihme, wina leelā kulturās loma.

Ir ari lōti nepareiūi domāts, kā baudu afoziāzijas eenem tīf ūtīpri waldoūchu weetu pee mahkšlas eespaideem, kā muhūu kriiūki tām eerahda „leelako lomu“ pee eūetiūka baudijuma (Wezee elki, 48.). Ja waja buht ūtīprai nihkulibai, kur pee „ūkaiūta zilweka tehla“ ūajuhtas mahkšlā ūpehlē „leelako lomu“ baudas afoziāzija „t. i. darbojas dūūimuma iūūtinktū“ (Wezee elki, 48.). ūhūts mahkšlas darbs tahdām ūajuhtam nedod weetas. „Uū faila zilweka normala tehla,“ ūaka Deūūuā, „duūū ūināms wehūums, kas mums neatkauj domat, waj muhūu preeūūchā wihreetiūs waj ūeeweete; pats ūkaiūtakais tehls teek te baudīts beš dūūimuma ūajuhtas, kā dabas waj melodijas ūkaištums.“**) To tātūchu wajadūeja ūinat taiūni teem engeleem muhūu kriiūkā, kas newar deeūgan nopukotees par erotīūko elementu mahkšlā (Wezee elki, 158.), waj

*) Breūchner, Die Reproduktion und Assoziation von Vorstellungen, Leipzig 1907, 47. l. p.

**) Max Dessoir, Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft, Stuttgart 1906., 4. l. p.

kuri „baudijumu kahri“ nemas nepasihst, kà, peem., Janšons (Jauni, 13. u. z.). Katrâ sinâ peeder baudu afoziazija, kur ta rodas pee skaišta tehla, pee tã sauktãm tihri ahreja iškata (formala lihdsiguma) afoziazijam, kuras ir paščas trivalafàs un raksturo neattihstītu gara dšihwi. *)

Musikâ un architekturâ mehs šanemam paščas tihrafàs mahkslas šajuhsmas it weentahrschi tapehž, ka te gruhtaf war peejauktees šwešchi, neestetiski šakari. Bethowena simfonija rada tihrafo šajuhimu; pee Helnes doma mehs neprahtojām par praktiškēem mehrkeem.

Ta tad, nedrihst pee mahkslas darba šajaukt wina šajuhsmu šaturu, wina špehju eekustinat muhšu gribu, neglaimojot muhšu kahrem un muhšu domam, ja, beeschi ejot pilnigi pret winām, ar to domu un juhtu darbibu, kas war pee mahkslas darba eerošinatees, kà wispahrim pee katra zita preekšmeta.

Pirmais un švarigakais pee mahkslas baudijuma ir teejšais eespaids. Wišs, kas pee ta peeweenojās no muhšu preekšjītau krahjuma ir maš un te, ka ari Kūlpe atsihst, ir patešibâ neweetâ runat par afoziazijam šchi jehdseena šingrakâ nošihmē, jo, šanemdami dailuma eespaids, mehs šateekamees toti beeschi ar jauneem preekšstateem, kuri wehl nebuht naw pašpehjušchi šahtees šakarâ ar šenakeem. „Kas pirmo reiši eet zaur kahdu šwešchu museju, tas uš katru šoli šateekas ar teeškeem faktoreem, kuru eewiknotajs špehks neatrod afoziazijās pabalstu.“ **)

Newajaga šamaišit diwas leetas: špehju eejust teešcho eespaidu un špehju to papildinat. Šilweka eejuššanas špehja ir pa dakai eedsimta, pa dakai war to attihstīit. Šif daudj, peemehram, gar tās ištopschanu nenodarbojās Gehte. Šau muhšča gados buhdams, tas wehl eesahfa nodarbotees ar šihmešchanu. „Mana redše attihštas netizami,“ šaka tas, eedšīinadamees Romas škulpturās. „Zaur mahkslas darbeem teek muhšu redše ta šaklana, ka mehs preekšch dabas un winas škaišumeem teekam

*) Breschner, Die Reproduktion un Assoziation von Vorstellungen, 287. l. p.

**) Kūlpe, Über der assoziativen Faktor etc., 166. l. p.

arween peeeetamafi." *) Tahdâ pašchâ mehrâ aug wiſa zilweka ſpehja eejuſt mahkſlas ſkaiſtumus. Raſhdu eeſpaidu ſchi attiſtiba dara uſ wiſu garigo zilweku, to Gehte iſteiz kaſhdâ weetâ, runadams par Meduſas galwu Rondonini palastâ: „Sinat tikai, ka tâ kaut kaſ ir paſaulê, ka tâ kaut ko wareja radit, taſ padara zilweku diwreiſ tif leelu. Zif labpraht eſ par to wairaf ſazitu, ja wiſſ, ko par tahdu darbu war ſazit, nebuhtu tuſſcha wehja elpa. (Goethe, 8. ſehj. 409. I. p.)

Saſneegt tahdas ſajuhtas ſtiprumu war tikai tad, kaſ teef iſſkaufſtas iſdeeniſchfâs, paraſtâs aſoziazijas, kaſ eerodas weegli, un kaſ winu weetâ ſtahjâs ſaſmalzinatas, ar ihpatneju dabu. Neattiſtita mahkſlas gaume redſ beeschi mahkſlas raſchojumos weenigi winu ſtaſhta ſaturu. Telpu weidi, kraſſas, gaiſchuma ſtarpibas, — taſ wiſſ dſihwo ſawu ihpatneju dſihwi, kaſ nebuht naw taſ patſ, ko mahkſlas darbs paſtaſhta. Raiwais mahkſlâ tif ar laiku mahzâs eejuſt ari to aſſewiſchku formu un kraſſu dſihwi, kura ſtaſhta ſaturſ ir tikai par pamatu, un wina eeman-tojumſ ir tad leelſ, winam atklaſjas jauni ideali baudijumi; **) taſ mahzâs paſiht jaunâs ſajuſhmas, kaſ nenotrulinajas, kamehr ſtaſhtijumſ patſ ſaudê ſawu eeſpaidu.

Paſte apſtraſhdatâ weela ir preeſch ſchis ſajuſhmas leelâ mehrâ blakus leeta. Ko Raſaels dewa un kaſ ir wina garigais ihpaſchumſ, ta ir wina forma, kura taſ attehloja wezâs, neſkai-tamas reiſas jau iſteiktâs domas. ***) Deelo mahkſleneeku gleſnâs ir wiſpahrin weelaſ weenmehſ tâs paſchas wezâs. †) Weenigi ſtihls ir taſ, kaſ iſſaka winu mahkſlas rakſturu, un winâ war eedſihwoteeſ, kâ to redſejâm pee Gehtes, tif zihtigâ attiſtibâ. Nekad wina ſkaiſtumi, wina juſhmas awoti neatdarâs beſ nobſi-ſinaſchanâs. Buſſ zilwekſ uſ to ſpehjiſgſ, tad neweenam ihſtam mahkſlas darbam taſ nepaeſ garâm beſ dſika pazildinajuma.

*) Goethe, Zweiter römischer Aufenthalt; 8 ſehj. 389. I. p.

**) Grooſ, Zum Problem der äſtetiſchen Erziehung, Zeiſchrift etc., 1906., 305—309. I. p.

***) Weber, Beiträge zu Dürers Weltanſchauung, 60. I. p.

†) Juglar, Le style dans les arts. Paris 1901., 24. I. p.

Kad tagad prašam, kas ir tas, ko mahkslas bauditājs eenes šavā mahkslas eejuhā, kā sinamas šabeeerislas šķiras zilweks, tad atbilde ir šķaidra: wina ušnemššanas špehja (teešchais faktors) atkarāees no wina eejuššanas pawirchafas waj dšilafas organišazijas, un ta, protams, ir sinamā mehrā atkarīga no šahdas šķiras wispahrejā kulturalas šahwofla. Bet tā kā eejuššanas špehja ir attihstama, tad katrā šķirā rāees ari zilweki, kureem buhs dšilafa mahkslas eejuššanas garigā organišazija, kuri to dšilaf iškops nekā ta zaurmehrā atrodama wina šķirā. Tee noklausīšees Bethowena simfonijā ar dšilafu mahkslas šajuhšmu un eejutis marmora tehlu waj dramu dšihwak. Teešchais faktors pee mahkslas šajuhšmas tikpat mas atkarigs no šķiras kā zilweka wispahrejā garigā špehja. Bet mehs sinam, ka teešcham faktoram (eejuššanas špehjai) ir pamata nošihme.

Kas atteezas uš ašoziatīwo faktoru pee šķaistuma šajuhšmas mahkslā un dabā, tad tas ir noteikis no pirmā faktora attihstības un no indiwida estetiško peedšihwojumu bagatības. Un ari šchi naw noteikta no šķiras, waj itai itkahl, ziktahl ta šahw šakarā ar wispahrejo attihstības peeeetamibu sinamā šķirā. Aileeš estetiško peedšihwojumu r a k š t u r s. Katras atšewišklas šķiras dšihwes ihpatnejas šawadības, ziktahl tās wispahrim war špehlet lomū pee ašoziatīwā faktora, dara uš estetiško eejuhā ahtraš negatīwu eepaidu. Tee ir kā iškeenišchi preekšchstati padoti wisstipraf „noguruma efekam“ (Höfšding). Ašoziazijās tee ir wistuwaf un eerodas ari wisahtraš, gandrihš automatiški, pašchos neattihstītakos weidos, bet tik pat ahtri tee atkal nošuhd, neatšahjušchi nekahdus dšilafus eepaidus. Ko zilweks peedšihwo iškeenas, tas, kā redšejām, neekustina pat wina šinkahribu, (Machs!); wehl masaf dod tas wina mahkslas eejuhāš ašoziazijam. Religijas karos mehs redšam glešneezibā mitologiškus škatus, ašu šabeeerīšku kustibu laikmetos beeschi pawīšam ko zitu. itai ne ta laikmeta wispahrejos šabeeerīškos jautajumus.*) War šazit, ka mahkslai ir tendenže šahtees pretišchibā ar iškeenišcho

*) Juglar, Le style dans les arts, 22. l. p.

dsihwi un tas ne tamdehļ, ka wina nefa negribetu finat no dsihwes, gribetu nostahtees pahri par to, bet it weenfahrschi tamdehļ, ka to praša pŕichologiškà pretstatibas tendenze, kura ispauschas tiklab laikmetos, kà ari atšewiškàs zilweku grupàs. Pŕichologiškàs pretstatibas eespaidu war nowehrot uš katru šoli. Kamdehļ neattihstitais strahdneeks kahrigaks uš Kakambolu waj Grafu Monte Kristo nekà uš Solà strahdneeku tehlojumeem? Kakambolu un Grafu Monte Kristo tas isdsihwo un iszeesch lihdsj pehdejam elpas wilzeenam, bet waj tà ari Solà tehslus kalnu raktuwè? Naw peeteekoschi daudi nowehrojumu par pŕichologiškà kontrasta likuma ispauschanos pee glešnu un škulpturu apluhkoschanas, bet nemaldotees warès šazit, ka laikam ari te itteizas ta pati tendenze. Jašchaubas, waj, peemehram, strahdneeks no Menjè realistiškeem dselšlehejeem šanems leelaku estetišku eespaidu nekà no škulpturam is pawišam zitàm dsihwes šferam.

Un peesihmesim tuhlin: ir ari pilnigi weenalga, kur zilweks šanem šawus estetiškos peeredsejumus. Kà estetiški peeredsejumi tee ir prinzipieli weenadas wehrtibas, lai nahktu tee no weena waj otra dsihwes eezirkna, no weenas waj otras šķēiras.

Preekšch zilweka ašoziatiwà špehta iskopichanas ir no šwara, ka ta estetiške eespaidi naw weenmukigi. Taisni tas, ka tee ir pee mahššlas finà neattihstita zilweka, lai tas peederetu pee kahdas šķēiras peederedams, pahraf weenmukigi, pahraf šaistas ar wina tuwako apfahrti, ir par eemeslu, kapehž tas atšauzas uš eespaideem lehnaš, ir špehšigs tikai uš pašchàm sematàm, nogurdinošchàm, weenaldšigàm ašoziazijam un nespehšj attihstit šewi jaunās diferenzetas ašoziazijas*) Tas padara to atkarigu no lubu literaturas un lubu mahššlas. Ja strahdneeku interešè mahššlas darbs, kas attehlo wina dsihwi, tad tas nosihmè, ka tas jau wairs nestahw primitiwàs pretstatibu kahres warà; tas jau isaudšis, pazehlees pahri par šawas apfahrtines lihmeni.

*) Wreschner, Die Reproduktion und Assoziation von Vorstellungen, Leipzig 1907., I. Teil, 48., 88., 321. l. p.

Jo attihstitaks buhs strahdneeks mahkšlas finā, jo bagataks buhs wina afoziatīwais špehks, jo wairaf tas ari eejutis iš ſawas dšihwes ſawadibam.

Naw japeemirft, ka te ir runa weenigi par neteescho faktoru, paſchu neſwarigako pee ihstās eejuſchanas, bet tas war pee neat-tihstitām afoziatījam un neattihstitas teesčas eejuſchanas ſpehjas, ſajauktees ar ſchauri praktiškām teeksmem, kuras ſawfahrht war buht tik ſtipras, ka teef trauzeta ari teeschā eejuſchana.

Tahdā gadījumā eejuhtas weetā ſahkas domu iſmaina, kura, pro-tams, war buht koti daſchada pehz katra zilweka eefstateem. Gēhte to nojauz par mahkšlas plahpaſchanu (Kunſtgeſchwāz). Ta, ſinams, war buht ari kaut kas augstaks, bet ta tomehr nepeeder pee paſchas mahkšlas ſajuhtas. Un jo ahtraf pee mahkšlas eejuhtas peejaugas refleſkījas, jo wairaf ta ſaudē ſawu ihpat-nejo ſajuſmas rakſturu. Pirmā ſihme, ka zilweks atrodas ihstā mahkšlas ſajuſmā ir, ka wina ſpreedeſchana apkluft.

Strihdū par mahkſlu teef beechi ſajauktas diwas leetas : pate ſajuſma un refleſkījas, diwas laika pakahpenes, diwas lo-giſki ſchīramas parahdibas. Literatūra dod wiſahtraf refleſkī-jas, tamdehl te ari wiſgruhtaf iijchīrt, kas te peeder pee mahkšlas teeschā eefpaida un kas te peenahf klahht kā weenfahrichs patſchalojumš, waj labakā gadījumā kā logiſka dedukzija. To-mehr ari ſpehzigakais domu darbs paleef ahruſs mahkšlas ſa-juhtas, tas naw mahkšlas elementš. Bet ſpehziga darbiba ir ſchais refleſkījās tikai reti, winu waldoſchais rakſturs ir weeglums.

Nebuhs wajadſigs ſewiſchki uſſwehrt, ka eſtetika, kas dibi-najas uſ mahkšlas fakteeem un redš, zif beſgaligi daſchadi ir eewiſkojumu awoti, kas pluhft iſ mahkšlas un zif daſchadi tee eekuftina zilweka buhtni, ta eſtetika nekad nenahfs pee tik eero-beſchota uſſkata, ka mahkšlas uſdewums ir wiſpīrims pamahzit zilwekus ſchīru jautajumos waj poliitkā. Kur ween tehlojumi peeturejuſchees galwenām fahrhtam pee tahdas tendenzes, tur ihstas mahkšlas gandrihš weenmehr truhzis, bet weenteeſiſchi eſte-tikā un, peemetinaſim, weenteeſiſchi pa leelakai daſai ari poliitkā, bijuſchi nereti wiſwairaf ſajuſminati par tahdu mahkſlu, kamehr

tee ar nizinoschu fmaidu paeet garam Rubensa un Jordanja glesnam, jo fchi mahkfla ir, luhk, wezàs sabeedribas un wezo fchkiru mahkfla. Schee weenteesfichi ir dsihwà bilde pee muhsu teoretiskàs estetikas. Weens, kas war eepreezinat, ir tas, ka fchee weenteesfichi ir gandrihf weenigi muhsu wahjàs zeturdafinteligenges produkti. Strahdneeka pfichologija ir apdomigata un druhmaka, lai tas waretu buht tik pawirfchs ari mahkflas jautajumos. Newis tas praifs, lai mahkfla buhtu peemehrota politisku grupu interesem waj neattihstitai eejuhitai un feklai domafchanai, bet gan tee, kas no domafchanas behg.

Tahda peemehrota mahkfla attahlina no attihstibas. Zilweka attihstiba, wina atfihfchanas un eejufchanas fpehki ir atfarigi no afoziaziju bagatibas, no fpehjas dot ahtru un fpirgtu atbalfu uf katru eefpaidu. Na fcho afoziativo fpehku zilweka attihstit, to mahza modernà pfichologija. Zilwekam jazenfchas ifwairitees no automatiskam eerofmem, kahdàs ifteizas wina parasta dsihwe ar winas bej fajehgas un dsiluma atfahrtoam, lehfnam, fen mirufcham domam. Ja tas negrib, ka wina uf daschadeem eefpaideem atfahrtojas arween tàs paschas wezàs, pelekàs eerofmes, kas ir garigas wahjibas fihme*), tad tam jameklè apfinas eefpaidi, kas tam wehl fwefchi un ir pagaidam warbuht stipri abftrakti, nefaprotami un ka tahdi praifa dsihwafu garigu darbibu.**)

Weenmuligi, parasti eefpaidi nokauj garu. Pawifam zitadi ir, kad zilweks faxem tahlafus, fwefchatus eefpaidus. Uf to aifrahda efsperimentalà pfichologija: „Tahlaf fahwofchi, gruhitaki faireenu wahrdi iffauz pee ifmehginajumu perfonam leelafu aktiwitati, un ta wed pee bagatas reproduktivas darbibas.“ ***)

Schim nowehrojumam ir preefch mahkflas un zilweka attihstibas leelafà nofihme. Tas iffkaidro, kamdehl nefas neatstahj mahkflà tik feklu eefpaidu, ka weelas un idejas, kuras par daudf

*) Neattihstitis zilweks reage tikpat weenmuligi ka behrns. — Breschner, 252 l. p. — **) 297 l. p.

***) Breschner, 297 l. p.

peelaitotas weegli japraščanai, pawirščai domaščanai un triwialâm šabeedriškâm frašem, kautšču winu dšilakais, tihri lo-giškais un tikumiškais kodols buhtu deef' zif labs. Ēspaidš ir tamdehš tif neezigs, ka faireeni paleet beš dšihwaka atbalša, waredami eekustinat weenigi nodrahtas mehaniškas eerošmes. Lai ari ahrejās tehnikas sinā nebuhtu kaħds darbs ijdewees, tas tomehr war atštaht dšilaku audšinosču eēspaidu kà otrs, kas formas sinā wairaf ijdewees, bet naw špehjis noturetees sinamā attahlumā no bauditaja parastām ašoziazijam. Tā šauktā popularā mahškļa, kas domā attihstīt zilweka garigos špehšus ar popularu tendenzi, politiškeem, weegli šagremojameem eēspaideem, nešarešchitām, bet špilgtām frašču glešnam, zilweka garigos špehšus nemaš nepamudina. Kam nenahšs atminā daudš lugu, glešnu, tehlojumu, kas wišī peeder pee šchahdas popularas mahškļas. Zif labi ta ari nedomatu un zif labi ari nebuhtu winas noluhši, tas negroša to faktu, ka winas panahšums ir pawišam zits, nekā to parasti domā. Bet taišni šchahda populara mahškļa ir daudšiem prahtā, kas runā par šabeedriško waj šchiras mahškļu.

Mahškļas darbs war buht šabeedrišks un etiškš, kaut tam ari truhktu š a t u r ā išteiktu atteezigu ideju. To Restins iškaka šihmigi šawos pašihstamos wahrdos, ka pat kalnu linijas war atštaht dšili etišku eēspaidu.

Waj nešajuks šinameem lautineem biše, kad tee kaħdreif lašis pee Schillera šekoščus wahrduš: „Die Künste haben den frivolen Zweck zu ergöhen?“ Kā, iškauštees biše, tik nešabeedriška un netikumiška ir mahškļa, winas ušdewums ir eēpreezinat? Neušbudinajatees, atbild Schillers, juhs nešaproteet, ka ta pate mahškļa, kas šeknē zilwezes augštakos zenteenus, to dara tikai tā eēblakus un ka šchis pašchas mahškļas augštakais mehrtis buhtu eēpreezināšana. Bet šchi iškokoščas pretruna, turpina Schillers, buhtu loti weegli išklihdšinama, ja mums buhtu stingra preeka teorija un pilniga mahškļas filozofija. Tad mehš redsetu, ka brihwais preeks, kà to rada mahškļa, atbalstas uš morališkeem

noteikumeem un ka pee ta darbojas wijsa muhsu tikumiskā daba; tad buhtu tahlak redjams, ka ir usdewums radit šcho preefu.*)

Šhis preeks, par kuru runā Schillers, ir katrs tihrs juhtu eewilnojumš, un katram tahdam eewilnojumam ir morališki panahkumi, kaut ari pašceem mahkšlas darbeem nebuhtu nemas „griba šneegtees pehz morališki labā.“ Zenschanās mahkšlā cewehrot „morališki labo kā mahkšlas augstako mehrki“ ir radijuse daudš widejus darbus un ta pati zenschanās ir mahkšlas teorijā wairak faitejuši. Kā redjams, jau Schillers, kuras newarēs pahrmest, ka tas buhtu rašchojis „mahkšlas dehl“, ir tanis domās, ka tas, ko mahkšlas darbs išteiz pamahzoshās idejās, teef pahraf augsti wehrtets, šalihdsinot ar ta eespaida nosihmi, kuru dod tihri estetiskā eejuhra. Bet ja nu mahkšla šawās pamahzibās wehl peeturatos pee neattihstītai eejuschanai peemehrotas lubu formas un nemtu idejas, kas eetilpst weenigi šchaurās, weenmulīgās eerosmēs, tad war eedomatees, zif daudš ta dotu attihstībai un zif augsti buhtu wehrtejama tahda „ideju mahkšla“.

*) Schiller, über den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen.

VII.

Attihstibas ūpehki mahkſlas wehlturē.

Atleef wehl papildinat jau aiſtikto jautajumu par mahkſlas attihstibas ūpehkeem, Laſitajs nogurtu, ja te peewestu wehl wairaf iſwiſkumu no mums jau paſihſtamās literaturās. Mehš jau ſinan, ka ta ſtatas uſ mahkſlas attihstibas ūpehkeem ar tām paſchām behrna azim, kà uſ wehsturiſko attihstibu wiſpahrim.

Cepaſinuſchees ar mahkſlas radiſchanaš ihpaſchibam un winas eejuſchānu, mehš waram ari dſilaf ſapraft, zif nepareiſi ir redſet mahkſlā kà weenigo noteizeju materielo faktoru. Wehl wairaf nekā ſinatnes attihstibā walda mahkſlā ſawi eeſcheji ūpehki, uſ kureem ekonomiſkam faktoram naw p o ſ i t i w a eeſpaida.

Atſihmeſim te tuhliā weenu faktu, weenu no ſwarigakeem mahkſlas wehlturē: gotu buhwes ſtihla attihstibu architekturā. Tikai pirmee pawirſchee uſſkati par ſcho mahkſlas formu, kaš deeſgan pamatigi nenodſilinajās winas pirmos ſahkumos, wareja nahft pee ſlehdeena, ka ta noteikta no praktiſkām wajadſibam waj idejam ahrpuſ ſchis paſchas mahkſlas formaš*).

Rahds no jauneem, loti pamatigeem darbeem nahft pee zita ſlehdeena. Jau ar 11. gaduſimtena beigam ſahft attihstitees romānu ſtihla ritmiſkā wina pretſlats; jau dſili wina e ſ t i ſ k ā buhstibā ſahkas jaunais attihstibas zehſch, atklahjas jaunās linijas, kuras paſtahwigā, ritmiſkā gaitā eeſahft zihnu ar wezo formu. „Wiſš zehſch pahri widuš laiku mahkſlai uſ brihwo reneſanſeš ſemi jau toreiſ iſteizās kahdā buhwē (St. Nicola' de

*) Kà to, peem., dara ari Lübke, Grundriß der Kunſtgeſchichte, 10. Aufl., 3 Buch, 4. I. p.

Caen' bajnizâ), ne techniſki, bet eſtetiſki, ritmiſki. Tâ romantikâ paſchâ pamodâs gotika un gotikâ jau ſuauda reneſanſe**).

Tâpat ari romanu ſtihla izgelſchanâs atradas atkaribâ no ritma prinziſeem. Wiſi ziti ſpehki, lai tee buhtu ari nahtuſchi no kaſdeem „materielâs dſihwes dſilumeem“, wareja pee ſcho abu leelo buhwes ſtihlu attiſtibas noteikt blaſus leetas, paahtrinât wianu attiſtibas aſtrumu, bet tee newareja noteikt wianu ihpatnejo idejiſko wirſeenu. Ahreju ſpehku loma wareja buht weenigi negatiwa; poſitiwâ, noteizoſchâ loma peedereja paſchâm ſtihlu idejam, kâ tâs peedſima agrakâs formâs un attiſtijsâs mahkſlas juhtâs. Leelo buhwes ſtihlu pahrgroſibas nenahza no pahrgroſibam dſihwes materielos apſtahkloſ, nedſ ari ſekoja tâm, bet noriſinajâs patſtahwigi pehž ſaweem eekſchejeem attiſtibas liſumeem.

To paſchu war redjet ari pee liniju un krahju attiſtibas gleſneezibâ. Ari te walda leelâ mehrâ tahds pats eekſchejs ritma ſpehks, kâ tas, peemehram, iſpauſchas ari wlameeſchu ſkolâ 15. g. ſ. no Memlinga lihds Rubenſam un Jordanſam.

Kâ ſchkeet, ari krahju un krahju eejuhtas wehſturi ir ſawa zehleeniſka gaita. Dſeltenâ krahja bij eezeenita antikâ paſaulê un kriſtigâ bajniza mehginaja to iſſkauf, bet neilgâ laikâ ta pate bij peeſpeeſta padoteſ krahjai, kuru ta noſtahdija par naida un welna krahju. Bezakâs kriſtigâs bajnizas freſkâs no 3.—4. gaduſimtenim nimbui ir ſilas krahjas; no 6.—8. gaduſimtenim nem dſeltenâ krahja pahrſwaru, noteek ſtrauja krahju maina, un wiſzaur widus laikos paleek par waldoſchu ſewiſchka kaiſliba uſ dſelteno krahju.

Kahdu dihwainu noteiktibu peedod ſchahds eekſchejs, zehleeniſkas attiſtibas ſpehks formai mahkſlâ, to war labi nowehrot pee ornamentu (iſrotajumu) attiſtibas. Memſim paſiſtamo motiwu wezindeeſchu broderijsâs: dſihwibas foks ar putneem. Motiwa pirmâ attiſtibas poſmâ ir dſihwibas fokam katrâ puſê pa putnam, kaſ ar knahbi eekehrees ſemakâ ſara pehdejâ lapâ. Motiwa tahlakâ attiſtibâ foks peepeſchi iſſuhd, paleek pahri

*) Pinder, Zur Rhythmik romanischer Innenräume in der Normandie, Straßburg 1905, 58. I. p.

tikai divi putni, kureem katram ij knahbja iſaudſis ſarinſch ar trihs lapam. *) Te ir ſtrauja motiwa pahrgroſiba, kuras zehlonus tikai behrna prahts meklēs „ſabeedribas materialās dſihwes dſitumos,“ bet ſtarp ſcho pahrgroſibu wezindeeſchu rakſtu motiwā un pahrgroſibam romanu un gotu ſtihlā naw prinzipā nekahdas ſtarpibas.

Zehleenibas tendenze atrodama ari pee atſewiſchkeem mahſſeneekeem. Tā Rembrandta mahſlā iſlobami loti gaiſchi trihs ſtihla zehleeni, kas wiſi gandrihs weenada garuma — un pee kureem war nowehrot, kā katrā eepreeſchejā zehleenā ijdihgſt nahkoichā zehleena formas ideja. Pirmā zehleenā Rembrandta forma dod teeſchibu; wiņu fairina leetu wirſpuſe, krahsa; otrā zehleenā to nodarbina telpa ar daſchadu gaiſchumu; treſchā zehleenā walda gaijma, te Rembrandta mahſla ſaſneeguſi augſtako garigumu. Zehleeni iſeet no weentahrſchas naturaliſtiſkas plaſtiſkas un nonahſ pee impreſioniſma, iſaugdami dabigā gaitā weens no otra, bej atkaribas no kahdām idejam waj kahdeem eeroſinajumeem ahrpuſe. **)

Kad labi eedomajas motiwa pahrgroſibās, tad ari teet ſaprotams, ka ſtihli un formas beeſchi it kā apraujas, un bej kahdas ahrejas, redſamas pahrejas it kā ar weenu lehzeenu eeſahſ jaunu zeku. Tā tas ir ari pa daſai ar romanu ſtihlu. „Ar wiņu, ſaka Bernoulli, atmodās p e e ſ chi jauna mahſla, kas noteiza ahtru un dſiku attihſtibu wiſās mahſlas formās.“ ***)

Reiſ eeſahkuſēs pahrgroſiba ſtihlā un ſtihla ſajuhtā eet ne- atraidami ſawu wirſeenu. Gandrihs wiņu 14. gaduſimteni pahrwalda wiņu linija; ta iſteizas netikween apgehrbu, bet ari zilweka lozektu attehloſchānā. Paſihſtama ir kahda fruſta gleſna (no 1348. g.) Konſtanzes baſnizā, kura ir ſihmeta ſchini 14. gaduſimtena ſtihlā ar tik leeleem pahrſpihlejumeem, ka pilnigi netizami

*) Maindron, L'art Indien, 163—166 l. p.

**) Saman, Rembrandts Radierungen, Berlin 1906.

***) Bernoulli, Die romanische Portalarchitektur in der Provence, Straßburg 1906. 1. l. p.

isleekas, waj mahtfleneeks nebuhtu redsejis, ka tas, sihmedams-
tif jawadi faleektas un sagreestas kahjas, aiseet pilnigi prom
no dabas. Te bej schaubam isteizas wijsa 14. gadufimtena rak-
sturigata formas jawadiba.*)

Kad ihru lentes wijumu un geometrisku sihmejumu orna-
mentos sahft attihstitees swehru figuras, tad ari tas peenem to
paschu daschadu wijumu raksturu. Wehlaft peenahft klahft ari
zilweku tehli, bet ari schee teef eerauti pilnigi wispahreja stihla.**)
Tee parahdas netikween ar sawihtheem mateem, bet ari ar sawih-
tam kahjam un sawihtheem pirksteem.**) Schis jawadats ornamen-
tikas attihstiba pee ihreem ir, ka redsams, padota pilnigi tam
pascham stihla wirseena likumam.

Ka katrs motiws un katra forma war nonahft pee luhsuma
un eesahft jaunu, daschreis pat preteju wirseenu, neatkarigi no
ahrejeem eespaideem, weenigi sekojot wirseena eekischejai formas
idejai, ka to redsejam pee wezindeeschu raksta, no ta saprotams,
zil leelas gruhtibas japahrwar pehtischejana, lai tiktu skaidriba
par kahdas formas izselshanos. Ari te ispauschas ta sauktais
„apgreeshanats likums“, ka tas atrafts pasaulis usskatu dsim-
shana. (Skat. 40. l. p.). Naw isfinata wehl, peemehram, to
paschu jawado ihru ornamentu izselshanas. Warbuht ari winos
faut ka isteizees tas pats apgreeshanats likums, protams, sawu-
fahrt atkal pahrweidots no blakus eespaideem. Tomehr schee
blakus eespaidi un sweschi motiwi, zil war nowehrot, naw wa-
rejuschi winat eeguht patstahwibu, tee wisi tikuschi eewilkti pamata
ideja, un te isteizas kahds zits eekischejs spehls formas wara,
proti, ka forma eenem sewi sweschus elementus pahrschahdata
weida, atkal pee tam sekojot saweem ritma prinziipeem. Zoneeschu
kapitela wehsturiskee wezakee elementi nahft no Asijas un, ka

*) Gramm, Spätmittelalterliche Wandgemälde im Konstanzer Mün-
ster. 1905, 17. l. p.

*) Kraus, Geschichte der christlichen Kunst, Freiburg i. Br. 1896,
618. l. p.

*) Human, die Beziehungen der Handschriftenornamentik zur roma-
nischen Baukunst, 1907, 2. l. p.

domā, no Afrijas apgehrbeem. Šchee elementi teef no greeku mahkflas pahrkaufeti pilnigi greeku mahkflas garā.*)

Šahdi prozeši ir labi pašihstami walodās. Sinamas walodas ritums peespeesch šweščas škanas tam peemehrotees.

Bet war ari notift, ka šwešchi formas elementi dara tif ftipru eespaidu uš walboscho stihlu, ka tas teef waj nu pilnigi pahrweidots, waj ari šalejas ar šwešcheem elementeem pamušam jaunās formās. Te atkal leels eespaids tam apstahklin, kahdā attihstibas pakahpeni atrodas abu stihlu raksturigais wiršeens. No ta atkarajas, waj senakās formās noteef apgreešchanās waj tikai papildinašchanās un zif ahtri norišinajas pats formu pahrgrušibas prozešs. Tā mehlatā laika wahzu gotika vadewās italeešchu renešanšes stihla eespaideem tikai pamašam, tapehž ka wahzu gotika toreij atradās šawa wiršeena raksturigakā zehleenā. Buhwes, istabas leetas, mahjas rihki, — wišs wehl dšihwoja gotu weidos un renešanšes motiwi atrada pirmā laikā weetu tikai daščhadās peedewās pee portaleem, kapu tahpelem, wišzaur pawiršchi un nejaušchi.**). Italeešchu renešanšes b u h w e s o r g a n i š m a jaunās formas šahk tikai išplatitees, kad wezās gotu formas nonahkuščas lihdi sinamam nošlehgtam zehleenam.

Katrā stihlā un katrā formā ir eeweidota firma wehsturiška pagahzne. Bet šhini wehsturiška mahkflas pagahznē šapluhduščas daščdaščhadatās formas un formu idejas. Wehl wairak nekā šinibu pagahznē išpauščas mahkflas pagahznē daščhadi špehki, nahtdami gan no dabas, gan no rahšu un tautu, gan ari šozialām šawadibam. No tautas uš tautu, no laikmeta uš laikmetu grošijās formas daščhadā šatikšmē un raibā wiruli pahrnahza wiša leelā formu strahwa uš tagadni. No egipteescheem mehš šanehmām augu ornamentiku***); no wineem ari šfinkša tehlu, kas palizis par

*) Groot, Die Entstehung des Ionischen Kapitells und seine Bedeutung für die Griechische Baukunst, 1906, 47. l. p.

**) Brindmann, Die praktische Bedeutung der Ornamentstiche für die deutsche Frührenaissance, 1907, 8. l. p.

***) Boermann, Geschichte der Kunst, 1. fehji., 109. l. p.

wiſas zilwezes mahkſlas kopihpaſchumu. *) Egiptes ſtahdu eeſpaidu uſ pihlaru formu un egipteeſchu religioſko mihtu eeſpaidu uſ wiku mahkſlu mehſ baudam tagadnes mahkſlā un to baudis ari nahktoſne. Indeeſchu fantaſija tropu zonā dewuſi mums brihniſchfigās indeeſchu mahkſlas formas, kaſ nelihdſinajas neweenai zitai mahkſlas formai paſaulē. **) Greeku radoſchais ſpehts nokratija wezoſ- eeſpaiduſ no auſtrumeem un atſtahja mums mahkſlu, kaſ jau pahrdſihwojuſe neſkaiſtamāſ ſchkirāſ un ſabeedribāſ. No ihrcem un ſkandinaweeſcheem mahkſla ſanehma ſawado ſwehru ornamentifu, no mohamedaneem buhwēſ formas un baſatigu iſrotajumu mahkſlu. ***)

Wiſas ſchis daſchadāſ mahkſlas un mahkſlas formas ir iſ- zehluſchāſ un attihſtijuſchāſ, kruſtojoteeſ daſchadeem eeſpaideem un ſajauzoteeſ weenmehr jaunōſ zehleenōſ. Katra pamoduſēſ- jauna mahkſla un jauna forma raidija neſkaiſtamūſ wilkuſ uſ wiſām puſem. Zif daudſ un daſchadu formu neiſneſaja bronſa ſtraume, kaſ iſpluhda no Aſijāſ un wilnojaſ uſ Baltijaſ juhreaſ puſi, no kureeneſ atkal aiſpluhda par to paichu zeku uſ bronſa dſimteni dſintarāſ un ar wiku ſawadaki ſkaiſtuma weidi, ſawa- dakāſ eejuhtāſ. Dſelſcha apſtrahdaſchana wed atkal pee jaunām, wehl nepaſihſtamām formam. Italeeſchu ornamentu lapāſ eekuſ- ſtinaja ſchijpuſ Aſpeem reneſanſeſ formas, niderlandeeſchu orna- mentu greeſumi iſplatijaſ lihdiſ Krakawai, Nürnberggaſ orna- menti nogahja lihdiſ augſtateem ſeemeleem. †) Wiſur jaunāſ ſweſchāſ formas ſatikāſ ar rahſu un dabāſ ſawadibam, ar jau- nām formam ſaimneeziſbāſ rihtōſ un buhwēſ un wiſur notika pahrgroſiſbāſ, kaſ pahrweidoja gaſſchu un teeſchāſ eejuhtāſ wirſeenuſ, dewa teem jaunūſ impuſuſ un jaunūſ zehleenuſ ritumuſ.

*) Woermann, 104. I. p.

**) Woermann, 512—513. I. p.

***) Woermann, 477. I. p.; 35. I. p.

†) Brindmann, Die praktiſche Bedeutung der Ornamentſtiche für die deutſche Frührenaissance, 95. I. p.

Daschreis kahdas mahkflas jaunā forma eerošinajas pawīsam zītā mahkflā, nodsihwo ilgaku laiku šweschā apkahrtnē, noder pawīsam zītā mahkflas un stihla eelokā; tur isweidojusēs lihds sinamam zehleenam, ta pehšchui pahreet uš zitu mahkflu, paachrina tur raksturigo dihgstoscho attihstibas zehleenu waj pat eerošina pawīsam jaunu zehleenu. Tā šwehru stilisejumi pahreet no greeku manuškripteem Eiropas buhwes mahkflā un te attihstas tahlak pehz jauneem eeshchejem prinzipeem. Pinumu ornamentu romānu stihla basnizā nahk no germanu dsilakās senatnes. Liturgiju grahmatu isrotajumi, kas attihstijuschees no loti senām ornamentu formam, pahrweidojas wehlaik buhwes mahkflā un te tee peenem šawu ihpatneju weidu, atgreeschas jaunā weidā atkal pa daļai atpakaļ sihmetu ornamentu mahkflā, lai wehlaik atkal dotu idejas buhwes mahkflai. Tā šmailās welwes weids parahdas liturgiju grahmatās gadusimtenus agrak nekā buhwes mahkflā.*) Buhwes mahkfla dod no šawas pušes atkal jaunus eerošinajumus un jaunus wirseenus tehlniezibai, mošakāi, freškam. No deewkalpošchanas grahmatu ijrakstijumeem pahreet daudš motiwi ari uš mahkflas audunnezibu.

Ornamentu attihstibai lihds šchim peegreesja deemšchehl loti maš wehribas un tikai tagad, kur ar to šahk eepasihtees tuwak, redš, zif leels eespaids tai bijis uš zītām mahkflam. Bet tai pašchā laikā pazelas jautajums par ornamentu atkaribu no rakstu walodas un no walodas wispahrim. Ornamenti wezos manuškriptos stahw dabigā formas šakarā ar pašchu rakstu, bet starp to un walodas škanu walsti un škanu ritumeem ir atkal šawa ihpatneja atkariba.***) Šau walodā un winas rakstu isteikšmē tā tad dsimst formu idejas, kuras wehlaik pehz gadu simteneem un wehl ilgak nonahk tikai pee pilnigakās isteikšmes. Wīnu pirmāis zehleens ar šaweem turpmakeem ritmeem šlehpjas pa daļai jau walodas dsilā pagahtnē.

*) Human, Die Beziehungen der Handschriftenornamentik zur romanischen Baukunst, 64. I. p.

**) Bourdon, L'expression des émotions et des tendances dans le langage, Paris 1892., 335 I. p.

Walodas nošime rahju un tautu attihhiibâ un tamlihdj wišâ wehsture ir leelaka nekâ to domaja. Tikai pehdejâ laikâ šahf pehtit ari tās dšihwibas likumus un mahzas atšiht ari tani ihpašchu organiſmu, kuras šaws dšihwes muhsšs, šawi attihstibas poſmi, šaws eešpaids uš rahšas tihpa iſſtrahdašchanos, uš wina panihškšanu waj zihnas ſpehju. Katra waloda organiſejas weenmehr no jauna pehz ſaweem ihpatnejeem likumeem. Wišâ walodas ſstrukturâ, winaš wahrdoš, ſilbēs un winaš elementarakâš ſaſtahwodakâš noteek pahrgroſibas, kuras organiſki ſeko wiša zilweka buhtiba. Walodas organiſazija un ſchis organiſazijas eeſchejâš pahrgroſibas eešpaids uš galwas formu, zilweka ſtahwu, ſmadſenu un nerwu ſatwerſmi un lihdj ar to uš weſelu tautu garigo, ſaimneeziſko un politiſko likteni iſrahdiſees warbuht par weenu no ſtipraſeem faktoreem dšihwes prozeſâ un lihdj ar to ari mahſklâ.

Kur dšihwes prozeſâ darbojas tikdaudj noteizoſchu ſpehku, tur ari mahſklâ buhs weenmehr parahdibas, kuras muhs pahrfsteigs ar ſawu noſlehpumaino dabu. Mums iſliſſees dihwaini, ka ſenâ Egiptes mahſkla peedſihwoja beš gala daudj eeſcheju pahrgroſibu ſemē, bet pate palika gandrihš neaiſſahrta pee tam paſchâm formam, kamehr zitâ weetâ muhs pahrfsteigs mahſklâ ſtraujâ dšihwe paſchos weenmuligakos apſtahkos. Mums iſliſſees ſawadi, ka wareja ſahkt attihſtitees jaunlaiku dabas gleſneeziſiba tahdâ weenadâ, pelekâ ſemē, kâ Holande, kur daba ir beš aiſtraujoſcheem ſkaiftumeem. Un waj naw dihwaini, ka wareja raſtees nabadſigâš un panihkuſchâš Niderlandes deenwiduš prowinzēs Rubenſ, Jordanſ, Teniers, Brouwers. Murillo un Welaskedſa mahſkla peedſima ſemē, kaš atradâš galejâ ſaimneeziſkâ un tikumiſkâ poſtâ. Sawadi iſleekas, ka ar ſtipram kaiſlibam un daſchadâm zihnam bagatâ laikmetâ attihſtijs meeriſais, zehlais renejanſes ſtihs un otradi, ka meeriſgâ laikmetâ waldija baroka ſtihs ar ſawu nemeeru, kaiſlibu un ekſtaſi. *) Kamehr zitur mehs redſam, ka jaunâš formas

*) Wölfflin, Renaissance und Barock, 1888., 74 l. p.

išlobas pamajam, te noteek stihla pahrgrōfiba strauji, bej kaħdas starppataħpes, bej ka tas buhtu eeħazis niħtulot. Pee ņħis stihla pahrgrōfibas peelaiķojās aħtri ari juħtas, kas noteek deesgan reti.

Kā sinibās laikmets tikai reti ņeto liħdĵ jaunai idejai, tā maħķlā reti kaħ dĵilĵħ maħķĵleneeķs rada idejas un formas ņajuħĵmu, kas patiħķ wina ņabeedribai. Ruysdaels, weens no leelafeem maħķĵleneeķeem wiķos laikos un wiķās ņemēs, ar kuru 17. gadu ņimteni peedĵima dĵilā, ņķumjā daba gleĵna, nobeidĵa ņawu muħķhu nabagu maħjā.**) Kaħ Bleķs 1809. g. iĵstahdĵija ņawus ņiħmejumus, taħ par to rakĵtĵija kā par aħrpraħtigu.***) Te waretu waħrdus bej gala minet un wiķi tee leezĵinatu par plaiĵmu starp maħķĵlu un tā ņauķto dĵiħwi, par leelo attaħĵlumu starp maħķĵleneeķa inĵiatĵwi un waldoĵħo eeĵuķħanas ņaĵtingumu.

Siniba ņaħķ attiħĵitees tikai taħ, kaħ peenaħķ klaħķ logiķķee impulĵi. Tāpat ari maħķĵla tikai taħ paķetas par pirmām neweiķlām formam, kaħ attiħĵtas formas impulĵi. Atĵinas dĵina un formas dĵina weena otru pabalĵta un ņawā augĵtakā attiħĵibā tās ņapluħķt kopā. Taħ zilweķa peħtiķoĵħā praħta dĵilakās domas un maħķĵlas dĵilakās formas iĵteĵ weenu un to paķħu. Tā warbuħķ ņaprotami ņenana waħrĵdi, ka gotu architektura 14. un 15. gaduņimteni ņlimoķuķe ar to paķħu ņlimĵbu, kā ta paķħa laĵka filoloķĵija, proti, ar paħrleeku ņaķmalĵinaķħanos.***)

Kaħ starp domu attiħĵĵibu un wiķpaħr filoloķĵiķķo dĵiau weenā puķe un maħķĵlas formu attiħĵĵibu otrā ir nodĵbinajuķķees dĵiħwiķas ņakari, taħ abas puķes ir weenadi neħmeķas un weenadi deweķas. Praħtneeķĵigās domas ideķu ritmi un praħtneeķa eeroĵinaķumi war dot maħķĵlai jaunas formas un otradi, maħķĵlas formu ritmi un maħķĵleneeķa eeroĵinaķumi war dot domasħħanai jaunas pateeķības. Neķaħ neaprobeķħoķas maħķĵleneeķa loma ar to ween, ka tas atteħķo kaħdu no „domataķa atraĵtu pateeķĵbu“ waķ peedod tai tikai redķamaku, aiķrauķoķħaku iĵķtatu. ĵa tā ķo

*) Riat, Ruysdael. Paris 1906. 50. l. p.

**) Kaķner, Die Mystik, die Künstler und das Leben, Leipzig 1900, 16. l. p.

***) Juglar, Le style dans les arts, 180. l. p.

apgalwo pat Kautskis*), tad war eedomatees, kahds šajufums walda par mahkflu pee teem, kas nonešā pee mums wina wezās kurpes.

Wišas parahdibas ideju dšihwē, kahdas tās redšejām sinibu wehsturē, war beš leelām puhlem usrahdit ari mahkflas wehsturē. Ari tai ir šawi Archimedi, Aristarki, Galileji, un ari tai ir ideju pluhdi un atpluhdi, stingri zehleeniški ritma wiršeeni un pehkšchni luhšumi. Ari te dšilam zilweka garam peeder ini-ziatiwe, kurai šeko laikmeta šeklee, škraidigee wilni, drihš pazel-damees, drihš šakumdami; ari te tikai tas dšihwo un rada zilwezes attihštibu, kas dšimšt zilweka gara leelos dšikumos.

Ari mahkflas wehsturē mehš waram redset leelo špehku un zehlonu daščadibu, kas walda wispahrejā zilwezes attihštibā. Pee šcho špehku dšikatās atšinas, pee wehstures filosofijas šchi wahrda šwarigakā nosihmē, mehš nonahškim tikai, pehtot attihštibas prozešu wišās wina parahdibās. Preekšch šchi darba wadjadšigs wispirms weseligš, bešbailigs škeptizimš pret katru wulgaru, frasei lihdsigu teoriju un drošchš, meerigš škats. —

*) Kautskij, Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten. Neue Zeit, 1896, 97, 235. I. p.

VIII.

Naiwais materialisms, . . . Hekels un dabas filozofija.

Vežā domu starpība starp materialismu un idealismu at-
rada jāvā laikā atbalšu arī pēc mums. Materialistiskais ušķtats
par wehstures prozesu un materialistiskais ušķtats par wišas buh-
tības dabu šapluhda kopejā wirseenā, kuršch semi labpraht deh-
weja par „šastanotu un lihds galam ijdmatu pašaules ušķtatu“ —
par jaunu pašaules ušķtatu.

Mešs redšejam, ka tas, kas šchini „jaunā pašaules ušķtata“
atteežas uš wehstures filozofiju un mahtflu, ir pa leelakai datai
tukščas, nesagremotas pawirščhibas. Waj ir domajams, ka tas
waretu buht zitadi ar to, kas šchini „jaunā pašaules ušķtata“
šihmejas uš dabas filozofiju? Kur naw pamatigas metodes un
naw wehleščhanās nodšifinatees weenos jautajumos, tur arī wi-
šos jautajumos buhs išnahlums weenads.

Wehšturiskais materialisms nonahza pēc mums, kur tani
šahka jau attihštitees eefščejs nemeers. Bet pret to aistaišija
azis, to noleedsa, un zilweki dšihwoja maldos, ka teem ir jauns
wehšturiskās attihštības ušķtats. „Tautas plasčakām: aprindam“
atwehra teorijas, kā jaunās, pilnigi ištahdadas, nemaldigas,
kuras taišni 15 gadu atpakaļ jau eenahza šawā krišses pošmā,
kā to špilgti rahda toreis drušku wehlaht starp Belforti Waksu un
Kautski ižihnitais strihds, kuršch neštatotees uš wišu šawu pa-
wirščhibu un warbuht taišni ar šawu pawirščhibu rahdija, ka
wehšturiskais materialisms janem ar labu teesu šinatnišku eerunu
un šinatnišku šchaubu. Daudš agrat bij jau nonahziš dabas
materialisms pēc tahda pašča eefščeja luhsuma. Ludwiga Wüch-

nera un Moleſchota dabas teorijas bij jau toreij pilnigi iſdſihwojuſchās, kad tās pee mums atneſa kà ſinibu pehdejo wahrdu. Wina wahjās puſes bij jau pee wina parahdiſchanās katram nopeetnakam domatajam tif ſkaidri ſaredſamas, kà Schopenhauera ſpreedums par wulgaro dabas materializmu ſchodeen nebuht neiſleekas par tif aſu un weenpuſeju kà toreij tſchetrdesmitos gados.*) Bet eewehrojeet, ka pee mums to paſneedsa dewindeſmitos gados, peeždesmit gadus pehž tam, kad Schopenhauera kritika bij to noſtahdijufi par pawirſchu apteekas mahzeklu ſtahwokli, gadu deſmitus pehž nopeetneem darbeem gan filoſofijā un biologijā, gan atſihſchanas teorijā un pſichologijā. Wulgarais materializms, kahds tas eefahka attihſtitees tſchetrdesmitos gados, kà protesta wirſeens kopā ar ſihkpiſjonisko demokratiſmu, pahrpulhda ari ſozialā kuſtibā un no tejeenes tas iſplatijās tahtaf. Beſ pahrbauſchanas un beſ kritikas tas wareja te nozeetinatees jo ilgi, jo te tas nenahža weenigi kà teoretiſka pateſiba, bet ari kà ſoziala wirſeena dogma. Tahdā ſtahwokli tas wareja wehl dſihwot, kur teoretiſki tas jau bij iſbeidſees; tas dſihwoja politiſkā atmosferā, pateizotees maldeem, it kà tas peederetu pee ſinama ſoziala paſaules uſkata, kurſch waretu zeest, ja dabas materializma dogma iſirtu. Tahdas baſchas ir, protams, pilnigi nedibinatas un tās paſchas jau par ſewi nozahda uſ pawirſhibu tihtab ſozialā filoſofijā, kà ari dabas filoſofijā.

Naſwā materializma dogma pahrnahža ari pee mums kopā ar ſchim baſcham, un tas iſſtaidro, ka wehl ſchodeen muhju mahjās teek katra kritiſka eeruna pret ſcho dogmu eefkatita par gara noſeegumu. Wežās materializma dogmas kritika iſleekas daſcham labam pee mums wehl ſchodeen kà kaitiga „burſchuwiſka filoſofija, kas grib ſaſchaurinat ſinatniſkas atſihſchanas robeſchas waj atkal muhju prahteem peceetamo un aptweramo paſauli aiſplichwurot ar metafiziſkas miglu.“ Œhi materializma kritika behgot prom no fakteem un logiſkeem ſlehdseneem, ſlehpijotees aiſ fantaſtiſkām iſpekulazijam, aiſzekotees no realās

*) Stat. Schopenhauera wehſtules, Reklama iſdewumā.

teeſhamibas paſaules atkal metafifiſku abſtrakziju mahſonos.*) Te war tikai meerigt paſmaidit. Mehſ redſam, ka ari te naw ne maſatās jehgas no ta, ko dod ſinatniſtš darbs; ari te dabas filoſofijā ta pati ſmurguliba, kaħdu jau redſejām neſkaitamos zitos jautajumos.

Ja kaſ ir behdiſis un behg wehl weenmehr no fakteem un logiſkeem ſlehdieneem, tad taſ ir naiwais materializms. Taiſni taſ apſtaħklis, ka wezā materializma dogma negribeja, waj ari newareja eewehrot wiſu faktu kopibu, to noweda pee ſabrukuma.

Winaſ hipoteſa ir paſiħſtama. Pehdejee zehloni dabā ir materijas atomi, kureem naw zitu kā geometriſku=mechaniſku ihpaſchibu un kuri darbojaſ weenigi peħz mechaniſkeem likumeem, peħz kureem noriſinajaſ paſaulē wiſaſ parahdibas, un kuros meſlejami wiſu leetu peħdejee ſaħkumi. Bet te tuħdal zekas jautajums, waj leetu geometriſki=mechaniſkās ihpaſchibas, kā mehſ tās peeredſam, naw ari tikai apſinaſ radijumi, kā apſinaſ radijumi ir kraħſaſ, ſkanaſ un garſchaſ peediſiħwojumi? Leetu leelums, wina iſſkats, wina weeta, wina kuſteſchanaē, wiſi peeredſejumi, kuri ſaiſtaſ ar ſchām daſchadām leetu rakſturibam ir gribot negribot jaerihko tai paſchā lokā kā kraħſaſ un ſkanaſ un jaatiſiħſt, ka tee peeder pee apſinaſ paſaules. Apſinaſ paſaulē rodas wiſš, ko mehſ diſirdam, ko mehſ redſam. Schi paſaule peenahſ klaħt, kā taſ leelais fakts, kuram wezaiſ materializms grib paet garam, tapeħz ka ſchis paſaules iħzelſchanaē un buħtiba naw iſſkaidrojama ar tām materijas ihpaſchibam ween, kuraſ atſiħſt materializma hipoteſa. Kad materializms grib iſſkaidrot, kā iħzelaſ no weelaſ (materijas) apſinaſ parahdibas, tad taſ wairš newar iſtiħt ar mechaniſkeem ſpeħkeem ween, jeb waj ari tam jaaprobeſchojaſ weenigi ar to apgalwojumu, ka ſtarp atomu kuſtibam ſmadſenēſ un piħiſkeem prozeſeem paſtaħw ſinami ſakari. Bet ar to naw wehl nekaſ iſſkaidrots. Materializma hipoteſu, ka apſina naw nekaſ zitiſ, kā ſmadſenu atomu kuſtiba, war ſaprast daſchadi. Kad mehſ ſinamu noti-

*) Sanſons, Fauni, 84. l. p.

kumu apsinās pašaulē atšihmejam kā šmadseku atomu kustību, tad ar to wehl naw teikts, ka šchis notikumš ir ta pate atomu kustiba, jeb logiskā terminologijā isteizot, ka abas parahdibas ir identiskās. Notikumš apsinā paleef weena parahdiba, atomu kustiba šmadsenēs otra.

Ja turpretim peenem, ka šmadseku atomu kustiba ir par zehloni notikumam apsinā, tad ar to ari isteikts, ka tas, kas buhtu isskaidrojams, proti, kā is atomu tihri mehanisheem prozešeem izelas apsinās peedsihwojumi, paleef neisskaidrots jeb leetojot sinatnisko terminologiju i lihds ko ekwativais materialisms pahreet kausativā, un tas ir logiski peespeests to darit, tad tas tuhlin atteizas kaut jel ko isskaidrot un apsinās pašaulē paleef tam aisslehgta grahmata.

Bet ja matearialisms newar isskaidrot apsinās parahdibas, tad ar to tas ari atšihst, ka tam paleef nepeeetama „realās tešchamibas pašaulē“, kura tatschu naw nekas zits, kā peedomatais zehlonš muhju pšchiskām šajuhtam un muhju peeredsejumeem. Kas mums ir dots un no ka mehš waram ijeet kā no sinama, ta ir muhju apsinās pašaulē, un hipotesa, kas to newar isskaidrot, ta mums nedod ari eeskatu buhtibas kopibā. Winas peenemtee tihri mehanishee špehti israhdas par nepeeteekosheem, lai ar teem waretu isskaidrot apsinās parahdibu izelšchanos. Bet lihds ar to materialisms ari atšihst, ka tas aistahj neisskaidrotu wišu pašauli, ne wišs tikai kahdu weenu otru daku, waj weenu otru puši.

Šaunakā materialisma teoretiki to it labi šaprot. Tee reds, ka domu izelšchmās naw isskaidrojama ar tām weelas ihpaschibam ween, kuras atšina wezais materialisms un tee ir peespeesti eet tahfak, ne tamdehl ka tee behgtu no materialisma aij kaut kahdām šozialām bailem, waj dšinā uš „metafisikas miglu“, nē, taišni „fakti un logiski šlehdsheeni“ ir tee, kas wiršija wezo dabas materialismu uš luhsumu, pee kura reis nonahzis, tas newar apstahtees pušzelā, bet ir peespeests eenemt šewi jaunus elementus, kas tant išnizina wina šenako raksturisko šaturu. Te noteef tas pats, ko jau redsejam pee wehsturiskā materialisma hipotesas. Kā wehstures materialisms, tā ari dabas materialisms nonahza, no

fakteem un logiskeem slehdseeneem speests, pee jauna posma, kas prinzipà ir pilnigi pretstats sawam preekschejam. Lai ari wezais nosaukums paleef, pate hipotesa ir grosijusēs lihds pascham pamatam.

Tas noteef ar wezo dabas materialismu, tikko tas atihst, ka apšinas izselschanās naw isskaidrojama weenigi ar fiziko pasaulēs weelas dalinu mecha n i s k e e m špeheem un tikko tas peenem sawà hipotesà ari wehl zitus špehtus. Ar to azumirli to pahrnem dualisms, no kura wairs naw isejas.

Dabas materialisms atrobas tagad tahdà eekschejās diwejadibas stahwofti. Pee mums parasts, kad runà par dabas materialismu, afsauktees uš Hekeli. Hekela wahrds ir tagad pastahwigi pee mums mutē un tee paschi stigas zirteji uš Bakar-Giropu lepojas, ka teem nahzees jau 15 gadus atpafat „tautas plashakām aprindam“ atwehrt ari Hekela dabas sinatniskās teorijas. Nahda maldischanās un tahda eedomiba! Ja Hekela dabas sinatniskās teorijas nebuhtu šcheem stigas zirtejeem tikpat šwešchas kà zitas, tad tee šchodeen wehl weenmehre nekultu sawus tufchos salnus par metafiziku. So taijni Hekels ir tas, kas pirmais meklē saweenot wišu leelo faktu daudsumu, eksperimentus, atsewischkas teorijas un hipotesas weenà kopejā pasaulēs filosofijas jeb metafizikas sistemā. Lihds apšinas dsimshanai tas wehl isteef ar materialisma mehaniškeem špeheem, bet preeksch apšinas isskaidroschanas tas peespeests laust wišu sawu mehanisko špehtu sistemu. Nà sinams, tad tas pee tam atstahj iwehli staryp diwam hipotesam. Pats tas isteizas par fefoscho: Muhschigais, wišu peepildoschais eters ar sawu nepamasinamo un nepaleelinamo energiju ir wairaf nekà mehanisku prozeju kopiba; schai muhschigai substanzei ir jau špehja just preeku un nepreeku; pee winas ihpaschibam peeder ari jau dsina, sinams dwehjeles garigums. Muhs te tahlat neinteresē, kà Hekels no schis juhtoschās un dsinu pilnās substanzas (weelas) leef sawà metafizikā izseltees sabeešechanās zentreem (piknatomeem), kà schee nahf zihnā ar wehl nesabeešejuschos eteru, kà positifwà masa, preka juhtas neseja, zenschas attihstit augstato potenziālo energiju,

u. t. t. Te bij no swara redset, kà Hekels eenefs materialisma teorijà ja un u jehdseenu — pirmweelas jeb etera garigumu. Muhšchigà pašaules maša naw winam wairs aufsta un pilnigi nedsihwa, bes jebkashdeem gariguma un apsinigas dšihwes šahfumeem. Apšinas špehja jau atrodas šhini maša; no winas attihštijās zilweka apšina, zilweka augstà garigà špehja un wiša wina apšinas pašaules.

Tahds iškatas dabas materialisms šawà jaunà weidà un mehš labpraht gribetu šinat, kas winà palizis pahri no wezà apteeku mahžeku materialisma un kas winà naw „metašifika“.

Šeenemot ar Hekeli, buhtibas teoriju, kà pirmweelà ir šinama apšina, mehš tuhdaš nonaškam pee ta pašcha dualisma, no kura materialisms gribeja išbehgt. Šeenemot etera atomu apšiniibu, mehš tuhdaš nonaškam pee jautajumeem par šchis atomu apšiniibas organišaziju dabà un it šewišchi zilwekà, un lihds ar to mehš ešam nonaškufchi ištà metašifikas š pašaulè — pee Leibniza monadem. Ša Hekela sistema logiški nowed pee šchis wezàs metašifikas, uš to šiniibà jau wairakfahrt tizis ašrahdits. Šikai muhšu leeleem, šlaweneem „mehš“ tas wehl weenumehr naw šaprotams; teem Hekela teorija ir wehl weenumehr moništiška, weena prinzipa filošofija, no kuras naw šo bištees, ša ta neeewed mištizimà un metašifikà. Šahda liktena ironija! Šilweki behg no metašifikas un — beidsot tomehr atrodas metašifikà.

Šad ari Hekela pašaules hipotesà atšahthu pee malas wina šeenemto etera jušchanas špehku, kas materialismu pahršchkel widù pušchu un atdod winu pašchai „šantastiškajai špekulazijai“, ari tad šchi hipotesa naw nekàs žits kà metašifika. Metašifikas ušdewums ir, kà to šaprot jaunatà šiniiba, dot uš wišu šaktu un wišu hipotesu pamata, kas aptwer ir dabas ir apšinas pašauli, wišas pašaules pilnigako atšinu. Metašifikai jaapweeno un jawed lihds logiškam galam tas, šo šawàs teorižās un hipotesās dod mehanika, šifika un šimija, wišas plašchàs dabu šiniibas šopà ar pšichologiju un atšihšchanas teoriju. Šai jareškinas tikpat labi ar molekulu teoriju, kà ari ar etera hipotesu, tikpat labi ar mehaniško šiltuma teoriju, kà ar juhtu un prahta hipotesam. Ša jau modernàs dabas šiniibu hipotesas naw tešchi pahrbaudamas,

tad, protams, jo masāf tas eespehjams ar wišas buhtibas pehdejam hipotesjam. Atleef neteeschā pahrbaudišchana, pee kuras mehs ar hipotesjam paredsetās šekas šalihdsinam ar redsameem isnahkumeem. Šchi neteeschā pahrbaudišchana top isleetota leelā mehrā dabas sinibās, bet ta tikpat labi isleetojama ari metafisiškā. Tikai nedrihst peemirst, ka šakana starp paredseto, hipotetiško isnahkumu un redsamo isnahkumu, nebuht wehl nenosiēmē, ka mehs esam jau ar sinamu hipotesu eeguwošchi pilnigu atšinu. Isnahkumi war šakfanet, bet muhsu atšina „par weenu waj otu prozesu“ war buht pee tam koti relatiwa un nepilniga; mehs waram ar šcho atšinu atrastees wehl koti tahlu no prozesa ihsteem zehloneem. Engelsi koti maldas, ja tas domā, ka kahda prozesa waj kahdas parahdibas absolūtā atšina („leeta par šewi“) jau atklathta, kad ar eksperimenta palihdsibu war pahrbaudit kahdu šchis atšinas atwafinajumu. Rā jau šazijām, ta war pateefibā buht wehl tikai relatiwa atšina, kas atšedš tikai kahdu parahdibas weenu puši. Bet pajaules buhtibas teorija zentišees jawās hipotesēs pazeltees lihds pehdejeem parahdibu zehloneem un te ta peešpeesta radit leetu buhtibas hipotesu, kā to redšejām ari pee Šekela.

Waj mehs waram šcho buhtibu kā kaut ko konketu preekščā stahditees, kaut kā to eedomatees? Nešinu, waj kahds usnemšees to apgalwot. Tad, šaprotams, ta ir metafisiška, jo metafisiška ir muhsu naiweem materialisteem wišur tur, kur tee newar „kautko konketu šew preekščā stahditees.“ (Janšons, Šauni, 90. l. p.). Bet tad jaet ari tahlat un jajautā, waj tas newaret mums pateikt, kā iškatas uhdeerrada atoms waj etera wilnis? Buhtu nudeen interesanti redset šchis jautās leetas kā „kaut ko konketu“. Bet atšahšim jokus, mehs jau sinam, ka wiši šchee metafisiškas un mistikas bubuli, ar kureem teef baiditi behrni, naw nemami nopeetni; tos isleeto tur, kur apruhst domu.

Naiwais, nodrahštis meterialisms newareja dot dsifikus eeskatus; kas pee wiņa peelipa, tas ari atradinajās no domam. Bet nemeet pee ta wehl klahst to kuhtribu un pašchpeetižibu, ar kuru mehs eepašinamees jau agrat un juhs šapratiseet wišu.

IX.

**Muhfu garigà panibkchana,
winas fekas un jaunee pee-
pluhdi.**

Bulgarà, feklo broschuru leelmutiba zentàs muhsu domas attahlinat no wisàm dsitakàm problemam. Tam, protams, uf ilgaku laiku newareja buht panahkumi. Dsihwe un rakstneeziba fatifàs ar schim problemam zità zekà, fatiksmè ar zitu tantu kulturu. Bet warbuht wehl pareisaki, ka muhsu dsihwe un mahksla sahka schis problemas sajust tihri intuitiwi. Tam waja dseja nowest pee usbudinajuma un jauneem eewikrojumeem.

Wisw wezais saistijàs ar tufschu razionalismu, kahds peemums bij plahitjees wejelu gadu desmitu. Kas brihnums, ka nemeers pazehlàs pret wisu to, kas zif nezif atgahdinaja scho wezo tufschu fraschu pasauli. Wisur kà uf mahjeenu pazehlàs naidš. Teeja, nenoteikts, neissazits² skaidros jehdseenos, bet pilns jautajoschu, neapmeerinamu juhtu. Un, kà tas parasts tahdos laikos, wisw schis nemeers neprata patš atrast šew robesčas; tas išklihdà uf wisàm pušem, aishnema wisas dsihweš šferas, mekledams arween šawado, šenak atraidito, atteikdamees no wisa, kas bija atsihtš un peekerdamees pee wisa, kas bija šweššs. Kas wezajam laikmetam bij šaprotams, tas tagad pahrwahrtàs par tumšchu mihsflu. Pasaule, zilweka dsihwe, griba un domaschana, — wisw tas peepejschi ispluhda kà kaut kas šweššs. Retiziba eenehma stingras metodes weetu. Kas šchkita pastahwam kà šinatniška pateesiba, pee ta iszehlàs jautajums, waj tas naw nepahrbaudits tizeschanas auglis.

Kur gan zitur wareja parahditees šhee jaunee peep^luhdi kà ne literaturà, tai pašchà pušliriškà, pušfeketonišiskà garà,

kahdâ pee mums norifinajuschâs gandrih wiſas muhſu garigâs dſihwes zihnâs.

Zif nenofkaidrojusches ari jaunee peepluhdi nebuhtu, weenâ ſinâ war par teem tagad buht ſkaidribâ, ka teem ir nemeera rakſturs. Tikai ſehniſka ſmurguliba war teem paet garam kâ pahrejochai, pawirſchai weenas deenas parahdibai ar weenu otu ſeklu joku. Kas buhs wehriſgaf eeſkatiſjees wiſâ muhſu garigâ dſihwê pehdejos deimit gados, wiſâ winas aukſtâ ſaſtingumâ un pelekumâ, tas ari ſapratis, ka ſcho peepluhdu dſitakos zehlonos ſlehpias muhſu garigâs dſihwes ſaſtrehgums, un ka pamoduschais nemeers ir tikai pirmais zehleens jaunâ poſmâ, pee kura jaſtrahdâ ar nopeetnako gribu un nopeetnâkâm ſinaſchanam, lai tas neiſirtu beſ ſpehka muhſu kuhtribas un paſſcheetiſibas garigâ dulki.

Ne weenu reiſ ween jau ir pahrdſihwoti laikmeti, kur wiſs leefas eſam ſapratis, kur domaſchana it kâ apmirſt, un wiſs ſcheet tâ noſkaidrojees, ka dſihwe ſaudê mekleſchanas dſinu. Echini ſaſtingumâ rodas it dabigi dſina pehz jauna, noſlehpumaina. Echahdos laikmetos pamoſchas ſawads garigums. Ta ir romantika, kas ſchahdos laikmetos naht un ſajauz wiſas tif glihti ſakahrto tâs domas, ſarauſta wezâs tikumibas un prahtibas mehtrauklas. Zilweks tahdâ pahrejas laikmetâ atgreeschas atfal wairaf atpakal pee ſewis, nodſilinajas wairaf ſawâs paſcha domâs. Geſahkas zilweka moku pilnâ, eefſchejâ tirſaſchana. Kas nenodſilinaſees romantikas parahdibâs, tas liſſees maldinatees no winas ahrejâm iſteikſmen, no teem ſimboleem romantikâ, kas it kâ ſauz atpakal uſ ſenatni, uſ kahdu brihnumu paſauli, un tas neiſjutiſ, ka romantikas dſitakâ dwehſele ir pehz ſawas dabas nemeera pilna. Romantika ir, tâ iſteiz ſcho paſchu domu Kalthofs, ſawos ſahkumos nemeers ar ſaſtinguſcheem dſihwes ſpehkeem. Romantika atgreeschas atpakal pee zilweka uu modina ſpehkuſ, kas lai zihnitos ar noſpeedoſcho, ſaſtindſinoſcho tradiſiju waru; ta atraifa ihpatna ſpehkuſ, kas weenmehr uſwar par burtu un ſatrunejuſchâm dſihwes formam.*) Eikens ſawu-

*) Kalthof, Die Religion der Modernen, 252. l. p.

fahrt aijrahda us romantikas dsinu pretotees wiseem dogmatif-
teem eeroberchojumeem, us winas dsinu modinat dsihshanos pehz
tahlakà, pehz ta, kas wehl naw atradis atsihschanu, kas atrodas
zihnà. Tahdà zelà, šala Eikens, tapa dsihwe daudifahrt papla-
šchinata un atšwaidšinata, dsihwe it kà atgreesàs atpakat pee
šaweem awoteem un tapa dabigaka. *)

Mušju laikmetà war atrašt wišas šhis romantikas šhmes.
Protests pret pawiršhibu, nemeers ar politiško un šinatniško
diletantišmu eedegàs ari pee mums. Šhis nemeers ir tif da-
šchads, zif dašchada ir dsihwe. Pareisi šala de Wišans par šhi
nemeera wišpahrejo dabu: „Tas apnem wišus garigàs darbibaš
laukus, tas nošihmè pahrgrosibu liniu morales, religijas un
finibu idejàs. **)

Wišas šchinis idejàs ir krihše ari pee mums, un krihše pil-
nigi dabiga. Žitadi tas ari nemaš newareja buht, kur gadeem
ilgi bij eeperinajees garigs šlinkums. No dsihwes dsihumeem
wajadšjeja te nahšt jauneem atwaseem. Aitihštotees zilwaku ih-
patnibai, kura tika nošlahpeta mušju šchauràs pelekàs šeenàs, wa-
jadšjeja ar štraujumu eerošinatees dsinai, atrašt plašchaku ap-
wahrššni us wišàm pušem. Mušju doma, kas bij dsihwojuše
weenmehr atkaribà no žitureenes, ari šchoreiš newareja atrašt
šawus ihpatnejus zelus, un ir pilnigi behrnišškigi no mušju
kritikas, ja ta domà ešam darijuše kautko šwarigu, aijrahdidania
ar usmestu degunu, ka jaunà wiršeena peepluhdos atrodas ahree-
nes eešpaidi iš žitàm kulturam un žiteem pahrdšihwojumeem.
Wišs aitarajas no ta, žif dsili šchee eešpaidi paleef un kà mešs
protam tos šewi pahrštrahdat. Bet taišni tai šinà, kas atteezas
us garigu eešpaidu peešawinašchanu, mušju dsihwe naw dabujuš
neweena špežigaka aijrahdidumu, neweena aijraujošchaka parauga.
Waj tad brihnumš, ka ari šchoreiš eerošinajumi nahža wiruli,
nenoteikti, pa datai nedrošchi, pa datai garigi nepahrweikti, neiš-
kopti. Šur nekad naw bijis sistematiškas domajchanas, tur ari

*) Eucken, Grundlinien einer neuen Lebensanschauung, 214. l. p.

**) Tancredé de Visan šurnalà „Mercure de France“, 1907.
(Nr. 242), 208. l. p.

gruhti prafit domas bef pretrunam. Bet netif ween tas. Tahdos fastrehguma brihschos, kur pret wezeem jehdseeneem pamoschas naidis, tur walda ari sawada zenschanas eet lihds pascham ahrfahrtedjam, truhst tad wajadsiga meera, lai jauni jehdseeni waretu noskaidrotees. Wajaga tikai peedomat pee Ruffo, Reskina, Emersona, Tolstoja, Nietzsche, lai saprastu, ka impulsiwu daba, kas krihses brihschos weenmehr ir waldoscha, nefad neisteek is nekaidribam un eefschedjam pretrunam. Schis pretrunas war islihdsinatees tikai ar laifu, kopeja gariga darbâ. No swara ir, schis eefschedjas pretrunas, kuras naw nefas zits, ka paschas dsihwes pretrunas, neteef apsehptas, bet isteiktas, lai tas rastos kur rasdamas. Kahda teorija waj ar kahdas teorijas palihdsibu, tas fatreij noteek, tas atkarajas no dauds apstahleem. Bet kahdi tee ari nebuhu, weenmehr mehsh atradifim tahdu pahrdsihwojumu brihschos stipri subjektiwu individualizmu. Mahstla tas ispauschas romantiska lirisma, filosofija — schaubas un stipra subjektiwisma.

Ja mehsh pahrejas laifmeta fateekamees ar Nietzsche idejam, tad tas labi saprotams. Taisni pee Nietzsche war redset kahda leela mehrâ romantiskais individualizms ir juhtu nemeers ar sekumu iddeenischta, ismihta, par frasi pahrwersta razionalisma. Tagadnes zilweks slahpst pehz teejchu juhtu un fajuhjmu dsihwes, — wis tas leezina par krihsi, kuru tagadeja brihdi pahrdsihwo zilweze. Nietzsche wahrdoes neispauschas nefas zits, ka schis slahpes. Pahrdsihwojamâ krihse ir bef schaubam sihme, ka zilweze nesakumst, bet ka ta aug un nodfikinajas. Bet augschana ir pat individuala dsihwe saweenota ar smageem, beeschi nospeedoscheem stahwofleem.*) Waj muhsu fritika jel reis mehginajusi schai parahdiba eedfikinatees, waj ta jel kad apwehrusi Nietzsche garigo dsihwi winas wisumâ? Kamdeht ari? Bij tatschu til weegli atfahrtojamas frasez pee rofas. No prafit no muhsu fastinguschas domaschanas, kad pat til stiprs domatajs, ka, peem., etikas filosofs Kohens, naw warejis sawa morales filosofija atwabinatees no wezas eedomas, ka

*) Давидовъ, Историческій материализмъ и критическая философія, 1905. 114. I. p.

Niezsche jau šaprasts un atspehšots ar frazi: „Die Herrenmoral ist nichts als Teufelei.“*) Un waj naw šawadi, ka Niezsches garigà pashaule teef apšarota taišni tai pašchà šchirà, iš kuras ta ešot ižehlušes un kuras idejas ta išteizot. Ja tas tà buhtu, tad waram buht pahrelezinati, ka par to wahzu profesors nerunàs kà par „Teufelei“. Niezsches garigà pashaule ir, kà šcheet, nepatihkama kašdai zitai šchirai, kura ir išplatitaka nekà to parasti domà. Šchis šchiras jehdseens, šaka Akuraters, ir plašchs un daudsejadi šaprotams. Preešch winas ir wisbištamašais wahrds brihwiba, weenalga waj brihwiba politikà, moralè, mahkšlâ, waj brihwiba peršoniška un šabeedriška.***) Nemellešim preešch šchis šchiras wahrdu, wišeem ta it labi pašihštama; tàs pamats ir gariga peetiziba un peetuškusiè pašch-pašahwiba. Pret to šazelas Niezsches prahtneeka un dšejneeka naidš. Tas met leesmu lašpu tai meerà un šlinkumà, kas kà leelakà garigà netikliba steepjas no paaudšes uš paaudši un pret kuru buhs wehl jawed leelà zihna, kad buhs aprimušchas wišas politikàs un sozialàs šaduršmes.

Ziš dihwaini tas ari neišliktos, bet taišni laikmets, šahkot ar dewindešmiteem gadeem, ir muššu dšihwè atšihmets ar šchahdu garigu šlinkuma meeru un kuhtru peetizibu. Menoleedsami, ka tas eerahwa muššu dšihwè šoti plašchus wilnus, bet jaunàs strahwas preešchhindas nogrima pehž pirmeem zihnas panahkumeem kašdà pašchà šastindšinoschà pašchdeewinašchanà, kašdà bi dšihwojis wezais laikmets. Širšnigu, dšiki pahrdšihwotu domu weetà štohjàs rutina, prinzipus atbihdija šihšas peršonibas, pawiršhiba un diletantišms pahraehma fatru dšihwaku pašahkumu. Wišs, kas ušplauka šhini nošpeestà gaišà, drihš ween ari nowihta, — nowihta muššu jaunà kritika, nowihta rakštineziba, nowihta zilweki, kas bij dewušchi špirgtakàs zeribas. Garigums išpluhda leekulibà. Kur nebij talanta, tur peetika ar leekulibu un leekuliba noehda weenu špirgtu atwasu pehž otras. Kur nebij domu waj ihstu juhtu, tur peetika ar škanigeem wahrdeem un

*) Cohen, Ethik des reinen Willens, 532. I. p.

**) Šchurnalâ „Štari“, februara burt. 1908, 185. I. p.

ŝekleem ŝozialeem motiweem. Peepildijās ari pee mums ŝebbeka wahrbi: „Alle Mittelmäßigkeit in der Poesie führt zur Heuchelei im Charakter und Leben.“*) Zif daudj neihŝtu, darinatu juhtu dewindeŝmito gadu literaturā! Bet muhŝu kritikai peetika, ta gribeja redŝet dŝejā zilweku, kaŝ patika ta azumirkka ŝekleem eeŝka-teem, tai wajadŝeja zilweka, kaŝ prot atfahratot weeglaŝ, neŝakarigaŝ polemikaŝ domaŝ. Ta netit ween neŝekmeja zilweka dŝinu uŝ dŝikaku pateeŝigumu, ta to noŝlahpeja. Leekuliba palika par ŝozialu ŝlimibu, kaŝ aiŝnehma muhŝu inteligenzē plaiŝhaŝ aprindaŝ. Zilwekaŝ ar ŝawu ihŝto dwehŝeli paŝlehpāŝ, taŝ kaunejāŝ runat par ŝawām ihŝtām juhtam, un lai tāŝ buhtu bijuŝhaŝ ari paŝhaŝ tihrakāŝ. Dirika, ŝchi wiŝintimaka, wiŝiŝirŝnigakā dŝeja iŝŝihka. Kaŝ drihŝŝteja nemt no ŝawām ŝirđŝ juhtam un eet pahri par ŝabeedriŝkām un politiŝkām pawirŝhibam. „C'était plus qu'un poète, c'était un homme“, ŝazija kaŝhđŝ frantiŝchu rakŝtneekŝ par de Miŝŝe (Musset). Pee mums pawijaŝam otradi: te ŝlaweja dŝejneeku, ja taŝ nebija zilwekaŝ. Bet lirika bej ihŝta, neleekuŝo: a zilweka ir meli pehž ŝatura un formaŝ, tee ir meli, kaŝ deemŝchehl nepaleek melnoŝ burtoŝ, bet eeŝihdaŝ zilweku mee-ŝāŝ un aŝiniŝ.

Taŝ bija laiŝmetŝ, par kuru wareja ŝazit Gallē wahrdeem: Auf Treppen stehen Lataien, die wir bestaunen sehr, im Saale: Papagaien, doch Menschen nirgend mehr. Tahdā laiŝmetā uŝauga weŝela paaudŝe. Kaŝ lai tani buhtu modinajiŝ dŝinu uŝ pateeŝibu, fur tai paŝtahwigi ŝazija, ka ta pati ir ihŝtāŝ pateeŝibaŝ neŝeja. Waj ŝazija tai Leŝŝinga wahrdeem: „Ne papateeŝiba, kuru eeguwiŝ zilwekaŝ waj kuru taŝ ŝchkeet eŝam eeguwiŝ, ir ŝchi zilweka wehrtiba, bet gan zilweka ŝirdigaŝ puhleŝ, tiŝt pee pateeŝibaŝ.“ Bet zif nebij mums taiŝni toreiŝ zilweku, kuri domaja eŝam eeguwiŝchi wiŝu pateeŝibu, kuri ŝcho pateeŝibu tureja par ŝawu neaiŝŝkaramu ihpaŝchumu. Un ŝchi pateeŝiba bij tiŝt weegli eeguhta. ŝchini pateeŝibā nebij neka paŝcha iŝzeekta, to wareja apwiŝkt weegli kā ŝwahrkuŝ un tiŝpat weegli to wa-

*) Hebbels Tagebuch v. J. 1857.

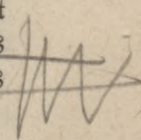
reja ari nowilft. Ta neprafija darba, ta dewa meeru un pašch-patahwibu.

Bet pateefiba garigâ dſihwê ir wairaf kâ ſchodeenejâ pateefiba, ta ir, kâ Kalthofs ſa'a: „Muhſchigâ dſina, iſ katras atbil-des eeguht jaunu jautajumu, wiſâ, kaſ leefas paſtahwam, atraſt jaunas problemas.“ Schahdas pateefibas dſinas truhka muhſu dſihwei. Tadehl newareja ari muhſu rakſtneeziba nefur atraſt dſihwibas awotus, modinatajus ſpehkus. Muhſu rakſtneeziba nekad nejuta pret muhſu kritiku uſtizibu un zeenibu, it weenfahrfchi tapehz, ka ta nejuta muhſu jaunâ kritikâ, neds winas wiſ-pahrejâ paſaulê pee mums pateefus garigus ſpehkus. Kritikai jabuht pirmâm kahrtam paſchkritikai, paſchdarbibai. Wiſa muhſu dſihwe ir titai tikdaudſ wehrta, zil daudſ mehſ to ſpehjam pahrwehrſt garigâ zihnâ un paſchdarbibâ. „Ja zilwekſ nepeesawinas garigo paſauli kaut kahdâ zelâ teefchi, ja ſchi garigâ paſaule zilwekâ nepahrwehrſchas par dſihwu un atdſihwinajoſchu tagadni, tad zilweka ſafars ar garigo dſihwi paleef ahrejs“*). Kur ſchis ſafars ir titai ahreis, tur, protams, nekad neattihſtifees ari dſina uſ dſilaku pateefigumu, tur nebuhs problemu, nebuhs ari ihſtu duſmu, neds ari ihſta naida. Griba tur nekad nepazel-fees pahri par iddeenibu un neewilnos paſchdarbibu zitos zilwekos. Aſfewiſchka zilweka dſihwei ir titai tad kulturâs wehr-tiba, kad taſ prot attihſtit garigu patſtahwigumu, un teef par „ihpatneju dſihwibas zentru“. Kur ta naw, tur ari naw gariga ſpehka; tur warbuht ir ſinaſchanas, warbuht pat laba griba ziteem palihdſet; bet wiſſ taſ newedis ne pee kahdeem paleekoſcheem panahkumeem, kur aiſ darbibas neſajuhtama muhſchigi alkſtoſcha, pateefa firſs. „Kahdu breeſnigu tukſchumu mehſ redſam beefchi pee zilwekeem, iſſauzas Eikens, kuru darbi atrod un ari pelna pat atſinibu!“ Bet ſchee darbi paleef beſ dſihwibas un maſaf atrod atbalſu zilweka garigâ buhtibâ, nekâ iee, kaſ warbuht maſaf ſpilgti uſ ahreeni, bet toteef firjnigaki ar ſawu nemeeru. Kur bij muhſu rakſtneezibai un muhſu domai atraſt ſcho dſihwibu, kur pee mums waldija tukſchums un tuklais apmee-

*) Eucken, Grundlinien einer neuen Lebensanschauung, 203. I. p.

rinajums, ka wijs jau atklahts, wijs jau issinats. Bija dabigati, ka schahdos apstahklos nahza fastrehgums. Tas bija paredsams. Pehz psichologiskā kontrasta likuma wajasēja peenahkt brihdim, kur bij jaerofinas nemeera wirseeneem.

No wareja pehz wijsas sawas sterilās dabas teikt par teem ta behdigā wahrguliba, kuru mehš mahzijamees tuwak pasiht? Mehš jau sinam winas garigo šaturu. Ta schlupsteja pasihstamās pawirschibas; atfahrtojās ta pati garigā smurguliba, kas progresiwo domu pee mums noweda pee šabrukuma. Ta pat nekautrejās nemt palihgā tos wezos besgodigos zihnas lihdselkus kahdi tika isleetoti no sinamas pušes, kad parahdijās dewin-desmto gadu wirseens. Waj toreis nebija pirmais, ko blehdija par šcho wirseenu, ka tas ir slims, slimas, nenogatawojušhās inteligenzes, murgotaju radijums; waj newilka to dubkos, nekleebsja par ta tikumiško iswirtibu? Un tagad, paluhkojeet, waj nedšird to pašchu dsešmu no wiseem teem, kas šchlupst sawas šeklās gudribas par pamodušchos garigo nemeeru. Apdomajeet, šogi, labi, ko juhs dareet un juhs pašchus pahrneems reebums, ja jums tit wehl drusku godširdibas un prahta. Slimā inteligenze, slima mahšla, metafisiku murgi, — waj nekšan wijs tas tit wezi, tit pasihstami? Bet ko atbildeja toreis? „Peenemšim, ka jums taišniba; warbuht mehš esam slimi, muhsu nerwi ir weeglak aiskerami, wijs muhs drihsat usbudina un šawilko. Tā, warbuht, tas ir ari šhmejotees us jums. Kamehr ziti nemanā pee jums neka, tikam mums šahk drebet jau rokas, par jums runajot. Juhsu tuwumā mums gulstas kā auksts krupis us dwehšeles, moka muhs, šasahko kā ar wehrmelem muhsu širdi. Ari mehš nešam šwešchu wehju šchurp atpuhsti. Ari mehš esam išaugušchi tepat muhsu draudšē. Bet redšat, wijs muhsu draudše ir slima, zaur wišām winas dšihslam welkas nahwes šahles, ilgeem, ilgeem gadeem tur pilinatas, mahšdamas un bojadamas wišu weselibu. Truhka nowahrgušchai meesjai špehka išdšihst šchās nahwigās šahles ahrā no šewis, tapt atkal weselai. Bet nu šchi šahk turetees preti juhsu nahwes šahlem. Wina šahk šajust šahpes, reebumu pret tām.“ Ta bij lepna, tihra un

gudra waloda, to runaja jauniba, bet tagad, kur sobi iskrituschi, schkupst isdehdejuschas, fausas luhpas tutschus wahrbus, kas ne-weenu nepahrleezina, neweenu neaisrauj. Jaunee peepluhbi slimigi, inteligenze slimiga, weseligis ir weenigi besmehrigais seksums un literariska blehdischana. Bet waj nebuhs slimigums jamekle dauds, dauds tahlat wehl. Melaiseet rokas neweenam, ari sew ne, un teizeet, waj jums ir ko atbildet teem, kas saka, ka ari sabeedrislas kustibas ir dauds slimiga un wehl wairak, kas saka, ka winaas aktiwakos darbinee kos ir leela mehrā attihstita sinama gariga weenpusiba? Bet ahrfahrteja sinamu asoziaziju weenpusiba ir no psichiatrijas tikusi weenmehr usskatita par gariga nelidsswara un slimigu pahrdsihwojumu sihmi. Wes tam psichiatrija ir par to skaidribā, ka tiklab pasiwitate, kā ari stipra zihnas un darba aktivitate war nahkt no slimām smadsenem. Nā redsams, ar tahdām gudribam par slimigumu newar nekur aistikt; par tām ir labak kluset, jo tas war noderet weenigi prastai demagogijai. Ja jums naw par mahkslu un zitām garigām parahdibam wairak ko sazit, tad tik droshi us preekshu. Mehreet ar sawu bodneeka olekti Bethowena pesimisma simfonijas, Tschai-kowfska skumju musiku, eseet konsekventi un atsihsteet par slimeem Danti un Gheiti, Schekspiru un Bairoņu, aisleedseet lasit Faustu un Manfredu, aisslehdseet mahkslas namus, tad juhs warejat buht droshi, ka nu wairs naw slimas mahkslas. Bet — weens labums ir glupibai: ta nekad naw konsekwenta un ja tā zens tos  buht konsekwenta, ta ari nebuhtu glupiba.

No ka ihsti baidas frase, kas tik firdigi karo pret „metafifiku“? Saatsihst, ka tai ir loti labi noluhki, ta baidas, ka neatdsimst religijskas dogmas. Bet zik labi ir noluhki, tikpat schaura ir sapraschana. Brihwa doma war zeeft tikai tur, kur preeksh winaas neteek nefas darits. Nahkt prahtā Lessinga wahrdi, kuras tas rakstija kahdā wehstulē 1789 gadā: „Nesakeet man neka par juhsu Berlines brihwibu, schi brihwiba pastahw eeksch ta, nesti tirgū, zik katrs grib, jehlibas par religiju; katrs prahtigs zilweks drihs kaunesees isleetot scho brihwibu.“ Ja brihwā doma neteek nodsilinata, tad, protams, jabaidas no katras

abstraktakas hipotefas. Kur walda un teef peekopta gariga pawiršchiba, kur zilweka meklejofchais gars teef eesprengts paeħdušchâ beskritikas dogmatismâ, kas noslahpê dšinu peħz dšilakâm ašsinam, tur gan jabaidas. Katram buhs šaprotams, ka wezâs transzendenzes simboli ihsti tad paturês šawu wezo dogmatifko un lirifko waru, kad doma un mahtšla nespeħs nodarbinat zilweka garu ar jauneem, dšilakeem eeskateem, kas atwer jaunâs isredšes dabas un zilweka apšinas bešgalibâ. Ar šakaltušču, bešdšihwu frasi ir wezâs transzendenzes dogmatifms wismašaf isnihžinams. Pamehžineet to — un juhs redšefeet, ka taišni tahdâ zelâ juhs nowedeet zilweku atpakaf pee ta pašcha šastin-guma un lihds ar to juhs buhšfeet ari nokawušči uštizibu pret šinibu, šo juhs ar šawu peetizibu un pawiršchibu ešeet pratušči padarit par nedšihwu leetu. Kâ, peem., war buht tam meklejofcham zilwekam ap širdi, kuram juhs wehl šchodeen gribetu lihds ar katoku filosofeem eestahštit, ka Kantâ idealifms ir „šlimu šmadšenu produktš“. Wareet buht pahrlleežinati, ka to zilweku juhs eedšihšfeet taišni tai pašaulê, no kuras juhs to gribejeet pašargat. Un šchi pšichifkâ reakzija buhs proteštš pret juhšu „wešelo prahtu“, ta buhs bešprahtiba, šalihdsinot ar juhšu prahtibu, tas buhs irra-zionalifms un mistizifms, šalihdsinot ar juhšu razionalifmu, bet šchi bešprahtiba buhs dšilaka nekâ juhšu prahtiba un šchis misti-zifms buhs atdšihwinofchaks nekâ juhšu ahrejais peetizigais prahti-gums. Paškataates no šchi štahwołka uš Nowališu un juhs redšefeet, ka Kalthofam taišniba, kad tas šaka: „Kur mehš šchodeen redšam tahdu deewtizibu, kahda bija Nowališam, tur mehš pee-dšihwojam šinamu atšwabinašchawu. Tur mehš ša eekamees ar garigumu, kas mums leekas tif brihn'šchfiga šchâ pilnigi uš ahru wehrštâ kulturâ. Bešgaligi šmalka un dšila juhtu dšihwe walda te pilnigâ pretiščibâ ar wišu muhšu dšihwi ahrupeš un pawir-šchibâ, kur pašihst weenigi praktifkus mehrukš.“ Zilweks ar tahdu eekšcheju, šchihštu un lai ari malbigu dwehšeli ir preekšch zilwe-zes garigâs attihštibas wairaf nekâ peetuhkufchais meetpilšonis ar šawu „wešela prahta“ logiku.

Kâ redšams, mehš neleekamees waditees no weenpušibam,

bet stahdam jautajumus wišà wina plaščumà. Tas muhs peespeesch ari šazit, ka nenoleedsami romantiskà subjektiwismà šlehpjas draudigi ašni, bet ne tur, kur tos meklè kritika, kas to negrib šaprast waj nespehji to šaprast. Šchi subjektiwisma kaunums war buht wina pašcha nekonsjekwenze, wina dogmatiskà šastingšhana un ispluhschana weenigi liriskà šajuhsimà. Attihstidamees tahdà wirseenà, tas war pahreet nogurumà, apatišà, šaudet „logisko energiju un nonahkt pretrunàs ar šewi pašču“. (Eikens.) Atdodamees weenigi neskaidrai šajuhsimai, war tas nonahkt pee ta pašcha wežà dogmatiskà šekluma. Behz šawas dšitakàs dabas tam jazensčas uš arween dšitakàm atšinam; tas nekad newar isturetees naidigi pret šinibu. Šas tam jaapšaro šinibà, ta ir weenigi glehwuliba šlehdšeenos un peetiziba Modernà šiniba ir tagad tahlak, kà toreij, kad likàs atweramees nepahrejama aiša štarp filosofisko domu un dabas šinibu. Ta buhtu nahwe tam kritiskam idealismam, kas šlehpjas filosofiskà subjektiwisma un romantisma eeplušdos, ja tas atšwešchinatos no jaunatàs šinibas. Tad waretu ari pee mums peepilditees, no ka baidijàs Solowjews, proti, ka „besmehrigà neustiziba pret prahta elementu zilweka un pašaules dšihwè waretu palikt par šchlehrsli šinatniškàs prahneezibas attihstibai“.*) Šarigais nemeers neiššihks, ja tas šaweenošees ar tehrauda logiku.

Mažzitees domat glesnàs, nodšikinatees abstrakzijàs un, runajot Reškina wahrdeem, attihstit šewi eejušchanas špehku lihdi tahdam dšikumam, kà wahjata ehna, leegakà krahsa un šinija, wiši preešchmeti ap mums, katrs eewišknojums teek atšihmets muhsu dwehšelè, tad mehs weenmehr atradišim zeku pahri kuhtribai un šastingumam. Glehwuliba domàs un pašcheerobeschoschanàs, bailes no tahlakà, tas ir muhsu eenaidneeks. Šihmigi par to šaka Šillers šawà desmità wehstulè par estetisko audšinaschanu: „Šas neušdrošchinajas eet pahri par teeshibu, tas patešibu nekad neeguhs.“ Šikai šchi teekšchanàs pahri par tuwako, redšamo, šaprasto padara zilweku par garigu buhtni.

*) Соловьевъ, Сочиненія. Національный вопросъ въ Россіи, 87—92. I. p.

„Ja zilweks ir tikai šawa laika šaturs, tad viņa nebuht nav un tam nav tā tad ari šatura.“ Jaunās strahwas realisms išķika beš šchis teekšanās. Kur tik daudz tika zildinats realisms, tur pateesibā waldija ihsts widuslaiku nepatees, šalkans idealisms. Zilweks baidijās usstatit pats šawu šeu un šlehpās platās drehbēs, tas behga no kailuma, behga no špogula. . .

Te wajasēja naht atpluhdeem un peepluhdeem. Un muhsu kritika? Ta brihnas, ka winos ir nekšaidribas un wahjibas, kaislibas un neprahribas. Pateesiga doma atradis pahrdšihwojamā luhsumā wairak nekā wahjibas un neprahribas; ta nepeemiršis, ka zilweku maldos daschtahrt peedsima zilwezes pateesibas. Weegli ir runat par wahjibam. Bet kur šcheem peepluhdeem atrast wadošchu, audsinoschu domu? Un ka m ir ko pahrmest, kas pazel šoga balši? Waj tas garigais tukšchums kas ir semats nekā wišas neprahribas un wišas wahjibas? No šchi tukšchuma atštan laiku pa laikam tikai šmeekli. Mehš finam, tee naw radoschi, dšihwibas pilni šmeekli, tee ir daudzahrt kretinu šmeekli. Tikai šchat tukšchumā wareja attihstitees muhsu pus pašwilanta, pus denunzianta tihps; tikai te wareja eeperinatees glupibas un demagogijas hidra. Muhsu jaunā garigā dšihwe atrodas aij šchi tukšchuma. Pee tās mehš tikšim weenigi nenolaidigā, patstahwigā pašchdarbibā. Tas zekšch wed us muhsu šinibu un us muhsu mahšlu. —

Saturs.

	L. p.
I. Ģewadoščas peefihmes	3
II. Muħsu kritikas „soziologifķee prinzipi“	9
III. Weħsturifķais materialifķms muħsu kritķā un weħsturiķais materialifķms űawā ihķtā weidā	22
IV. Zilwezes attihķtibas űpeħķi un űinibu noűihme weħsture	33
V. Zilweķa apűinas darbiba un wina radoűķhais űpeħķs maħķķlā	58
VI. Maħķķlas jautajumi	67
VII. Attihķtibas űpeħķi maħķķlas weħsture	88
VIII. Āatwais materialifķms, Ķekels un dabas filosofija	98
IX. Muħűu garigā panihķķķhana, winaű űeķas un jaunee peepluħķdi	105

No ta pašča autora isnahza fekoška grahmata:

Tolstoi

nach seinen sozialökonomischen, staats-theoretischen
❖ und politischen Anschauungen. ❖

Druck und Verlag von Schulthess & Co., Zürich.

(Dabujama waj israkštama wišās grahmatu pahrđotawās.)

Jaunu rakstu apgahdeens

išdewis

Andreja Papatrdes:

Tantris

(Sirika).

Pahrđošanas widutajiba pee D. Seltina, Riga.

Schulthess & Co., Verlagsbuchhandlung, Zürich.

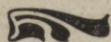
Tolstoi

nach seinen sozialökonomischen,
statstheoretischen und politischen
Anschauungen

Von

Michael Walter,

Dr. jur. publ. et rer. cam.

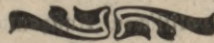


Stimmen der Presse:

„Diese systematische Unterjuchung hat ein sehr umfassendes, zerstreutes und durch vielfache Widersprüche der Einschätzung Schwierigkeiten bietendes Gedankengut mit eindringendem Fleiss zusammengetragen, möglichst geordnet und kritisch gewertet“. (St. Galler Blätter). — „Der Verfasser bietet in seinem fesselnden Buch eine sehr eingehende und vor allem auch lichtvolle Analyse der sozialen und politischen Anschauungen Tolstois. In wissenschaftlich sachlichen, wohlthuend ruhigen Darlegungen wird der große Russe weder verdammt noch verhimmelt, sondern von einem geistvollen Kenner einfach erklärt“. (Neue Nachrichten für Elberfeld-Barmen). — „Das Walter'sche Werk muss als ein sehr verdienstvolles bezeichnet werden. Da

es überdies flüssig und hübsch geschrieben ist, so wird dem Leser die Arbeit zum Genuß. Wir stehen nicht an, zu erklären, dass die Tolstoliteratur durch dieses Buch eine wirkliche Bereicherung erfahren hat und empfehlen das Werk den Freunden des russischen Weisen ebenso sehr, wie denen, die ihm gleichgültig oder ablehnend gegenüberstehen — jedenfalls werden alle zu einer gerechten Beurteilung Tolstois gelangen". (Basler Zeitung). — „Eine ganz hervorragende schriftstellerische und zugleich wissenschaftliche Leistung liegt uns hier vor. Das Thema war wahrhaftig nicht leicht zu behandeln. Tolstoi ist kein Systematiker, stellt überhaupt nichts wissenschaftlich dar. Die Summe seiner Anschauungen liegt in seinen zahlreichen Werken ausgebreitet. Die einzelnen Summanden sind aus diesen herauszuziehen und in ein zusammenfassendes System einzufügen. Dieser recht schweren Arbeit hat sich unser Verfasser mit größtem Fleiß und unleugbarem Geschick unterzogen". (Margauer Nachrichten). — „Das Studium des gründlich unterrichteten und vortrefflich geschriebenen Werkes wird nicht nur dazu dienen, eine gebiegenere Auffassung und ein sicheres Urteil über das Rußland der Gegenwart zu ermöglichen, man kann daraus auch lernen, eine bedeutende Persönlichkeit im Werden, im Wachstum, in der Entwicklung und besondere Ausgestaltung ihres Geisteslebens zu erkennen und zu begreifen". (Kleine Presse). — „Die Aufgabe, die sich Walter gestellt hat, das ganze System der Ansichten Tolstois darzustellen, kann man als gelöst bezeichnen". (Wölfnische Zeitung). — „Der Verfasser begleitet die Darstellung mit treffenden, historischen, systematischen und kritischen Bemerkungen". (Zentralblatt für Rechtswissenschaften). — „Wer sich um die Soziologie Tolstois interessiert, wird das Buch mit Nutzen lesen". (Monatschrift für christliche Sozialreform). — „Ein ungemein lehrreiches Buch, das des „Ebelanarchisten" Persönlichkeit nach allen Seiten wertet und seine Philosophie kritisch beleuchtet". (Freisinnige Zeitung). — „Wer sich für Tolstoi interessiert — und wer täte das heute nicht — der muss sich unbedingt mit dem Buche von Dr. Walter bekannt machen; wir zweifeln auch nicht im geringsten daran, dass demselben hohe Beachtung zu teil werden wird." (Schaffhauser Intelligenzblatt).

Preis brosch. Fr. 4.—, M. 3.60, 1 Rbl. 50 Kop.



[1,10]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA



0309069203

Paŗrdofšanas widutajiba pee
D. Seltina, Rīgā, Terbatas eelā 20.

Maŗsā 45 kap.